

www.okumayISEV.com

HAZIRLAYAN: YÜKSEL MERT

ÖĞRENCİLER İÇİN NUTUK

DİJİTAL e-KÜTÜPHANE

isev.org.tr

İçindekiler

ÖNSÖZ

ATATÜRK'ÜN HAYATI	8

1. BÖLÜM

MİLLİ KURTULUŞ	14
GENEL DURUM ve GÖRÜNÜŞ.....	14
KURTULUŞ HAKKINDA DÜŞÜNÜLENLER	15
DİĞER KURULUŞLARIN ÇALIŞMALARI	15
İNGİLİZ MUHİPLER CEMİYETİ.....	16
AMERİKAN MANDASI İSTEYENLER.....	17
GENEL DURUMUN ÖZETİ.....	18
NASIL BİR KURTULUŞ YOLU?.....	19
YA İSTİKLAL, YA ÖLÜM!.....	20
AMACA DOĞRU ADIM ADIM	21
ORDU İLE İLİŞKİLER	22
YUNAN ORDUSU İLERLİYORDU.....	24
MİLLİ TEŞKİLATLARIN OLUŞTURULMASI.....	24
BENİ İSTANBUL'A ÇAĞIRDILAR.....	26
AMASYA GENELGESİ.....	26
RAUF BEY'İN DAVRANIŞI.....	27
İSTANBUL'A YAZILAN MEKTUP	29
ALİ KEMAL BEY'İN GENELGESİ.....	29
RAHİP FRU'YA MEKTUP.....	30
ALİ GALİP BEY'İN YAPTIKLARI	31
ERZURUM'DA COŞKUYLA KARŞILANIYORUZ	33
MİLLİ AMAÇ İÇİN EL BİRLİĞİ.....	34
ERZURUM KONGRESİ'NE DOĞRU	35
ERZURUM KONGRESİ'NİN BİLDİRİSİ	36
TEMSİLCİLER KURULU SEÇİLDİ	37
BAZI DURAKLAMALAR DA OLUYORDU.....	38
KAFA KARIŞIKLIĞI ve KARAKOL CEMİYETİ.....	39
SİVAS'TA KONGRE HAZIRLIĞI.....	40
SİVAS YOLU	40
SİVAS KONGRESİ AÇILIYOR.....	41
AMERİKAN MANDASI GÜNDEMDE.....	42

BAY BRAVN'LA GÖRÜŞME	43
KONGRE SONA ERİYOR.....	44
İSTANBUL HÜKÜMETİ'YLE İLİŞKİLER KESİLİYOR	45
ÜLKENİN BAŞSIZ KALIŞI.....	46
ZIT FİKİRLER DE VARDI.....	47
PADİŞAH BİLDİRİ YAYINLIYOR.....	48
GENERAL HARBORD'LA GÖRÜŞME	49
İSTANBUL'DAN ANLAŞMA SİNYALLERİ	50
ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ.....	50
ALTI MADDELIK YENİ TEKLİF.....	51
YUNUS NADİ BEY'İN GİRİŞİMİ	52
MİLLETİ ZEHİRLİYORLAR.....	53
CEMAL PAŞA'NIN YAPTIKLARI	54
İŞGALE ALKIŞ TUTANLAR VAR	55
TEŞKİLAT GENİŞLİYOR.....	57
AMASYA GÖRÜŞMELERİ	58
ADAPAZARI ANZAVUR OLAYLARI.....	59
SAİT MOLLANIN MEKTUPLAŞMASI	60
GÜNDEMDE ANKARA VAR.....	61
BAYBURT'TAKİ YALANCI PEYGAMBER.....	62
NİHAYET ANKARA'DA.....	64
İSTANBUL'A GİTMEYECEKTİM	65
MİLLET MECLİSİ AÇILIYOR.....	66
İSMET PAŞA GELİYOR	67
YUNAN SALDIRISI ve İSTANBUL'UN İŞGALİ	68
İŞGAL SONRASINDAKİ DURUM	70
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI	72

2. BÖLÜM

CUMHURİYET ve SONRASI	73
YENİ BİR HÜKÜMET ZORUNLULUĞU	75
NİHAYET HÜKÜMET KURULUYOR.....	76
İSTİKLAL MAHKEMELERİ.....	77
ANZAVUR ve DÜZCE AYAKLANMALARI.....	78
SÖZDE HALİFE ORDUSU	79
YENİHAN, YOZGAT, BOĞAZLIYAN ve DİĞERLERİ.....	80
SAVAŞ CEPHELERİNİN DURUMU	81
İSTANBUL HÜKÜMETİ YENİDEN DEVREDE	82

YUNANLILAR YİNE SAHNEDE	83
YEŞİL ORDU KURULUYOR	83
DOĞU CEPHESİNDE DURUM.....	85
YUNANLILAR TRAKYA'YA SALDIRIYOR	86
KONYA'DA HAYAT DURULMUYOR.....	86
ÇERKEZ ETHEM'İN OYUNU.....	87
BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ	89
İLK ANAYASA ÇIKIYOR	89
YENİDEN YUNAN SALDIRISI	92
GÜNEY CEPHESİNDE DURUM.....	93
GRUPLAŞMALAR ARTIYORDU	94
İZZET ve SALİH PAŞALARIN YANLIŞI	96
SAKARYA MEYDAN SAVAŞI	97
BAŞKOMUTAN OLUYORUM.....	98
VERGİ HEYETİ OLUŞTURDUK.....	100
YENİDEN CEPHEDEYİM.....	101
MAREŞAL ve GAZİ UNVANI.....	102
YENİ SORUN: PONTUS.....	104
MECLİSTE İKİNCİ BİR GRUP	105
DÜNYA ÖNÜNDE VERECEĞİMİZ SINAV	106
BAŞKOMUTANLIK MEYDAN MUHAREBESİ.....	107
AKDENİZ'E KADAR İNDİK	108
ATEŞKES TEKLİF EDİYORLAR	109
BARİŞ GÖRÜŞMELERİ.....	109
PADİŞAHLIĞI KALDIRIYORUZ.....	110
PADİŞAH VAHDETTİN'İN KAÇIŞI.....	112
PROPAGANDACILAR ATAĞA GEÇİYOR.....	113
LOZAN BARİŞ KONFERANSI.....	115
BENİ YIPRATMAYA ÇALIŞIYORLAR.....	116
YENİ SEÇİM ZAMANI	118
YENİDEN LOZAN BARİŞ ANTLAŞMASI	119
YENİ BAŞKENT ANKARA OLUYOR.....	119
CUMHURİYET İLAN EDİLİYOR.....	121
HALİFELİK TARİHE KARIŞIYOR.....	122
CUMHURİYET'E KARŞI TUZAKLAR	124
İSTİKLAL MAHKEMELERİ FAALİYETTE.....	125
TOPLUMSAL DEĞİŞİM ZAMANI	126

ÖNSÖZ

Nutuk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi, kurtuluş ve kuruluşu anlattığı en önemli eseridir.

15 Ekim 1927 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük salonunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurultay üyelerine seslenen Gazi Mustafa Kemal'in, 5 gün süren tarihi konuşmasının dökümü olan eser, 1919-1927 yılları arasındaki gelişmeleri içeriyor. Henüz "Atatürk" soyadını almadığı dönemde yapmış olduğu bu konuşmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son günleri, millî kurtuluş mücadelesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu bütün detaylarıyla anlatıyor.

Nutuk, dünya tarihine yön veren bir liderin olaylara bakış açısını ortaya koyarken, bütün ümitleri tükenmiş bir milletin yeniden kendini bularak nasıl bir kahramanlık ortaya koyduğunu da gözler önüne seriyor.

Bir çok lider gibi Atatürk de, kendinden sonra gelen kuşaklar tarafından çok farklı biçimde değerlendirilmiş, bazen destana benzer bir kişilik olarak yüceltilmiş, bazen de acımasızca eleştirilmiştir. Atatürk'ü iyi anlamak ve yapmak istediklerini kavrayabilmek için "Nutuk" çok önemli bir kaynaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün en büyük eseridir. Sağlam temeller üzerine kurduğu bağımsız, modern ve çağdaş Türkiye Devleti'nin temellerini de çeşitli sözleriyle ve yazılarıyla tespit ve tarif etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, belgelere dayanarak yazdığı "Nutuk"u aralıklı olarak beş gün içinde 36 saat 31 dakikada okumuştur. "Nutuk"ta Milli Mücadele ve 1927 yılına kadar gerçekleşen Türk inkılap hareketlerine yer verilmiştir. "1919 senesi Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım..." diye başlayan eserde Atatürk, Milli Mücadele'nin bütün gelişmelerini, Türk inkılap hareketlerini anlatmış, görüş ve düşüncelerini belirtmiştir.

Daha çok ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin yararlanması amacıyla yönelik olarak hazırladığımız "Nutuk", Kurtuluş Savaşı'nı ilk ağızdan anlatan ve aydınlatan en güvenilir kaynaktır.

ATATÜRK'ÜN HAYATI

Mustafa Kemal, 1881 yılında Selânik'te Kocakasım Mahallesi, Islâhhâne Caddesi'ndeki üç katlı pembe evde doğdu. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım'dır. Baba tarafından dedesi Hafız Ahmet Efendi XIV-XV. yüzyıllarda Konya ve Aydın'dan Makedonya'ya yerleştirilmiş Kocacık yörüklerindendir. Annesi Zübeyde Hanım ise Selânik yakınlarındaki Langaza kasabasına yerleşmiş eski bir Türk ailesinin kızıdır. Milis subaylığı, evkaf katipliği ve kereste ticareti yapan Ali Rıza Efendi, 1871 yılında Zübeyde Hanım'la evlendi. Atatürk'ün beş kardeşinden dördü küçük yaşlarda öldü, sadece Makbule (Atadan) 1956 yılına kadar yaşadı.

Küçük Mustafa, öğrenim çağına gelince Hafız Mehmet Efendi'nin mahalle mektebinde (Şemsi Efendi) öğrenime başladı. Ardından babasının isteğiyle Şemsi Efendi Mektebi'ne geçti. Bu sırada babasını kaybetti (1888). Bir süre çiftlikte dayısının yanında kaldıktan sonra Selânik'e dönüp okulunu bitirdi. Selânik Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydoldu. Kısa bir süre sonra 1893 yılında Askeri Rüştiye'ye girdi. Çalışkanlığı ve olumlu davranışları dolayısıyla kısa sürede arkadaşlarının ve öğretmenlerinin güvenini kazandı. Matematik öğretmeni onu özel bir ilgiyle seviyordu. Aynı adı taşıyorlardı. Bir gün öğrenci Mustafa'ya "Senin adın Mustafa, benimkisi de Mustafa, bundan böyle senin adın Mustafa Kemal olsun" dedi. 1896-1899 yıllarında Manastır Askeri İdâdi'sini bitirip, İstanbul'da Harp Okulu'nda öğrenime başladı. 1902 yılında teğmen rütbesiyle mezun oldu, Harp Akademisi'ne devam etti. 11 Ocak 1905'te yüzbaşı rütbesiyle Akademi'yi tamamladı. 1905-1907 yılları arasında Şam'da 5. Ordu emrinde görev yaptı. 1907'de Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) oldu. Manastır'a III. Ordu'ya atandı. 19 Nisan 1909'da İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nda Kurmay Başkanı olarak görev aldı. 1910 yılında Fransa'ya gönderildi. Picardie Manevraları'na katıldı. 1911 yılında İstanbul'da Genel Kurmay Başkanlığı emrinde çalışmaya başladı.

1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'a hücumu ile başlayan savaşta, Mustafa Kemal bir grup arkadaşıyla birlikte Tobruk ve Derne bölgesinde görev aldı. 22 Aralık 1911'de İtalyanlara karşı Tobruk Savaşı'nı kazandı. 6 Mart 1912'de Derne Komutanlığı'na getirildi.

Ekim 1912'de Balkan Savaşı başlayınca Mustafa Kemal, Gelibolu ve Boğaziçi'deki birliklerle savaşa katıldı. Dimetoka ve Edirne'nin geri alınışında

büyük hizmetleri görüldü. 1913 yılında Sofya ateşemiliterliğine atandı. Bu görevde iken 1914 yılında yarbaylığa yükseldi. Ateşemiliterlik görevi Ocak 1915'te sona erdi. Bu sırada I. Dünya Savaşı başlamış, Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmek zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal, 19. Tümen'i kurmak üzere Tekirdağ'da görevlendirildi.

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nda, Mustafa Kemal Çanakkale'de bir kahramanlık destanı yazıp İtilaf Devletleri'ne "Çanakkale geçilmez!" dedirtti. 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı geçmeye kalkan İngiliz ve Fransız donanması ağır kayıplar verince Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmaya karar verdiler. 25 Nisan 1915'te Arıburnu'na çıkan düşman kuvvetlerini, Mustafa Kemal'in komuta ettiği 19. Tümen, Conkbayırı'nda durdurdu. Mustafa Kemal, bu başarı üzerine albaylığa yükseldi. İngilizler 6-7 Ağustos 1915'te Arıburnu'nda tekrar taarruza geçti. Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal 9-10 Ağustos'ta Anafartalar Zaferi'ni kazandı. Bu zaferi 17 Ağustos'ta Kireçtepe, 21 Ağustos'ta II. Anafartalar zaferleri takip etti. Çanakkale savaşlarında yaklaşık 253 bin şehit veren Türk milleti onurunu İtilaf Devletleri'ne karşı korumasını bildi. Mustafa Kemal'in askerlerine "Ben size taarruzu etmeyi değil, ölmeyi emrediyorum!" emri cephenin kaderini değiştirmiştir.

Mustafa Kemal, Çanakkale savaşlarından sonra 1916'da Edirne ve Diyarbakır'da görev aldı. 1 Nisan 1916'da tümgeneralliğe yükseldi. Rus kuvvetleriyle savaşarak Muş ve Bitlis'in geri alınmasını sağladı. Şam ve Halep'teki kısa süreli görevlerinden sonra 1917'de İstanbul'a geldi. Velihat Vahdettin Efendi'yle Almanya'ya giderek cephede incelemelerde bulundu. Bu seyahatten sonra hastalandı. Viyana ve Karisbad'a giderek tedavi oldu. 15 Ağustos 1918'de Halep'e 7. Ordu Komutanı olarak döndü. Bu cephede İngiliz kuvvetlerine karşı başarılı savunma savaşları yaptı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na getirildi. Bu ordunun kaldırılması üzerine 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelip Harbiye Nezâreti'nde (Bakanlığında) göreve başladı.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin Osmanlı ordularını işgale başlamaları üzerine, Mustafa Kemal, 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. 22 Haziran 1919'da Amasya'da yayımladığı

genelgeyle "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararının kurtaracağını" ilan edip Sivas Kongresi'ni toplantıya çağırdı. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında da Sivas Kongresi'ni toplayarak vatanın kurtuluşu için izlenecek yöntemin belirlenmesini sağladı. 27 Aralık 1919'da Ankara'da heyecanla karşılandı. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Meclis ve Hükümet Başkanlığı'na Mustafa Kemal seçildi Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması için gerekli kanunları kabul edip uygulamaya başladı.

Kurtuluş Savaşı, 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında düşmana ilk kurşunun atılmasıyla başladı. 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nı imzalayarak aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşan I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerine karşı önce Kuvâyi Milliye adı verilen milis kuvvetleriyle savaşıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi düzenli orduyu kurdu, Kuvâyi Milliye ve ordu bütünleşmesini sağlayarak savaşı zaferle sonuçlandırdı.

Mustafa Kemal yönetimindeki Kurtuluş Savaşı şu aşamalardan geçerek başarıya ulaştı:

1. Sarıkamış (20 Eylül 1920), Kars (30 Ekim 1920) ve Gümrtü'nün (7 Kasım 1920) kurtarılışı.
2. Çukurova, Gaziantep, Kahraman Maraş Şanlıurfa savunmaları (1919-1921)
3. I. İnönü Zaferi (6 -10 Ocak 1921)
4. II. İnönü Zaferi (23 Mart-1 Nisan 1921)
5. Sakarya Zaferi (23 Ağustos-13 Eylül 1921)
6. Büyük Taarruz, Başkomutan Meydan Muhaberesi ve Büyük Zafer (26 Ağustos-9 Eylül 1922)

Sakarya Zaferi'nden sonra 19 Eylül 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'e "Mareşal" rütbesi ve "Gazi" unvanını verdi. Kurtuluş Savaşı, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla sonuçlandı. Böylece Sevr Antlaşması'yla paramparça edilen, Türklere 5-6 il büyüklüğünde vatan bırakılan Türkiye toprakları üzerinde milli birliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması için hiçbir engel kalmadı.

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu müjdelendi. Meclisin Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla yönetmesi, yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu hızlandırdı. 1 Kasım 1922'de hilâfet ve saltanat birbirinden ayrıldı, saltanat kaldırıldı. Böylece Osmanlı ile yönetim bağları koparıldı. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet idaresi kabul edildi, Atatürk oybirliğiyle ilk cumhurbaşkanı seçildi. 30 Ekim 1923 günü İsmet İnönü tarafından Cumhuriyet'in ilk hükümeti kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ve "Yurtta barış cihanda barış" temelleri üzerinde yükselmeye başladı.

Mustafa Kemal, Türkiye'yi "Çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak" amacıyla bir dizi devrim yaptı. Bu devrimleri beş başlık altında toplayabiliriz:

1. Siyasi Devrimler:

- Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)
- Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)
- Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

2. Toplumsal Devrimler:

- Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi (1926-1934)
- Şapka ve kıyafet devrimi (25 Kasım 1925)
- Tekke zâviye ve türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925)
- Soyadı kanunu (21 Haziran 1934)
- Lâkap ve unvanların kaldırılması (26 Kasım 1934)
- Milletlerarası saat, takvim ve uzunluk ölçülerin kabulü (1925-1931)

3. Hukuk Devrimi:

- Mecellenin kaldırılması (1924-1937)
- Türk Medeni Kanunu ve diğer kanunların çıkarılarak laik hukuk düzeyine geçilmesi (1924-1937)

4. Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler:

- Öğretimin birleştirilmesi (3 Mart 1924)
- Yeni Türk harflerinin kabulü (1 Kasım 1928)
- Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması (1931-1932)

- Üniversite öğreniminin düzenlenmesi (31 Mayıs 1933)
- Güzel sanatlarda yenilikler

5. Ekonomi Alanında Devrimler:

- Aşârın kaldırılması
- Çiftçinin özendirilmesi
- Örnek çiftliklerin kurulması
- Sanayiye Teşvik Kanunu'nun çıkarılarak sanayi kuruluşlarının kurulması
- I. ve II. Kalkınma Planları'nın (1933-1937) uygulamaya konulması, yurdun yeni yollarla donatılması

Soyadı Kanunu'nun kabul edildiği, 24 Kasım 1934'de TBMM tarafından Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadı verildi.

Atatürk, 24 Nisan 1920 ve 13 Ağustos 1923 tarihlerinde TBMM Başkanlığı'na seçildi. Bu başkanlık görevi, Devlet-Hükümet Başkanlığı düzeyindeydi. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildi ve Atatürk ilk cumhurbaşkanı olarak devletin en üst makamına seçildi. Anayasa gereğince dört yılda bir cumhurbaşkanlığı seçimleri yenilendi. 1927, 1931, 1935 yıllarında TBMM, Atatürk'ü yeniden cumhurbaşkanlığına seçti.

Atatürk sık sık yurt gezilerine çıkarak devlet çalışmalarını yerinde denetledi. Cumhurbaşkanı sıfatıyla Türkiye'yi ziyaret eden yabancı ülke devlet başkanlarını, başbakanlarını, bakanlarını komutanlarını ağırladı.

15-20 Ekim 1927 tarihinde Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet'in kuruluşunu anlatan büyük nutkunu, 29 Ekim 1933 tarihinde de 10. Yıl Nutku'nu okudu.

Atatürk özel hayatında sadelik içinde yaşadı. 29 Ocak 1923'de Latife Hanım'la evlendi. Birçok yurt gezisine birlikte çıktılar. Bu evlilik 5 Ağustos 1925 tarihine kadar sürdü. Çocukları çok seven Atatürk, Afet (İnan), Sabiha (Gökçen), Fikriye, Ülkü, Nebile, Rukiye, Zehra adlı kızları ve Mustafa adlı çobanı manevi evlat edindi. Abdurrahim ve İhsan adlı çocukları himayesine aldı.

1937 yılında çiftliklerini hazineye, bir kısım taşınmazlarını da Ankara ve Bursa Belediyelerine bağışladı. Mirasından kız kardeşine, manevi evlatlarına, Türk Dil ve Tarih Kurumları'na pay ayırdı.

Kitap okumayı, müzik dinlemeyi, dans etmeyi, ata binmeyi ve yüzmeyi çok severdi. Zeybek oyunlarına, güreşe, Rumeli türkülerine aşırı ilgisi vardı. Tavla ve bilardo oynamaktan büyük keyif alırdı. “Sakarya” adlı atıyla, köpeği “Fox”u çok severdi. Zengin bir kitaplık oluşturmuştu. Akşam yemeklerine devlet ve bilim adamlarını, sanatçıları davet eder, ülkenin problemlerini tartışırdı. Temiz ve düzenli giyinmeye özen gösterirdi. Tabiatı çok severdi. Sık sık Atatürk Orman Çiftliği'ne gider, çalışmalarına bizzat katılırdı.

Fransızca ve Almanca bilirdi. 10 Kasım 1938 saat 9.05'te yakalandığı siroz hastalığından kurtulamayarak İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu. Cenazesi 21 Kasım 1938 günü törenle geçici istirahatgâhı olan Ankara Etnografya Müzesi'nde toprağa verildi. Başkent Ankara'da Anıtkabir yapıldıktan sonra nâşi görkemli bir törenle 10 Kasım 1953 günü ebedi istirahatgâhına gömüldü.

1. BÖLÜM

MİLLİ KURTULUŞ (19 Mayıs 1919- 23 Nisan 1920)

GENEL DURUM ve GÖRÜNÜŞ

1919 yılı mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve görünüş şöyle idi:

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca, millet yorgun ve yoksul bir durumda. Milleti ve yurdu genel savaşa sürükleyenler, kendi başarılarını kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin; kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu yollar araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş durumda idi. Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmaktaydı.

İtilaf devletleri, Ateşkes Anlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana iline Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmiş. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri. Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve memurları ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözüme başlangıç olarak aldığımız tarihin dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da İtilaf devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bunun dışında, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar, devletin bir an önce çökmesine çalışıyorlar.

İstanbul'da kurulan Mavri Mira adlı teşkilat illerde çeteler kurmak ve yönetmekle uğraşiyor. Yunan Kızılhaçı, Mavri Mira Kurulu'nun çalışmalarını

kolaylaştırmaya yardım ediyor. Mavri Mira Kurulu'nca yönetilen Rum okullarının izci teşkilatları, yirmi yaşını aşmış gençler de katılarak, her yerde geliştiriliyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira Kurulu ile düşünce birliği ederek çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tam Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbul'daki merdahae bağlı Pontus Cemiyeti kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor.

KURTULUŞ HAKKINDA DÜŞÜNÜLENLER

Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kişilerce kurtuluş yolları düşünülmeye başlanmıştır. Bu düşünceyle girişilen çalışmalar, birtakım teşkilatlar doğurdu. Örnek olarak: Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeli adlı bir dernek vardı. Doğuda Erzurum'da ve Elazığ'da genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilayet-i Şarkıye Müdafa-i Hukuku Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk adlı bir dernek bulunduğu gibi İstanbul'da da, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegeler, Of ve Rize çevresinde şubeler açmışlardı.

Yunanlıların İzmir'e gireceğinin açık belirtilerini mayısın on üçünden beri gören, İzmir'de birtakım genç vatanseverler, ayın 14/15'inci gecesi, bu acıklı durumu aralarında görüşmüşler, bir olup bittiye geldiği şüphe götürmeyen bu olayın ilhak ile sonuçlanmasını önlemek düşüncesinde birleşmişler ve Redd-i İlhak ilkesini ortaya atmışlardır. Bu ilkenin yayılması için aynı gece İzmir'de Yahudi Maşatlığına toplanabilen halk bir gösteri toplantısı yapmış. Ancak ertesi gün sabah saatlerinde Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu toplantıdan beklenen sonuç alınmamıştır.

DİĞER KURULUŞLARIN ÇALIŞMALARI

Bu derneklerin kuruluş ve siyasi amaçları üzerine kısaca bilgi vermek uygun olur düşüncesindeyim. Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden bazılarıyla daha İstanbul'da iken görüşmüştüm. Osmanlı Devleti'nin çökeceğini görüyorlardı. Osmanlı yurdunun parçalanacağı korkusu karşısında Trakya'yı, olabilirse Batı Trakya ile birlikte, İslam ve Türk topluluğu olarak bütünüyle

kurtarmayı düşünüyorlardı. Bu amaca ulaşmak için o zaman akıllarına gelen tek çıkar yol, İngiltere'nin, olmazsa Fransa'nın yardımını sağlamaktı. Bu düşünceyle bazı yabancı devlet adamlarıyla ilişki kurmak ve konuşmak yollarını da aramışlardı. Amaçlarının bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Karadeniz kıyılarındaki bölgelerde de, bir Rum Pontus hükümeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp yaşama haklarını ve varlıklarını korumak amacıyla, Trabzon'da da birtakım kişiler ayrıca bir dernek kurmuşlardı. Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin siyasi amacı ötekilerden farklı değildi.

Kurulmaya başlayan bu teşkilatlardan başka, yurt içinde daha birtakım kuruluşlar ve girişimler de ortaya çıkmıştı. Özellikle Diyarbakır, Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbul'dan yönetilen Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu derneğin amacı, yabancı devletlerin kanadı altında, bir Kürt hükümeti kurmaktı.

Konya ve çevresinde, İstanbul'dan yönetilen Teali İslam Cemiyeti kurulmasına çalışılıyordu. Yurdun hemen her yanında İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selamet Cemiyetleri de vardı.

İNGİLİZ MUHIPLER CEMİYETİ

İstanbul'da çeşitli amaçlarla gizli ve açık olmak üzere birtakım parti ya da dernek adı altında kuruluşlar vardı ve bunlara yenileri ekleniyordu. İstanbul'da önemli sayılacak kuruluşlardan biri de İngiliz Muhipler Cemiyeti idi. Bu isme bakarak İngilizler'i sevenlerin kurdukları bir dernek anlaşılmasın. Bence, bu derneği kuranlar, kendi varlıklarını ve çıkarlarını sevenler ve kendi varlıklarıyla çıkarlarının dokunulmazlık çaresini Loyd Corç (Lloyd George) Hükümeti aracılığıyla İngiliz desteğini sağlamakta arayanlardır. Bu mutsuzların, İngiltere Devleti'nin bütünüyle, bir Osmanlı Devleti bırakmak ve korumak isteğinde olup olamayacağını bir kere daha düşünüp düşünmedikleri üzerinde durmak gerekir. Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve Yeryüzü Halifesi unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı olan Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Dernekte İngiliz milletinden bazı serüvenciler de vardı. Rahip Fru (Frew)

bunlardan biri idi. Yapılan işlerden ve işlemlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Fru idi.

AMERİKAN MANDASI İSTEYENLER

İstanbul'daki kadın-erkek birtakım ileri gelen kişiler de, gerçek kurtuluşu Amerikan mandasını veya güdümünü istemek ve sağlamakta görüyorlardı. Bu fikirde olanlar, düşüncelerinde çok direndiler. Tam uygun işin, kendi görüşlerinin desteklenmesi olduğunu ispatlamaya çok çalıştılar. Bu konuda da, sırası gelince açıklamalar yapacağım.

Genel durumu belirtmek için ordu birliklerinin nerelerde ve ne durumda olduklarını da açıklamak isterim. Anadolu'da, belli başlı iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Ateşkes anlaşması yapılır yapılmaz birliklerin savaşan erleri terhis edilmiş, silah ve cephanesi elinden alınmış ve bu birlikler tamamen sa-vaş gücünden mahrum bırakılmıştı.

Üçüncü Ordu müfettişi olarak karargâhımla birlikte Samsun'a çıktım. Doğrudan doğruya emrim altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu. Komutanı, yanımda getirdiğim Albay Refet Bey; diğeri merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi ki bu ordunun komutanı da Kâzım Karabekir idi.

Yetkim, bu iki kolorduyu doğrudan doğruya kendi komutam altında bulundurmaktan daha genişti. Bu yetkiye göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bağlı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu'da sivil teşkilatların başında bulunan yöneticilerle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecektim.

Bu geniş yetkiyi, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya gönderenlerin nasıl verdiklerine şaşırabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, "Samsun ve bölgesindeki güvensizliği yerinde görüp önlemek için Samsun'a kadar gitmek"ti. Ben, bu işin başarılmasının, daha üst yetkili bir görev verilerek mümkün olacağını iddia ettim. Sözümü tuttular ve bunda hiçbir sakınca da görmediler. O günlerde Genelkurmay'da bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar tahmin eden kişilerle görüştüm. Müfettişlik görevini uygun

buldular ve bu yetkiyle ilgili talimatı bizzat kendim yazdırdım. Dahası, Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzalamaktan çekinmiş, mührünü, kağıdın üzerine anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde basmıştı.

GENEL DURUMUN ÖZETİ

Şimdi bu açıklamalardan sonra genel durumu, hep birlikte yeniden ele alıp incelemek üzere, daha dar bir çerçeveden şöyle dile getirebilirim:

Düşman devletleri Osmanlı Devleti'ne ve ülkesine maddi ve manevi bakımdan saldırmışlar, yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve Halife olan kişi, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyor. Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, buldukları çevreye ve olaylardan etkilenebilme güçlerine göre kurtuluş çaresi saydıkları yollara başvuruyorlar.

Ordunun adı var ama kendi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntı ve güçlüklerinden yorgun, ülkenin parçalanmakta olduğunu görmekle çok üzülüyor. Gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumunun kıyısında, kafaları bir çıkar yol, bir kurtuluş yolu aramakta...

Burada, çok önemli bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve ordu, yönetimin hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve söz dinler bir halde. Millet ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelen alışkanlık dolayısıyla kendinden önce yüce halifeliğin ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Fakat halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrayacak durumda değil... Bu inançla bağdaşmaz görüş ve düşüncelerini açığa vuracaklar ise hemen dinsiz, vatansız, hain ve istenmez oluyor.

Bir başka önemli noktayı da söylemem gerekir: Kurtuluş yolu ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek, temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı düşüncesi, hemen herkesin kafasında büyük bir yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin

yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden yenen, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu anlayışta olan sadece halk değildi. Özellikle, zengin tabaka ve üst düzey bürokratlar da böyle düşünüyordu. Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı: Birincisi, İtilaf devletlerine karşı düşmanlık duruma girilmeyecekti; ikincisi ise, padişah ve halifeye canla başla bağlı kalmak temel prensip olacaktı.

NASIL BİR KURTULUŞ YOLU?

Şimdi burada izin verirseniz size bir soru sorayım:

Bu durum ve şartlar karşısında kurtuluş için, nasıl bir karar verilebilir, nasıl bir çıkış yolu düşünülebilirdi?

Açıkladığım bilgilere ve gözlem sonuçlarına göre üç karar ortaya atılmıştı:

- 1) İngiltere'nin koruyuculuğu,
- 2) Amerika'nın mandası,
- 3) Bölgesel kurtuluş yolları.

İlk iki karara varmış olanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdi. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise bu ülkeyi bütün olarak bir devletin kanadı altında bulundurmaya tercih edenlerdi.

Üçüncü sonucu kendine uygun görenler ise, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmama yollarını denemek gerektiğini savunuyordu. Bazı bölgeler de, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağına, Osmanlı ülkesinin paylaşılacağına olup bitti gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlardı.

Bu üç kararın ayrıntısı ve gerekçesi, yaptığım açıklamalar arasında geniş bir şekilde vardır.

Ben bu kararların hiçbirine katılmadığımı söyledim. Çünkü bu kararların temeli sağlam değildi. İçinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne

parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı küçük bir toprak parçası kalmıştı. Son olarak, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılıyor, sinsi planlar yapılıyordu. Osmanlı Devleti, bağımsızlık, padişah, halife, hükümet gibi kavramların hepsi anlamını yitirmişti.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülmüyordu? O halde sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi? İşte bu sorulara cevap aramalıydık.

Bu durum karşısında tek bir karar vardı: Millet egemenliğine dayanan, kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak...

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

YA İSTİKLAL, YA ÖLÜM!

Bu kararın dayandığı en sağlam düşünce yöntemi şu idi: Türk milleti onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşayacaktır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve gelişmiş olursa olsun, bağımsızlıktan mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ya da mandasını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir yönetici getirmeleri hiç düşünülemez. Oysa Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet, esir yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı. Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Sonuç ne olacaktı? Esaret... Diğer kararlara uymakla da sonuç aynı olmayacak mıydı?

Egemenliği için ölümü göze alan millet, insanlık onur ve şerefine gereği olan her fedakârlığa başvurduğunu düşünerek avunur ve elbette esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyusuk, onursuz bir milletle karşılaştırılınca, dost ve düşman gözündeki yeri çok başka olur.

Osmanlı soyunu ve devletini sürdürmeye çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük kötülüğü yapmaktı. Çünkü millet bağımsızlığını sağlasa da, padişahlık sürüp giderse, bu bağımsızlık güvenli sayılamazdı. Artık yurtla, milletle hiçbir vicdan ve düşünce bağı kalmamış bir sürü insanın, devlet ve millet bağımsızlığının ve onurunun koruyucusu durumunda bulundurulması nasıl uygun görülebilirdi?

Halifelige gelince, bilim ve teknikte sürekli gelişen bir medeniyet dünyasında komik sayılmaktan öte gitmeyen bu kuruma gerek var mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için milletin daha alışmadığı sorunlara el atmak gerekiyordu. Osmanlı Hükümeti'ne, Osmanlı Padişahı'na ve Müslümanların halifesine başkaldırmak ve bütün milletleri ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

AMACA DOĞRU ADIM ADIM

Türk yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kim olursa olsun, onlara bütün milletçe silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ilk gününde açıklamak ve söylemek, elbette yerinde olamazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerinde işlemek ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu.

Nitekim öyle olmuştur. Dokuz yılda yaptıklarımız düşünülürse, ilk gündən bugüne kadar izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır. Burada, düğümleri çözen bir gerçeği hep birlikte gözden geçirmeliyiz:

Beliren milli mücadelenin tek amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde bu savaşın, başarıya ulaştıkça, millet iradesine dayanan yönetimin bütün ilkelerini ve şekillerini dönem dönem gerçekleştirmesi kaçınılmaz idi. Bu kaçınılmaz tarih akışını, gelenekten gelen alışkanlığı ile hemen sezineleyen padişah ve adamları, ilk andan başlayarak milli mücadelenin karşısına dikildiler. Bunu ilk anda ben de gördüm ve sezdim. Ama baştan sona, bütün evreleri kapsayan sezgilerimizi ilk anda bütünüyle açığa vurmadık ve söylemedik. İleride olabileceklerine üzerine çok konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddi savaş boş kuruntular niteliği verebilirdi.

Başarı için pratik ve güvenilir yol, her aşamayı zamanı geldikçe tatbik etmektir. Milletin gelişmesi ve yükselmesi için esneklik yolu bu idi. Ben de böyle yaptım. Ancak tuttuğum bu pratik ve güvenilir yolu, yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden bazılarıyla aramızda, bazı görüşmelerde, davranışlarda, yapılan işlerde beliren temelli ve ikinci derecede anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve sırasında ayrılıkların da sebebi ve açıklaması olmuştur. Milli savaşa birlikte başlayan yolcuların kimileri, toplumsal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh yeteneklerini kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu noktaları, aydınlanmanız için, kamuoyunun aydınlanmasına yararlı olmak için, sırası geldikçe birer birer göstermeye çalışacağım.

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse, diyebilirim ki, ben, milletin vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundayım.

ORDU İLE İLİŞKİLER

Bu aşama ilk iş olarak bütün orduyla iletişim kurmamız gerekiyordu. Erzurum'da On Beşinci Kolordu Komutanı'na 21 Mayıs 1919'da yazdığım bir kapalı telgrafta genel durumumuzun almakta olduğu korkunç şekilden pek üzgün olduğumu; millete ve yurda borçlu olduğumuz en son vicdan ödevini yakından, birleşik çalışmayla, en iyi yapabileceğimiz düşüncesiyle bu son görevi kabul ettiğimi; bir an önce Erzurum'a gitmek isteğinde bulunduğumu, ama Samsun ve yöresinin güvensiz durumu yüzünden buralarda ister istemez birkaç gün kalmak gerekeceğimi bildirdikten sonra, "beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak bir şey varsa bildirmenizi rica ederim" dedim.

Samsun ve yöresinde Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve öteden beri araçsız bırakılmış olan bu bölge yöneticilerinin yabancı devletlerin işe karışmaları yüzünden hiçbir tedbir alamaması, durumu güçleştirmişti.

23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Komutanı'na, Samsun'a geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı ilişki kurmak istediğimi ve İzmir bölgesinden daha kolaylıkla alabileceği bilgileri öğrenmek istediğimi bildirdim.

Üç gün sonra, 26 Mayıs 1919'da aldığım karşılıklı, İzmir'den düzenli bilgi

alamadıklarını, düşmanın Manisa'ya girişini de telgrafçıların haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan birliklerinin hepsi trenle taşınmadığından, karadan yürüyüşe başladıklarını, ancak yerin uzaklığı dolayısıyla Ankara'ya ne zaman ulaşacaklarının belli olmadığını" bildiriyordu.

Yirminci Kolordu Komutanı, 28 Mayıs 1919'da sorduğum işler üzerine bilgi veriyor ve "Düşman buralara girmeye kalkışırsa, 23. Tümen, bulunduğu yeri bırakmayacak ve saldırıya uğrarsa, halktan alacağı yardımla, bölgeyi savunacaktır" diyordu.

Ordu müfettişi de, 30 Mayıs 1919'da verdiği karşılıkta, "23 Tümen, Karahisar'ın güvenliğini korumakla birlikte, düşmanın her türlü ilerleyişine, her türlü araçla karşı koyacaktır!" diyordu.

Trakya'da bulunan kuvvetleri ve komutanlarını bilmiyordum. O bölge ile de ilişki kurmak gerekti. 6 Haziran 1919'da özel şifre ile (Cevat Paşa ile ayrılışım günü gizli bir şifre kararlaştırmıştık) Edirne'de Kolordu Komutanı'nın kim ve Cafer Tayyar Bey'in nerede olduğunu sordum. Cevat Paşa, 17 Haziran'da bana gönderdiği cevapta, "Cafer Tayyar Bey, Birinci Kolordu Komutanı olarak Edirne'de" diyordu.

Amasya'dan 18 Haziran 1919 günü Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e kapalı telle verdiğim talimatta, başlıca şunları bildirdim:

"Milli bağımsızlığımızı boğan ve yurdun bölünmesi tehlikelerini hazırlayan İtilaf devletlerinin yaptıklarını ve İstanbul Hükümeti'nin esir ve güçsüz durumunu biliyorsunuz. Milletın kaderini böyle bir hükümetin eline bırakmak, dağılmaya boyun eğmektir. Trakya ve Anadolu'daki milli teşkilatları birleştirmeye ve milletin sesini bütün gürülüğüyle dünyaya duyuracak güvenilir bir yer olan Sivas'ta birleşik ve güçlü bir kurul toplamaya karar verilmiştir. Trakya-Paşaeli Cemiyeti, yetkili olmamak üzere İstanbul'da bir kurul bulundurabilir. Ben İstanbul'da iken, Trakya Cemiyeti üyelerinden bazılarıyla görüşmüştüm. Şimdi zamanı geldi. Gerekenlerle gizlice görüşerek hemen teşkilatlar kurunuz ve benim yanıma da delege olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye kadar, Edirne ili haklarının savunucusu olmak üzere, beni vekil ettiklerini belirten bir belgeyi kendi imzanızla ve kapalı telle bildiriniz. Bağımsızlığa ulaşınca kadar, bütün milletle birlikte, fedakarca çalışacağımıza yemin ettim. Artık ben Anadolu'dan hiçbir yere gidemem..."

Trakya'nın direnme gücünü arttırmak amacıyla bu talimata şu bilgileri de ekledim: "Anadolu halkı baştan aşağı bölünmez bir bütün haline getirildi. Bütün kararlar, bütün komutanlar ve arkadaşlarımızla birlikte alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi bizden yanadır. Anadolu'daki milli teşkilatlar ilçe ve bucaklara kadar genişlemiştir."

YUNAN ORDUSU İLERLİYORDU

Bu tarihe kadar Yunan ordusunun Manisa ve Aydın çevrelerine de girdiğini öğrendim. Ama İzmir'de ve Aydın'da bulduklarını bildiğim kuvvetlerin ne durumda olduklarını öğrenemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetlerin komutanlarına da bazı emirler yazmıştım. Bunun üzerine Bekir Sami Bey'in iki gün önceki tarihi taşıyan, bir kapalı telini aldım.

56. Tümen'e İzmir'de Hurrem Bey adında bir kişi komuta ediyormuş. Bu komutan ve İzmir'deki iki alayın eski subaylarıyla birlikte, hemen hepsi esir olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanya'ya götürmüşler. Bekir Sami Bey bu kılıç artıklarının komutasını üzerine almak için gönderilmiş.

Bekir Sami Bey telinde, 22 Haziran 1919 günlü iki emrimi, ancak 27 Haziran'da Bursa'ya vardığında alabildiğini söylüyor ve verdiği bilgiler, yaptığı açıklamalarda, "Milli amaçları gerçekleştirecek sayıda araçlarım bulunmuyor, tümenimi düzene sokmayı başarırsam daha iyi hizmetler yapılabileceğim kanısındayım. Bununla birlikte birçok engeller olduğu halde, milli ayaklanmanın yurdun kurtarılması için çok gerekli olduğu düşüncesini her yana yaymayı başardım" diyor.

Düşündüklerimin ve yaptıklarımın doğruluğuna sağlam inancı olduğunu bildiriyor ve bu konuda hemen işe giriştiğini; kendisine de emir vermeyi sürdürmemi istiyordu.

MİLLİ TEŞKİLATLARIN OLUŞTURULMASI

Bir hafta kadar Samsun'da ve 23 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar da Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu süre içinde bütün ülkede milli teşkilatlar kurulması gerektiğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil teşkilatların yöneticilerine bildirdim.

En önemlisi de, İzmir'e ve daha sonra Manisa'ya ve Aydın'a düşmanın girişi ve yapılan her türlü saldırı ve zulüm hakkında millet daha aydınlanmamış

ve milli varlığına vurulan bu korkunç darbeye karşı açıkça hiçbir üzüntü ve şikâyet göstermemişti. Milletin bu haksız darbe karşısında sessiz ve durgun kalması, elbette iyiye yorumlanamazdı.

Verdiğim talimatlar üzerinde her yerde gösteriler ve toplantılar yapılmaya başlandı. Yalnız sayılı yerlerde, bazı kuruntular yüzünden duraksamalar olduğu anlaşılmıştı. Mesela, 15. Kolordu Komutanı, Trabzon hakkında, gösteri toplantısı sırasında Rumların uygunsuz davranışlarda bulunabilecekleri ve hiç yoktan kötü bir olay çıkabileceği düşünülerek, gösteri toplantısına karar verilmiş iken bu kararın uygulanmadığını bildiriyordu.

Verdiğim talimattaki temel düşüncüyü kötüye kullanacak kadar ustalık gösterenler de oldu.

Sinop'a yeni atanan bir mutasarrıf, orada yapılan gösterileri kendisi yönetiyor ve gösteri kararlarını kendisi yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyordu. Bu adamın zavallı halka gürültü patırtı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu:

"Türkler ilerleyip gelişemediyse ve Avrupa'nın medeniyet ilkelerini kabul edip sindiremediyse bu şimdiki kadar iyi bir yönetime kavuşmadığından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi padişahının buyruğu ve egemenliği altında olmak şartıyla Avrupa'nın gözetim ve denetimi ile yaşayabilir..."

Sinop halkı adına İtilaf devletleri temsilcilerince sunulan bu görüşlerin altındaki imzalara göz gezdirirken, müftü vekili efendinin imzasının yanında gördüğüm imza, bilginize sunduğum satırları yazan ve yazdıran ruhu bulup çıkarmama yaradı. O imza, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ikinci başkanı olan kişinin imzası idi.

Her yerde gösteriler yapılmasını istediğimden üç gün sonra, Harbiye Nazırı'nın 31 Mayıs 1919 günü şu telini aldım:

"İngiltere Olağanüstü Komiserliğinden Babâli'ye bildirilip Harbiye Nazırlığı'na gönderilen nota örneği aşağıya çıkarılmıştır:

Bugüne kadar gelen raporlardan, Üçüncü Kolordu bölgesinde her zaman görülebilecek haydutluk olaylarından başka bir şey olmadığı bilinmekle birlikte, son notada ileri sürülen olaylar üzerine özel soruşturma yapılarak sonucunun acele bildirilmesini rica ederim.

Harbiye Nazırı Şevket"

Sivas vali vekilliğinden aldığım 2 Haziran 1919 günlü telgrafta da, "Bugün Albay Dömonj (Demange) imzasıyla alman telde, İzmir'e Yunanlıların girişi üzerine Aziziye'de Hıristiyanların ölümle korkutulduğu öğrenilmiştir. Bu ise uygun değildir. Size haber veriyorum ki, bu durumlar, müttefik askerlerinin ilinize girmesine sebep olur denilmektedir."

Gerçekte, ne Sivas'ta kaygı verici bir durum vardı, ne de Hıristiyanlar ölümle korkutulmuştu. Bunu, milletçe yapılmaya başlanılan gösteri toplantılarından kaygılanan ve bunu amaçlarının gerçekleşmesine engel sayan Hıristiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini çekmek için, bile bile yaydıkları uydurma haberler olarak kabul etmek gerekir.

BENİ İSTANBUL'A ÇAĞIRDILAR

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919'da Harbiye Nazırı'nın beni İstanbul'a çağırdığını söylemiştim.

Bunun üzerine, İstanbul ile yapılan yazışmaların bir kısmı herkesçe öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurum'da görevimden, çekildiğim güne kadar değişik Harbiye Nazırıyla ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir.

Anadolu'ya geledi bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün orduların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve halk elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, milletçe teşkilatlanma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. İşler, artık bir komutan kimliği ile yürütülüp yönetilmeyecekti. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, milli teşkilatlar kurmayı ve milletle ayaklanmayı yönetmeyi sürdürdüğüme göre, dikkat çeken biri durumuna düşmem şüphe götürmezdi.

Bunun dışında özellikle uygulamaya karar verdiğim girişimlerin köklü ve sert olacağını tahmin etmek hiç de zor değildi. Girişimlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve yansıtacak bir kurul adına yapılması gerekli görülüyordu.

AMASYA GENELGESİ

Sivas'ta genel bir milli kurultay toplamak amacıyla emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelgenin önemli maddeleri şunlardı:

1. Ülkenin bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir.
2. İstanbul'daki hükümet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir.
3. Milletin bağımsızlığını yine milletin kendi kararı ve mücadelesi kurtaracaktır.
4. Milletin durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş milli bir kurulun varlığı çok gereklidir.
5. Anadolu'nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin hemen toplanması kararlaştırılmıştır.
6. Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiği kadar çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.
7. Herhangi bir kötü durumla karşılaşılabilceği düşünülerek bu iş, milli bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidirler.
8. Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kurultay toplanacaktır. O güne kadar diğer il delegeleri de Sivas'a ulaşabilirse Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas'ta yapılacak genel toplantıya katılmak üzere yola çıkacaklardır.

RAUF BEY'İN DAVRANIŞI

Havza'da bulunduğum sırada, Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan bir kapalı tel aldım. Bu tel, "Tanıdığımız bir kişi, bir takım arkadaşlarla İstanbul'dan buraya gelmiştir. Ne yapmalarını emredersiniz?" anlamında idi.

Sanki bir bilmeceyi andıran bu haber, beni hem çok ilgilendirdi, hem de şaşırttı. Söz konusu kişiyi tanıyorum. Benden ne yapacağını soruyor. Ankara'da arkadaşım olan güvenilir bir komutanın yanında. O halde neden adını bile yazdırmaktan çekiniyor? Epeyce düşündüm. Anlar gibi oldum fakat bilmece çözmekle uğraşacak zamanım yoktu. Ama, Fuat Paşa'yı yakından görmek;

bölgeleri, çevreleri, düşünceleri üzerinde görüşmek bence çok istenilir bir şeydi. Bu bilmeceli telin uyandırdığı düşünceyle kendisine şu ricada bulundum:

"Ankara'dan ayrıldığımızı belli etmeyecek biçimde gereken düzenlemeleri yaptıktan sonra ad ve kılık değiştirerek birkaç gün için çok acele şekilde yanığa geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da birlikte getiriniz."

Gerçekten, Fuat Paşa dediğim gibi Havza'ya doğru yola çıkmış. Fakat, bazı önemli sebeplerden dolayı, hemen Havza'dan ayrılıp Amasya'ya gitmem gerekmişti. Fuat Paşa, Havza yolunda durumu anlamış ve Amasya'ya yönelip yanığa geldi. Bana adını bildirmedığı kişi de Rauf Bey idi.

İstanbul'dan ayrılmak üzere, evimden çıkacağım sırada Rauf Bey gelmişti. Bineceğim vapurun izleneceğini ve İstanbul'da iken yakalamadıklarına göre, belki de Karadeniz'de batırılacağımı güvenilir kimselerden işitmiş, onu bildirmişti. İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa batıp boğulmayı tercih ettim ve yola çıktım. Kendisine de, en sonunda İstanbul'dan çıkmak zorunda kalırsa benim yanığa gelmesini söyledim.

Rauf Bey, gerçekten İstanbul'dan çıkmak ihtiyacı hissetmiş ve çıkmış ama benim yanığa gelmemişti. Arkadaşı olan 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'le buluşmak üzere Manisa bölgesine gitmiş. Gittiği yerde, halkın moralini zayıf, durumu öldürücü ve korkunç görmüş. Hemen adını değiştirerek oradan Ankara'ya Fuat Paşa'nın yanığa gelmiş ve bana başvurmuş.

Bu arada, Üçüncü Kolordu Komutanım olup Samsun Mutasarrıfı'nda bıraktığım Refet Bey'i de artık Sivas'a, Kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç kişinin daha gelmesi için emir vermiştim. Bölgesinde geziye çıkmış. Emirlerime bile karşılık alamıyordum. Onun gelişi de aynı güne rastlamıştı.

Konumuza geri dönelim... Müsveddenin yeni gelen arkadaşlarca imzalanmasını istedim. O sırada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa başka bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendinde bir ilgi ve yetki görmediğini, incelikle söyledi. Bunun tarihi bir belge değerinde olduğunu ileri sürerek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imzaladı.

Refet Bey ise, imzadan çekindi ve böyle bir kongre toplamaktaki amaç ve yararı anlayamadığını söyledi. Bu sözleri çok iyi anlayamadım ve beni üzdü.

Fuat Paşa'yı çağırttım. Fikrimi anlayınca hemen imzaladı. Fuat Paşa'ya Refet Bey'in çekinmesin sebebini anlayamadığımı söyledim. Biraz sıkı sorgulanınca, müsveddeyi eline alarak kendine has bir işaret koydu. Öyle bir işaret ki, bunu bu müsveddede görebilmek bile çok zordu. Arzu eden arkadaşlarımız isterse akabilirler.

Gereksiz gibi görülebilen bu açıklama, sonraki yıllar ve olaylarla ilgili bazı karanlık noktaları aydınlatmayı sağlar düşüncesi ile yapılmıştır.

İSTANBUL'A YAZILAN MEKTUP

Kongreye çağrı yapmak üzere kaleme alınan genelge, sivil ve askeri makamlara şifreli olarak gönderildi. Bunun dışında, İstanbul'da bulunan bazı şahıslara da ulaştırıldı. Ama bu kişilere, ayrıca bir de genelge niteliğinde mektup yazdım. Bu isimler arasında Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vâsıf Bey, Ferit Bey (Bayındırlık Bakanı idi), Sulh ve Selamet Fırkası Başkanı Ferit Paşa (sonradan Harbiye Nazırı oldu) Cami Bey, Ahmet Rıza Bey de bulunuyordu. Mektupta şu noktalara dikkat çekiyordum:

1. Yalnız mitingler ve gösterilerle, elde edilmek istenen büyük amaçlar hiçbir zaman gerçekleştirilemez.
2. Bunlar, ancak doğrudan doğruya milletin bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.
3. Aslında acı olan durumu öldürücü biçime sokan en keskin etken, İstanbul'daki karşı akımlar ve milli hedefleri zararlı bir biçimde desteksiz bırakan siyasi ve millet yararına aykırı propagandalardır. Bunun cezasını yurdumuzun nasıl çektiğini görmekteyiz.
4. İstanbul, bundan böyle Anadolu'ya egemen değil, bağlı olmak zorundadır.
5. Size de bu konuda büyük fedakârlıklar düşmektedir.

ALİ KEMAL BEY'İN GENELGESİ

25 Haziran'a kadar Amasya'da kaldım. Hatırlarsınız, o günlerde Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunan Ali Kemal Bey, benim görevimden alındığını ve artık benimle hiçbir resmi işlem yapılmaması ve hiçbir isteğimin yerine getirilmemesi konusunda şu genelgeyi yayımlamıştı:

"Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte, bugünün siyasi durumunu bilmediği için, olağanüstü vatanseverlik ve çaba gösterdiği halde, yeni görevinde hiç başarılı olamadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisi'nin isteği ve üstelemesi üzerine görevinden alındı ve alındıktan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok açığa vurdu. Adı geçenin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nazırlığı'nı ilgilendiren bir görevdir. Ama Dahiliye Nazırlığı'nın size kesin emri, artık o kişinin görevinden çıkarılmış olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmi işleme girişmemek, hükümet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir."

Bu genelgeden, ancak Sivas'a vardığım 27 Haziran 1919 günü haberim oldu. Oysa 26 Haziran 1919 günü hükümetten çekilen Ali Kemal Bey'in Sadrazam'a verdiği resmi yazıdan başka, saraya gidip Padişah'a kendi eliyle verdiği çekilme yazısı örnekleri, sözlü olarak bildirdikleri ve Padişah'ın ona verdiği karşılık hakkında çok sonra bilgi edindim.

Ali Kemal Bey, çekilme yazılarında padişaha; "Resmi görevinden çekilmekle birlikte özel olarak hizmet edeceğimi ve bağlılıktan ayrılmayacağımı" ekliyor ve sözlü olarak da; "Resmi görevden ayrılmamı fırsat sayan hasımlarımın saldırılarından kulunuzu koruyunuz" diye yalvarıyor.

Padişah, buna karşılık, "Beni tamamen yalnız bırakmayacağına güveniyorum. Bağlılığınız bana büyük umut ve teselli vermiştir. Saray her dakika size açıktır. Refik Bey'le işbirliği yapmaktan ayrılmayınız" gibi gönül alıcı sözler söylüyor.

RAHİP FRU'YA MEKTUP

Bağlılığından Padişah'ın büyük umut ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i, nazırlık görevinde ve Padişah'ın yanında gördükten sonra, onu bir de asıl gerçek görevi başında görelim.

Sait Molla'nın Rahip Fru'ya yazdığı mektuplardan birisini dikkatinize sunuyorum:

"Ali Kemal Bey'e son felaketi üzerine üzüntü duyduğumuzu söyledim. Bu değerli kişiyi elde bulundurmak gerek, bu fırsatı kaçırmayalım. Bir armağan sunmak için en uygun zamandır. Ali Kemal Bey dün o kişi ile görüşmüş. Basın işinde biraz ağırdan almak gerektiğini söylemiş. Bir kere herhangi bir

gidişten yana çevrilen düşünür ve yazarları öncekine aykırı bir amaca yöneltmek bizde kolay olmaz. Bütün resmi görevliler milli ayaklanmayı şimdilik iyi görüyorlar, demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza eksiksiz uyacak. Zeynelabidin Partisi'yle de işbirliği yapmaya çalışıyor. Kısacası, işler bulandırılacak."

Bu mektupta bir not var, şimdi onu da okuyalım:

"Not: Birkaç defa söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve onu tutanlara biraz arka çıkar gibi görünmeli ki, kendisi tam güvencle İstanbul'a gelebilsin. Bu işe olağanüstü önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz."

Bu belgeler üzerinde sırası gelince, daha çok bilgi veririm.

ALİ GALİP BEY'İN YAPTIKLARI

Ali Kemal Bey'in, Amasya'da iken duymadığımı söylediğim genelgesi, memurların ve halkın kafalarını gerçekten karıştırmış. Her yerde olabilecek kötü niyetli kimseler, hemen benim aleyhime propagandaya ve çalışmaya girişmişler. Bu konudaki baltalayıcı gösterilerin ve işlerin en önemlisi Sivas'ta düzenlenmeye başlamış. İzin verirsiniz bunu kısaca anlatayım:

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in genelge ile verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Sivas'ta Ali Galip Bey adında bir kişi, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu kişi, İstanbul'dan Elazığ Valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galip'tir. Sözde, ilin ikinci derecede memurları olmak üzere, birtakım adamları da İstanbul'dan seçmiş, yanında götürüyor.

Ali Galip, yolu üzerindeki Sivas'ta durmuş. Özel görevi bulunduğu belli olan Ali Galip, orada hemen kendinden yana olan etkili kişiler bulmuş. Görevini iyi uygulamak için düzen kurmaya başlamış. Dahiliye Nazırlığı'nın, beni kötüleyen emri gelir gelmez, çalışma başlamış. Sivas sokaklarında benim "hain, başkaldırmış, zararlı bir adam" olduğum yolunda, duvarlara afişler yapıştırılmış.

Kendisi de, Sivas'ta vali olan Reşit Paşa'nın yanına giderek, Dahiliye Nazırlığı'nın emrinden söz açtıktan sonra, Sivas'a gidersem bana karşı nasıl davranacağını sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğinin açıklanmasını istemiş. Ali Galip, "Ben senin yerinde olsam hemen kollarını bağlar, tutuklarım. Senin de böyle yapman gerekir" demiş.

Tarih Haziran ayının 27'nci günüdür. Gözlerimizi yeniden bir noktaya dönmek üzere, iki gün öncesine Amasya'ya çevirelim:

Ayın 25'inci günü, Sivas'ta beni kötüleyici birtakım uygunsuz olaylar düzenlenmeye başladığını öğrendim. "Yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve 'yarın sabah karanlıkta Amasya'dan güneye gideceğiz" dedim. Bu gidişimiz gizli tutularak hazırlık yapılması için emir verdim. Bir yandan da gizli olarak şu tedbiri kararlaştırdık: Beşinci Tümen Komutanı tümeninden seçme subay ve erlerle olabildiğince güçlü ve atlı piyade birliğini hemen o geceden başlayarak çabucak kuracaktı. Ben, sabah gün doğmadan arkadaşlarımla birlikte otomobil ile Tokat'a gitmek üzere yola çıkacaktım. Birlik, kurulur kurulmaz Tokat üzerinden Sivas'a doğru gönderilecek ve benimle bağlantı kurulacaktı. Gidişimiz, hiçbir yere telle bildirilmeyecek ve elden geldiğince Amasya'da da açığa vurulmayacaktı.

Amasya'dan yola çıktım. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına aldirarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. Geceyi orada geçirdim. Ertesi gün Sivas'a doğru yola çıktım.

Sivas Valisi'ne, Tokat'tan Sivas'a gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir tel yazdım, imzayı "Ordu Müfettişi" diye attırıştım.

Telde, özel bir düşünce ile, yola çıkış saatimi bildirmiştim. Ama bu telin, ayrılışımdan altı saat önce çekilmesini -çünkü aynı saatlerde ben Sivas'ta olacaktım- ve o zamana kadar hiçbir yoldan Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak tedbirleri aldirdim.

Şimdi, gözlerimizi yeniden Sivas'a çevirelim.

Ali Galip Bey'le Reşit Paşa arasında bana karşı ne gibi bir işlem yapılacağının tartışılması sahnesine yeniden dönelim isterseniz...

Tartışmanın kızıştığı bir sırada, Reşit Paşa'nın eline benim Tokat'tan çekilen telimi vermişler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Bey'e uzatmış ve "İşte kendisi geliyor; buyurun, tutuklayın" demiş. Reşit Paşa, telde yazılı olan yola çıkış saatini görünce hemen kendi saatini çıkarıp bakmış ve sonra da, "Efendim, geliyor değil, gelmiş olacaktır" demiş.

Bunun üzerine Ali Galip, "Ben tutuklarım dedimse, benim ilim içinde olursa tutuklarım, demek istedim" deyince toplantıda bulunanları bir heyecan

kaplamış. Hep birden, "Haydi öyleyse karşılamaya gidelim" diyerek toplantıya son vermişler.

Sivas yakınlarındaki Numune Çiftliği'nde karşılaştığımızda vali, "Efendim, biraz daha daha dinlenmez misiniz?" diye söze başladı.

"Yarım dakika bile dinlenmek istemiyorum. Hemen gideceğiz ve sen benim yanıma gel" dedim.

"Efendim," dedi, "Sizin yanınıza Rauf Bey binsin; ben arkadaki otomobille de gelirim."

"Hayır, hayır!" dedim, "Siz buraya!.."

Bu basit tedbirin neden alındığı kendiliğinden anlaşılır. Sivas şehrine vardığımızda, caddenin iki yanı büyük bir kalabalıkla dolmuş, askeri birlikler tören duruşu almış bekliyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve halkı selamladım.

Bu görünüş, Sivas'ın saygıdeğer halkının ve Sivas'ta bulunan yiğit subay ve erlerimizin bana ne derece bağlı olduğunu ve sevgi beslediğini belirten canlı bir gösteri idi.

Daha sonra, doğruca Kolordu Komutanlığı'na gittim ve hemen Ali Galip ve onun yordakçısı olduklarını anladığım fesatçıları getirttim. Onlara, amacımı açıkladım.

Efendiler, bu Ali Galip, karşılaştığı kötü durumdan sonra söyleyeceği gizli şeyler olduğunu söyleyerek, geceleyin yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Davranışlarının dış yüzüne önem vermediğimizi rica ile asıl amacının, benim yolumda hizmet etmek olduğunu ve Sivas'ta kalışının, benimle buluşup emir almak için olduğunu açıklamaya ve inandırmaya çalıştı. Bizi oyalamakla bir ölçüde başarı da sağladı.

ERZURUM'DA COŞKUyla KARŞILANIYORUZ

Sivas'ta kurulan teşkilatlar ve yapılacak işler hakkında gerekli talimatları verdikten sonra hiç uyumadan geçen gecenin sabahında bir bayram günü, Sivas'tan Erzurum'a doğru yola çıkıldı.

Bir haftalık sıkıntılı otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü, halkın ve askerinin samimi gösterileri arasında, Erzurum'a varıldı. İstanbul

hükümetinden gelebilecek yıkıcı tehlikeleri kontrol altına almak ve durdurmak için haberleşme kanalı olan önemli aşamalarda gereken tedbirlerin alınması için bütün komutanlara 5 Temmuz 1919 tarihinde bir emir yayınladım.

Komutan, vali ve Vilayat-ı Şarkıye Müdafa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum şubesi ile görüşüldü. O sıra, vali Münir Bey, İstanbul hükümetince görevinden alınmıştı. Erzurum'dan ayrılmamasını rica ettiğim için bir yere kılmıdamadı. Bitlis Valiliği'nden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de Münir Bey gibi Erzurum'da beni bekliyordu.

MİLLİ AMAÇ İÇİN EL BİRLİĞİ

Bu iki vali beyle, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa ve yanında bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ve karargâhından Kurmay Başkanı Kâzım Bey ve Kurmay Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla önemli bir görüşme yapmayı uygun gördüm. Kendilerine genel ve özel durumu ve tutulması gerekli yolu anlattım.

Bu arada en elverişsiz durumları, genel ve kişisel tehlikeleri, sırasına göre nelerin göze alınması gerektiğini açıkladım:

Milli amaçlarla ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler, bugün yalnız saray, İstanbul hükümeti ve yabancıdır. Ama bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı çevrileceğini de düşünmek gerekir. Önder olacaksınız, her ne olursa olsun tutulan yoldan dönmemeleri, son nefeslerini verinceye kadar mücadeleyi sürdüreceklerine karar vermeleri gerekir. Yürelerinde bu gücü duymayanların işe girişmemeleri çok daha iyi olur. Çünkü böyle bir durumda hem kendilerini ve hem de milleti aldatmış olurlar. Bir de, söz konusu görev, resmi makam ve üniformaya sığınarak el altından yapılamaz. Böyle bir tutum, bir ölçüye kadar yürüyebilir. Ama artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve milletin hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün milletin, bu sese katılmasını sağlamak gerekir.

Yeniden toplandığımızda, işin başında benim bulunmamı istediler ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler. İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınan Cevat Paşa ile göreve başlayan Feyzi Paşa'dan ve Barış Hazırlıkları Komisyonu'nda çalışan İsmet Bey'den başlayarak, Erzurum'a gelinceye kadar, her yerde gördüğüm ve karşılaştığım komutan,

subay, her türlü devlet adamı ve ileri gelen kişilerle, burada Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım.

ERZURUM KONGRESİ'NE DOĞRU

Erzurum'a gelişimin ilk günlerinde, Erzurum Kongresi'nin toplanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almakla uğraşmaya önem verildi. Ama o günlerin şartları içinde böyle bir amacın gerçekleştirilmesindeki zorlukları şimdi çok iyi anlayabilirsiniz. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde illerden gerekli delegeler seçilip gönderilmiyordu. Halbuki bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık çok önemli bir iş olmuştur. Bundan dolayı, bizim sağlam tedbirler almamız gerekiyordu. Milli ayaklanmayı ordunun desteklemesi, askerinin ve halkın çalışmalarını birbiriyle düzenli duruma getirmek, önemli bir konu idi.

Biz bu işlerle uğraşırken, bir yandan da İstanbul'da Harbiye Nazırlığı makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve Padişah'ın, İstanbul'a dönmemi sağlamak için sürüp giden hileli telgraflarıyla da mücadele etmek gerekiyordu fakat durmadan zaman kaybediyorduk.

Harbiye Nazırlığı, "İstanbul'a gel" diyordu. Padişah da, "Önce hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur; ama bir işe karışma" diye haber göndermeye başladı. Sonunda, ikisi birlikte, "İstanbul'a gelmek zorundasın" deyi tehditler savurmaya başladı.

Ben de bütün bu çağrılara tek bir kelimeyle cevap verdim: "Gelmem!"

En sonunda 8-9 Temmuz 1919 gecesi, Sarayla açılan bir telgraf başı konuşması sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar bir aydır süren oyun son buldu. İstanbul, o dakikada benim resmi görevime son vermiş oldu. Ben de o dakikada, Harbiye Nazırlığı'na ve Padişah'a görevimle birlikte askerlik mesleğinden istifa ettiğimi bildiren telleri gönderdim.

Durumu, ordulara ve millete kendim bildirdim. O günden sonra resmi görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız milletin sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez uyarıcı ve zengin ruh kaynağından aydınlanıp güçlenerek vicdanımızın gösterdiği yolda görevimizi yapmaya devam ettik.

Erzurum Kongresi, 1919 yılı Temmuz ayının 23'üncü günü, gösterişsiz bir okul salonunda açıldı. İlk gün, beni başkanlığa seçtiler. Yaptığım konuşmada şunları söyledim:

“Tarih ve olayların sürükleyişiyle, gerçekten içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan kabarıp coşmayacak hiçbir vatansenver düşünülemez. Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırılardan ve yurda düşmanların girişini hap birlikte yaşadık. Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman tanımazlıktan gelemeyeceğini, bunun için de yurdumuzu, milletimizi kötüleyici yargıların yüzde yüz değerden düşeceğini bilmeliyiz. Ülke ve milletin kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yaptıracak gücün, bütün yurda bir ağ gibi yayılmış olan milli akımdan doğan yiğitlik ruhu olduğunu söylemeliyim.”

Daha sonra da maneviyatın arttırılmasına yaramak üzere de bütün zulüm görmüş milletlerin, milli amaçlarına ulaşmak için o günlerdeki çalışmaları üzerine, elde edilen bazı bilgileri özetledim ve milletin kaderinde sözünü yürütecek bir milli idarenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim. Bu milli iradeye dayanan bir Millet Meclisi meydana getirilmesini ve bu meclisin, gücünü milli iradeden alacak bir hükümetin kurulması için çalışma yapmasını ilk hedef olarak gösterdim.

ERZURUM KONGRESİ'NİN BİLDİRİSİ

Erzurum Kongresi, tam 14 gün sürdü. Kongre, çalışmasının sonucunu, düzenlediği tüzük ve tüzüğün içindekileri herkese duyuran bildiri yayınladığı için bir ilk de sayılabilir. Bu tüzük ve bildiri, o zamanın ve çevrenin gerektirdiği az önemli düşünceler çıkarılarak incelenecek olursa birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilkeleri ve kararları ortaya koyması bakımından da dikkat çekicidir. İzin verirseniz bu ilkeleri ve kararları, benim daha o zaman nasıl anladığımı açıklayayım:

1. Milli sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.
2. Hangi biçimde olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağıl-

ması halinde millet, birlikte direnecek ve kendini savunma hakkını kullanacaktır.

3. Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına İstanbul hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongre tarafından seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Temsilciler Kurulu yapacaktır.

4. Milli gücü etkili ve milli iradeyi egemen kılmak temel ilkedir.

5. Hıristiyan azınlıklara siyasi üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesine karşı çıkılacaktır.

6. Yabancı devletlerin mandası ve koruyuculuğu kabul olunamaz.

7. Millet Meclisi'nin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışacaktır.

TEMSİLCİLER KURULU SEÇİLDİ

Kongre toplantısını kapatırken, üyelere, bu toplantıda çok önemli kararlar alındığını ve bütün dünyaya milletimizin varlık ve birliğinin gösterildiğini söyledim ve "Tarih, bu kongremizi çok az görülebilen büyük bir eser olarak yazacaktır" diye de ekledim.

Erzurum Kongresi'nde, tüzük gereğince, bir Temsilciler Kurulu seçmişti. Bu kurul şöyle oluşturulmuştu:

1. *Mustafa Kemal*: Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten çekilmiş
2. *Rauf Bey*: Eski Bahriye Nazırı
3. *Raif Efendi*: Eski Erzurum Milletvekili
4. *İzzet Bey*: Eski Trabzon Milletvekili
5. *Servet Bey*: Eski Trabzon Milletvekili
6. *Şeyh Fevzi Efendi*: Erzincan'da Nakşi Şeyhi
7. *Bekir Sami Bey*: Eski Beyrut Valisi
8. *Sadullah Efendi*: Eski Bitlis Valisi
9. *Hacı Musa Bey*: Mutki Aşiret Başkam

Burada yeri gelmişken şunu da belirtmek isterim ki, bu kişiler hiçbir zaman bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresi'ne katılmışlar ve ondan sonra biri Erzurum'a, diğeri Erzurum'a dönerek bir daha aramıza katılmamışlardır. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'nde aramıza katılan Bekir Sami Bey, İstanbul'daki Millet Meclisi'ne gidinceye kadar, bizimle birlikte bulunmuşlardır.

BAZI DURAKLAMALAR DA OLUYORDU

Yeri gelmişken, küçük bir noktayı da vurgulamak isterim. Benim, Erzurum Kongresi'ne üye olarak girip girmemem düşünölmeye değer göröldüğü gibi, kongreye katıldıktan sonra da başkan olup olmamam üzerinde de kararsız kalanlar olmuştur. Bu kararsızlardan bazılarının düşüncelerini iyi niyetlerine ve samimiyetlerine yormakla birlikte, başka birtakım kimselerin bu konuda samimiyetten büsbütün uzak olduklarına, tersine kötölük amacı güttüklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı.

Kongrenin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım, benim Temsilciler Kurulu'na girip açık olarak çalışmamı sakıncalı görüyorlardı.

Gerekçeleri de şu noktalarda özetlenebilir:

"Milli teşebbüs ve çalışmaların bütün anlamıyla millettten doğduğunu, gerçekten milli olduğunu göstermek gerekir. Böyle olursa, girişimler daha güçlenir ve kimsenin kötü yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer kalmaz."

Bu düşüncelerin yerinde olup olmadığını araştırarak ve tartışacak değilim ancak benim de, bu düşüncelere karşı olan fikirlerimin dayanak noktalarından bazılarını sayayım:

Her şeyden önce ben, ne olursa olsun, kongreye katılmalı ve onu yönetmeliydim. Çünkü, zaman geçirmeksizin milli iradenin işler duruma getirilmesini ve milletin kendi başına tedbirler almaya başlamasını sağlamak zorunluluğuna inanıyordum. Bu temel ilkeleri benimsetip karara bağlatabilmek için, kongrede yönetici olarak çalışmayı ve üyeleri aydınlatmayı çok gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresi'nin, daha önce açıkladığım ilke ve kararını herhangi bir temsilciler kurulunun uygulatabileceğine benim

güvenim olmadığını açıkça söylemeliydim. Aradan geçen zaman ve olaylar beni doğrulamıştır.

Erzurum Kongresi'nin bitiminde, 15. Kolordu Komutanlığı'na İstanbul'dan 30 Temmuz 1919 günlü şöyle bir emir geldi:

"Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in hükümet kararlarına karşı gelmelerinden dolayı hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri Babıâli tarafından uygun görülüp ilgili görevlilere gerekli emirler verildiğinden, kolordu tarafından öneme yardım edilmesi ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur."

Bu emre, Kolordu Komutanlığı'nca gerekli cevap verildi. Bu karşılığı öteki komutanlara da, olduğu gibi gönderterek dikkatlerini çektim.

Kongre bildirisi, yurt içinde her yere ve yabancı devlet temsilcilerine türlü yollarla bildirildi. Tüzük de komutanlara ve başka güvenilir makamlara kapalı tel ile bölüm bölüm verilerek buldukları yerlerde basılıp, çoğaltılmasının ve yayımının sağlanmasına çalışıldı.

KAFA KARIŞIKLIĞI ve KARAKOL CEMİYETİ

Biz, Erzurum'da kongre kararlarının her yerde anlaşılmasını ve birlikte uygulanmasını sağlamaya çalışırken "Karakol Cemiyeti" adına basılı birtakım kâğıtların bütün orduya, komutan, subay, herkese dağıtıldığı bildirildi.

Bunları okuyan bana yakın komutanlar bile, bu işi benim yaptığımı düşünerek iyiden iyiye şüpheye düşmüşler. Benim, bir yandan kongreler toplayıp açık olarak milletle ortak çalışmalar yaparken, bir yandan da bir komite kurmakla uğraştığımı zannetmişler. Gerçi, bu işleri ve teşkilatları yapanlar İstanbul'da bulunuyorlardı ama, her şeyi benim adıma yapıyorlarmış.

Karakol Cemiyeti'nin tüzüğüne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları, toplanma yerleri ve nasıl toplandıkları, nasıl seçilip görevlendirildikleri kesin olarak gizli ve saklı tutulur. Bir de, en ufak bir sırrı açığa vuran ya da Karakol Cemiyeti'ne tehlike getiren, dahası, tehlike getirici bir şüphe uyandıran, hemen asılır.

Yönetmeliğinde de, "bir milli ordu"dan söz ediliyor ve "Bu ordunun başkomutanı ve genelkurmay başkanı, ordu, kolordu ve tümen komutanları ve kurmayları seçilmiş ve atanmış olup gizliye saklı tutulur. Bunlar, görevlerini gizli olarak yaparlar" deniliyor.

Hemen komutanları uyardım, bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini uygulamamaları gerektiğini ve bu işin kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivas'a vardıkdan sonra, oraya gelen Kara Vâsıf Bey'den anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

SİVAS'TA KONGRE HAZIRLIĞI

Sivas'ta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız kongreye her yerden delege seçtirmek ve onların Sivas'a gelmelerini sağlamak için, Amasya'da başlamış olan çalışma ve yazışmalar sürüp gidiyordu. Bütün komutanlar ve her yerde birçok vatanseverler, olağanüstü çaba gösteriyorlardı. Fakat yine her yerde olumsuz ve kötüyü propagandalar ve özellikle İstanbul hükümetinin engelleyici tedbirleri işi zorlaştırıyordu.

Biz, dört bir yandan delege seçtirmek ve göndertmekte karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelmeye çalışırken, öte yandan kongre için en güvenilir yer olarak seçtiğimiz Sivas'ta da bir kaygı ve heyecan başladı.

Burada sırası gelmişken söyleyeyim ki, ben Sivas'ı gerçekten her yönden güvenilir saymış olmakla birlikte, daha Amasya'da iken Sivas'a gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından her türlü askeri tedbir ve düzeni alırmayı da gerekli bulmuştum.

Erzurum'dan ayrılmak zamanı gelmişti. Şimdiye kadar verdiğim bilgiden anlaşılmuştur ki, Sivas Kongresi Doğu ve Batı illerinin ve Trakya'nın, yani bütün yurdun birliğini sağlamak amacını güdüyordu. Bunun için, bu kongrede Doğu illerinin delegelerinin bulunması gerekirdi. En kolay ve çıkar yol, Vilâyat-ı Şarkıye Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulu'nu Sivas'a götürüp kongreye katmaktı.

Sonunda, Temsilciler Kurulu üyesi olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey'le beş kişi olduk.

Erzurum'dan çıktığımız gün, tarih 29 Ağustos 1919'u gösteriyordu.

SİVAS YOLU

Amasya'dan Erzurum'a gelirken Sivas'ta başımıza gelen küçük bir mesele vardı, hatırlarsanız. Gariptir ama Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna benzer bir olayla karşılaştık. Erzincan'dan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı,

Erzincan boğazına gelir gelmez, bazı jandarma erlerinin ve subaylarının heyecanlı ve korkulu bir tavırla otomobillerimizi durdurduklarını gördük. Durumu şöyle açıkladılar:

"Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Çok tehlikeli bir durum var. Geçmeniz mümkün olmayabilir."

Bir subay, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış, o kuvvet gelince gerekli düzenlemeyi yapacak, saldırganları püskürtüp yolu açacaktı.

Kimse, bu hainlerin gücü nerden aldığı sorgulamıyor, nereyi ve nasıl tuttuklarını konuşmuyor, ne kadar kuvvet geleceğini açıklamıyor, ne zaman geleceğine dair bilgi vermiyor ama bir tehlikeden söz ediyorlar.

Bu bilmece gibi durum çözülünceye kadar, Erzincan'a geri dönmek ve kim bilir kaç gün beklemek gerekiyordu. Bizim bu kadar vaktimiz yoktu zira işimiz çok aceleydi. Erzurum ile Sivas arasındaki yolu belli süre içinde aşım belli günde Sivas'ta bulunamazsam, şurada burada, şundan ya da bundan dolayı korktuğum ve beklediğim, Sivas'ta her yerde duyulursa bozgun başlayabilir, işler altüst olabilir, hedefimize ulaşamayabilirdik. Benim korkum tamamen böyle idi...

Karar vermemiz gerekiyordu. Tehlikeyi göze alıp yola devam etmekten başka bir şey yapamazdık. Her ne kadar o günlerde Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de dolaştığı ve bazı oyalayıcı işler yapmaya ve birtakım düzenler kurmaya çalıştığı biliniyor idiyse de, açıklayayım ki ben, her şeyden önce, boğazın gerçekten tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul Hükümeti'nin yordakçısı olabileceğini sandığım bazı kimselerin, sadece beni durdurmaya zorlamak için uydurdukları bir düzen saydım. Sonra, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa bunların yapabilecekleri için, uzak tepelerden yola ateş etmekten başka bir şey olamayacağını çok iyi tahmin ediyordum.

Bütün bunları da düşünerek yürüyüp, boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivas'a ulaştık. Halk daha şehrin girişinden itibaren büyük ve gösterişli törenlerle bizi bağrına bastı.

SİVAS KONGRESİ AÇILIYOR

Sivas Kongresi 1919 Eylül ayının dördüncü perşembe günü öğleden sonra saat iki civarında açıldı. Kongrenin açılmasından sonra ilk söz alan değerli zatın, kongre tutanağına olduğu gibi geçirilen şu sözlerini duyduk:

"Efendim, şimdi elbette başkanlık işi söz konusu olacak. Ben başkanlık görevinin birer gün ya da birer hafta sürmek üzere sırayla yapılmasını ve üye adlarının ya da temsil edilen il ve sancak adlarının baş harflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını teklif ediyorum."

Öyle şaşılacak bir denk gelişti ki, bu öneriyi yapanın temsil ettiği ilin adı da, kendi adı da alfabenin ilk harfi ile başlıyordu. Ben, çağırıcı yapan kişi olarak, bir konuşmayla kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak başkanlık yerinde bulunuyordum.

"Bu neden gerekiyor efendim?" diye sordum.

Öneriyi yapan şöyle cevapladı:

"Böylece işin içine senlik benlik karışmamış olacağı gibi dışarıya karşı da, eşitliği gözettiğimiz için, iyi bir etki yapmış olur" dedi.

Efendiler; ben ülkenin, teklifi yapanla birlikte bütün milletin, hepimizin nasıl bir felaket çıkmazında bulunduğumuzu göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna inandığım işleri bitmez tükenmez güçlük ve engeller olsa da, maddi ve manevi bütün varlığımla yürütmeye çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbul'dan gelmiş ve elbette işlerin içyüzünü bilmeyen, saygı duyduğum yaşlı bir kişinin diliyle bana senlikten benlikten söz ediyorlar.

Bu teklifin oylanmasını istedim. Çoğunlukla kabul edilmedi. Başkan seçimini gizli oya sundum. Üç üyeden başka bütün üyeler oylarını bana verdiler.

Kongrenin dördüncü günü, asıl konuya geldik ve o gün, Erzurum Kongresi Tüzüğü'nü görüşerek hemen sonuca bağladık. Çünkü, Erzurum Kongresi Tüzüğü'nde yapılması gereken değişiklikleri önceden hazırlamış ve gerekli gördüğümüz üyeleri bu konuda aydınlatmış oluyorduk.

AMERİKAN MANDASI GÜNDEMDE

Bundan sonra 8 Eylül toplantısında, Amerikan mandası üzerinde konuşuldu. O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı kimseler, Amerikalı Bay Bravn (Brown) adında bir gazeteciyi de yanlarında Sivas'a getirmişlerdi.

Kongreden önce Halide Edip hanımın görüşleri şöyleydi:

"Çok tehlikeli günler geçiriyoruz. Anadolu'da olup bitenleri dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hristiyanları öldürmek,

ittihatçıları getirmek için yapıldığı düşüncesini el birliğiyle Amerika'ya aşlamaya çalışıyorlar. Her an bu millete ayaklanmayı durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ayaklanma aceleyle ve olumlu isteklerle hemen kendini gösterirse (ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir tutumu da olmazsa) Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar. Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerika Komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başarabileceğiz. İşte bütün bunlar karşısında, davamıza destek olabilmesi için, bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında Amerika'ya başvurmak zorunda olduğumuzu sanıyorum. Vastf Bey kardeşimizle bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır. Türkiye'yi, dirayeti ve iradesi olan geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir. Macera ve savaş zamanı artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birleşme savaşı açmak zorundayız. Bilinçlerinde bunca çocuğu ölen zavallı yurdumuzun düşünce ve medeniyet savaşında kaç şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı çocuklarından yarımın kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin, temelleri bile çöken zavallı yurdumuz için uzakları görerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başınıza dua ederim. Milli davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında gösterişsiz bir Türk eri alçak gönüllülüğü ile sizinle birlikte olduğumu bildiririm.

10 Ağustos 1919

Halide Edip"

BAY BRAVN'LA GÖRÜŞME

Burada sizlere küçük bir bilgi daha vereyim. Sivas'a gelmiş olan, Amerikalı gazeteci Bay Bravn ile bizzat görüşmeyi uygun gördüm. Karşındakini kolayca anlayan çok akıllı bir genç olduğunu söylemeliyim.

Efendiler, kongrede manda işi üzerine yapılan görüşme ve tartışmayı, elden geldiğince orada geçtiği gibi, yüce kurulunuza anlatmaya çalışacağım.

Gün boyunca birçok kişi söz aldı. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık yerinden, tutanaklara olduğu gibi geçirilen şu kısa konuşmayı yaptım:

Görüşmeye başlamadan önce bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda, örneğin Bay Bravn'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirileceğini söylediği yazılmaktadır. Bay Bravn, "Ben görevli bir kişi olarak görüşüyorum, büsbütün özel olarak görüşüyorum" diyor ve Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini bile söylüyor. Onun için sözleri, Amerika adına değil, kendi adınadır; güdümün ne olduğunu kendisi de bilmiyor. "Manda, siz ne dersiniz odur."

Bir sonraki oturumda Vâsif Bey ilkin, mandanın tarifi üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Bir daha söz aldı ve "İlkin genel olarak mandayı kabul edelim de şartları üzerinde sonradan görüşürüz" dedi.

Bekir Sami Bey'den sonra Hami Bey ve Hami Bey'den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştu. Refet Bey'in söylediği şuydu:

"Güdümün bağımsızlığı zedelemeyeceği şüphe götürmez iken, bazı arkadaşlarımız: 'Bağımsız mı kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?' yollu bir takım düşünceler ileri sürüyorlar."

Refet Bey diyordu ki:

"Bizim, Amerikan mandasını uygun tutmaktan amacımız, bütün toplumlara esir kılan; yürekleri, vicdanlar söndüren İngiliz güdümünden kurtulmak, yumuşak ve milletlerin vicdanlarına saygı gösteren Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa, asıl iş para işi değildir. Manda ile bağımsızlık birbirine engel olmaz."

Daha sonra Bursa delegesi Ahmet Nuri Bey, mandaya karşı olduğunu gerekçeleriyle birlikte anlattığı uzun bir konuşma yaptı.

KONGRE SONA ERİYOR

Sivas Kongresi, 11 Eylül'de sona erdi. 12 Eylül'de Sivas halkının da katıldığı bir açık oturum yapılarak bazı konuşmalar yapıldı. Kongre görüşmeleri sırasında, önemli olarak Millet Meclisi'nin bir an önce seçilmesi ve toplantı yerinin neresi olması gerekeceği konuları masaya yatırıldı.

Sivas Kongresi süresince, sınırlara gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak, aldığım bütün bilgileri olduğu gibi kongre üyelerine sunmakta yarardan çok sakınca buluyordum.

Gördünüz ki, şimdi açıklayacağım üzere, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip olayı sebebiyle önemli iş, her türlü güçlüklerle

ve tehlikelere göğüs gererek Sivas Kongresi görüşmelerini bir an önce sonuçlu kararlarla bitirmek ve bu kararları bütün ülke sathında uygulamaya girişmekti. Bu dileğim gerçekleşti. Bütün yurdu kapsayan milli teşkilat tüzüğü'nün ve Genel Kongre Bildirisi'nin hemen basılıp dağıtılması için gereken işlemlere başlandı.

ALİ GALİP OLAYI

Ülkenin kurtulması hedefine kilitlenmiş olan Kurtuluş Savaşımız için önemli olan başka bir olayı da anlatmak istiyorum. Sivas Kongresi'nin ikinci günü, yani 6 Eylül'de, silahlı adamların koruyuculuğunda, Malatya'ya üç kişi gelmişti. Bunlar, ilin yöneticileri tarafından karşılanıyordu. Yanlarında bir de yabancı subayın bulunduğu bu kişilerin ne amaçla dolaştıklarını biliyorduk.

Malatya'da görevli 12. Süvari Alayı Komutanı ile 7/8 Eylül gecesi telgraf görüşmesi yaptım. Gelenlerin on beş yirmi kişi olduklarını öğrendim. Komutana bunların hemen yakalanıp Sivas'a gönderilmesi ayrıca, onlarla çalışan ve İstanbul Hükümeti'nin adamı olan Harput Valisi Ali Galip Bey'in de yakalanması talimatını verdim.

Bu kişiler durumu anlayınca, kaçmışlar. Giderken hükümet konağından altı bin lira almışlar. Bütün çabalara rağmen yakalanamadılar. Sonradan öğrendik ki, çevrelerine topladıkları aşiretler dağılmış, Ali Galip de önce Urfa'ya ardından da Halep'e kaçmış.

İSTANBUL HÜKÜMETİ'YLE İLİŞKİLER KESİLİYOR

Sivas Kongre Kurulu'nun bütün çabaları sonuç vermeyince Eylül ayının on ikinci günü İstanbul Hükümeti'yle genel olarak haberleşme ve bağlantı kesildi. Bildiğiniz gibi Ferit Paşa Hükümeti, milletvekilleri seçimi için sözde bir emir vermişti. Ama, içinde bulunduğumuz güne kadar, yani Anadolu'nun İstanbul'la bağlantıyı kestiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir uygulanmamıştı. Son durum üzerine en önemli işin milletvekilleri seçimini bir an önce gerçekleştirmek olacağı açıktı. Bunun için, hemen bu konu ile de uğraşılmaya başlandı. Uzun ayrıntılara girmektense, sözünü ettiğim gün verilen ilk genel talimatı olduğu gibi bilgilerinize sunmayı daha uygun görüyorum:

İstanbul Hükümeti'nin tuttuğu ve o güne kadar sürdürdüğü çağ dışı yöneme ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı

haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Millet Meclisi'nin seçilmesini ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak en önemli işimizdir.

İstanbul Hükümeti, milleti aldatarak, milletvekili seçimlerini aylarca yaptırmamış olduğu gibi, son zamanda verdiği seçim kararının yerine getirilmesini de türlü gerekçelerle geciktirmekte ve geri bırakmaktadır. Ferit Paşa'nın Toros'un ötesindeki illerimizden vazgeçtiği, Barış Konferansı'na verdiği nota ile ortaya çıkmıştı. Aydın ilinde Yunanlılarla aramızda sınır çizmeye girişmesi de, orada düşman eline düşen yerlerin bir olup bitti biçiminde Yunan topraklarına katılmasını kabul ettiğine ispat sayılmıştır. Düşman eline geçmiş öteki vatan toprakları için de bunlara benzer akılsızca ve haince politika güderek ülkenin ve milletin bölünüşüne yol açması beklenebilir. Millet Meclisi toplanmadan önce barış antlaşmasını imza ederek milleti bir olup bitti karşısında bulundurmamak istediği sanılmaktadır. Bundan dolayı, Genel Kongre, orduyu ve milleti uyanıklığa çağırır ve aşağıdaki işlerin aceleyle yapılmasını, milletin var ya da yok oluşu ile sonuçlanacak önemde saydığını bildirir:

* Seçim hazırlıklarının yürürlükteki yasada gösterilen en kısa süre içinde yapılıp bitirilmesi için Belediyeler ve Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri bütün güçleriyle çalışmalıdırlar.

* Sancaklardan çıkarılacak milletvekillerinin, nüfusa göre, sayısı hemen tespit edilerek Temsilciler Kurulu'na şimdiden bildirmelidir. Adaylar işi daha sonra haberleşme ile yoluna konacaktır.

* Gerek seçim hazırlıkları sırasında, gerek seçim yapılırken gecikmeye yol açacak sebepler şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılmalı ve hiçbir gecikmeye yer verilmeyerek en kısa süre içinde seçimler sonuçlandırılmalıdır.

Temsilciler Kurulu

ÜLKENİN BAŞSIZ KALIŞI

Ferit Paşa Hükümeti direnişini sürdürüyordu. Bilindiği gibi, devrilinceye kadar da sürdürdü. Ülkeyi günlerce başsız bırakmak elbette pek çok sakıncalar doğururdu. Bundan dolayı bir emir olarak ilgililere bildirdiğimiz kararlar şunlardı:

Milli amaçları haincesine yorumlayan ve başka anlamlara çeken; girişimlerimizi ve milli ayaklanmamızın meşru olmadığını ilan eden padişahlık ve

halifelik katına karşı milli sonsuz bağlılığını kanuni ve meşru her türlü araçla belirtmeye can attığımız halde, padişah ile millet arasında bir engel duvarı kuran; halkı birbirine karşı silahlandıran ve birbirini öldürmeye kışkırtıp yönelten İstanbul Hükümeti ile bağlantıyı kesmek zorunda kalan Genel Kongre Kurulu, aşağıdaki kararları sizlere bildirmeyi görev saymıştır:

1. Devlet işleri, yürürlükteki kanunlara göre, eskisi gibi yürütülecektir. Soy ve din ayrılığı gözetilmeksizin, halkın canı, malı, ırzı ve her türlü hakları güven altında bulundurulacaktır.
2. Hükümet memurlarının kendilerine verilmiş görevleri, milli isteklerine göre yürütmeleri gerekir.
3. Görev sırasında milli amaç ve gidişe aykırı davranışları görülecek ve anlaşılacak olanlar, din ve milletin refahı adına kesin olarak ağır cezalara çaptırılacaklardır.
4. Ülkenin ve milletin refahı ve mutluluğu, adalet ve ülkede dirlik ve güvenin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Bu yolda gereken her türlü tedbirin alınması kolordu komutanlarıyla valiliklerden ve bağımsız mutasarrıflıklardan beklenir.
5. Milletın dileklerinin Padişah Hazretleri'ne bildirilmesi sağlandıktan sonra milletçe inanılıp güvenilecek, meşru bir hükümet kuruluncaya kadar yazışmalar Sivas'taki Genel Kongre Temsilciler Kurulu'yla yapılacaktır.
6. İşbu kararlar, bütün milli teşkilatların merkezlerine bildirilecek ve halka duyurulacaktır.

Mustafa Kemal

ZIT FİKİRLER DE VARDI

Bilginize sunduğum bu son genelgemiz üzerine, bazı hafif ve fakat bazen de oldukça ağır aykırı görüşlerle, direnmelerle ve dahası, karşı girişimlerle, korkutmalarla bile karşılaştık. Zıt görüşlerle eleştirmeler, yalnız son genelgemiz hükümleri üzerinde kalmadı, daha başka noktaları da kapsadı. Bu konuda bazı örnekler vereceğim:

Erzincan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, "Kararların uygulanmasından öne, İstanbul Hükümeti'ne kırk sekiz saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır" yolunda zararsız bir düşünce ileri sürüyordu.

Diyarbakır'dan 13'üncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey, "Hükümet merkeziyle tamamen ilişki kesilerek yazışmalar, doğruca Kongre Temsilciler Kurulu ile yapılırsa karşı görüşte olanlar, siyasi bir amaç güdenler, bu davranışı halifeliğe karşı ayaklanma gibi göstererek halkı yanıltacaklardır."

Kâzım Karabekir Paşa da, "Sivas'tan gelen bildirimler ve genelgeler, sazen Temsilciler Kurulu adına, bazen de doğrudan doğruya sizden geliyor. Şuna inanmalısınız ki, imzanızla yaptığınız böyle bildirimler, sizi en çok saygı ile sevenler arasında bile, büyük bir içtenlik ve fikir hürriyeti ile eleştiriliyor. Bunun ne kadar etkili olacağını ve tepkilere yol açacağını çok iyi bilirsiniz. Bu açıdan, Temsilciler Kurulu ve Kongre kararlarının her zaman imzasız, sadece Temsilciler Kurulu diye yayılmasını rica ederim. Yüksek kişiliğinizin herhalde ortada tek başına görülmemesi ülkenin selameti bakımından gereklidir."

PADİŞAH BİLDİRİ YAYINLIYOR

İstanbul Hükümeti'yle bütün yazışmayı kestikten bir süre sonra 20 Eylül 1919 günlü, Sadrazam Damat Ferit imzalı bir genel bildirim ile padişahın da bir bildirisinin yayımlandığını hatırlayacaksınız. Bu bildirin dikkat çeken bazı bölümlerini yeniden hatırlatmak isterim. Ne diyordu padişah:

1. Hükümetin güttüğü politika sonucunda, İzmir'de geçen acıklı olaylar, Avrupa'daki uygar devlet ve milletlerin dikkatlerini çekti ve kardeşlik duygularını uyandırdı.

2. Bir özel kurul, olay yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hak-kımız, medeni dünyanın gözleri önünde belirlenmektedir.

3. Milli birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmadı.

4. Bazı kimselerce, sözde halk ve hükümet arasında anlaşmazlık olduğu ilan ediliyor.

5. Bu durum, bir an önce yapılmasını istediğimiz seçimleri de geri bıraktığı gibi, barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı çok gerekli olan Millet Meclisi'nin toplanmasını da geciktirecektir.

6. Bugün, bütün milletimden beklediğim, hükümetin emirlerine tam uymaktır.

7. Büyük devletlerin adalet duyguları, Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlı davranışı, durumumuzu ve onurumuzu koruyacak bir barışa yakından kavuşmak umudumu sağlamaştırılmaktadır.

Bütün bunların gerçekleşme uzaktan yakından bir ilgisi olmadığı açıktı. Padişah ve sadrazam halkı yalanlarıyla kandırmak istiyordu. Halk üzerinde bıraktığımız olumlu etkiyi de yok etmek düşüncesindeydiler.

Padişahın bu bildirisinin, millet üzerinde yapacağı şüphe götürmeyen kötü etkilerin bir dereceye kadar önüne geçebilmek için, söz konusu bildirinin içindekileri yalanlamaya ve hükümsüz bırakmaya yarayacak nitelikte padişaha bir karşılık hazırlamayı ve bunu bütün ülkede dağıtıp yayarak okutturmayı tek çare olarak düşündük ve böyle de yaptık.

Bunun üzerine İstanbul Hükümeti'ne bağlı Konya Valisi Cemal Bey kaçtı. Halk onun yerine Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekilliğine getirdi.

GENERAL HARBORD'LA GÖRÜŞME

Batı Anadolu Milli Kuvvetler Komutanı Fuat Paşa, 25 Eylül günü İngilizlerden milli mücadelemize karışmayacaklarına dair söz aldı. İngilizler bunun üzerine Merzifon'daki birliklerini geri aldılar ve önce Samsun'a; daha sonra da İstanbul'a göturdüler.

Amerika, yurdumuzda ve Kafkasya'da incelemeler yaptırmak üzere General Harbord'un başkanlığı altında bir kurul göndermişti. Bu kurul Sivas'a geldi. 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile görüşmeler yaptık. Generale, milli ayaklanmanın amacı, milli teşkilat ve birliğin ortaya çıkış sebebi, Müslüman olmayan halka karşı takınılan tutum ve davranış, yabancıların yurdumuzdaki yıkıcı propagandaları ve işleri üzerine geniş açıklamada bulundum. Generalin bazı beklenmedik sorularıyla karşılaştım. Bu sorulardan biri şöyle idi:

“Millet, düşünülebilen her türlü girişim ve fedakârlıkta bulunduktan sonra da başarı elde edilemezse ne yapacaksınız?”

Hemen şu cevabı verdim:

“Bir millet varlığını ve bağımsızlığını korumak için düşünülebilen fedakârlıkları yaptıktan sonra ‘ya başarır ya başaramazsa’ demek, o milleti ölmüş saymak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve fedakârlıkları sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz.”

Generalin sorduğu sorudan asıl amacın ne olabileceğini araştırmak istemedim ama verdiğim cevap karşısında hiçbir şey sormadığını ve cevabımı beğendiğini bilmenizi isterim.

İSTANBUL'DAN ANLAŞMA SİNYALLERİ

Anadolu halkının ve yöneticilerinin bize olan bağlılığı, İstanbul Hükümeti'ni öyle korkutmuştu ki ne yapacaklarını şaşırmuşlardı. Yayınladıkları bildirinin ve verdikleri emirlerin etkisiz kalması üzerine, bizimle anlaşma yolu aramaya başladılar. İstanbul'da bulunan eski bir arkadaşımın aracılık yapmasını istediler.

Benimle İstanbul Hükümeti arasında aracılık yapmakla görevlendirilen Abdülkerim Paşa ile, 27-28 Eylül 1919 gecesi telgraf başında görüştük.

Ona milletin güçlü, anlayışlı ve azimli olduğunu söyledim. İstanbul Hükümeti'nin, halkın yanında yer alması gerektiğini belirttim. Bunun için, bağımsızlıktan yana yeni bir hükümetin oluşması gerektiğini açıkladım. Konuştuğularımızın Padişaha iletilmesini istedim. Abdülkerim Paşa, bunları padişaha bildirmiş, ancak onun da direnme gücü kırılmıştı.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ

Ferit Paşa Hükümeti'nin düştüğünü ve Ali Rıza Paşa'nın yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiğini 2/3 Ekim 1919 günü kaleme aldığım bir genelge ile bütün millete bildirdim.

2 Ekim günü, yeni hükümet başkanıyla görüşmek istemiştik. Ertesi gün, hükümetin toplantısı sırasında, Temsilciler Kurulu ile görüşeceklerine söz vermişlerdi.

Bilginize sunduğum bu genelgede yer alan belli başlı hususlar şunlardı:

1. Yeni hükümet, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde kararlaştırılan ve tespit edilen teşkilatlara ve milli amaçlara saygı gösterirse, kuvvetlerimiz ona yardımcı olacaktır.

2. Yeni hükümet, Millet Meclisi toplanarak gerçekten denetleme işine başlayıncaya kadar, milletin kaderi ile ilgili hiçbir taahhüde girmeyecektir.

3. Barış Konferansı'na tayin edilecek delegeler; milletin isteklerini gerçekten anlamış ve güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişilerden seçilecektir.

Bildiride bu saydığım ilkelerin yeni hükümetçe kabul edilmesinin teklif edileceği de belirtildi.

3 Ekim 1919 günü Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya yazdığım telgrafta özetle şunları söyledim:

Millet, bugüne kadar başına geçenlerin anayasa ve milli isteklere aykırı davranışlarından üzüntü duydu. Bundan dolayı, meşru haklarını tanıtmak ve kaderini yetkili ve güvenilir ellerde görmek için kesin kararını verdi. Gereken sağlam girişimlere başladı. Düzenli teşkilatlara bağlı milli kuvvetler, milletin kesin iradesini bütünüyle gösterme gücünü kazandı.

Millet, padişahın güvendiği yüce kişiliğinizle yüksek arkadaşlarınızı güç durumda bırakmak istemez. Aksine, yardımcı olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak, hükümet üyeleri arasında Ferit Paşa ile işbirliği yapmış bakanların bulunuşu, yüksek hükümetimizin görüşleriyle milli isteklerin uygunluk derecesini büyük bir açık yüreklilikle anlamak zorunluluğunu doğurmuştur. Millete tam güvence gelmeden, iyiliğe doğru atılmış olan adımın durdurulması ve yarım tedbirlerle yetinilmesi uygun görülmemektedir."

ALTI MADDELİK YENİ TEKLİF

Ben ve arkadaşlarım, bazı davranışlardan, Ali Rıza Paşa hükümetinde bir duraksama, bu hükümette bulunan kişilerin de kafalarında bir bulanıklık sezer gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almaya karar verdik.

Ali Rıza Paşa, alınan kararlardan bilgileri olmadığını, bunların acele gönderilmesini istiyordu. Bu düşüncesine şaşırduğımızı belirtmek isterim. Çünkü, alınan kararlardan İstanbul'un haberi olmadığına inanamazdık. Yeni hükümetin de zaman kazanmak ve bizi oyalamak istediği açıktı. Ben yine de istedikleri bilgiyi hemen gönderdim.

Yeni hükümetle yazışmalarımız birkaç gün sürdü. Kararlarımızı kesin olarak benimseyip benimsemediklerini bildirmiyorlardı. Verdikleri karşılıklar birbirini tutmayacak kadar bulanıktı. Kendilerine düşüncelerinde ve kararlarında açık olmaları gerektiğini söyledim.

Yazışmalar olumlu yönde gelişti. Sonuçta, Ali Rıza Paşa hükümetinin göndereceği bir temsilci ile Amasya'da buluşup görüşmeye karar verdik.

Bu karar alınırken de şu teklifleri ileri sürdük:

1. Bütün ülkede rahatlık ve güvenlik bulunduğunu ve milli isteklerin yüzde yüz haklı ve meşru olduğunu resmi bir bildiri ile açıklayarak milletin genel birliğine hükümetin de katıldığını gösteriniz.

2. Önceki hükümetin haince davranışlarına alet olmuş bulunan birtakım büyük memurlar vardır. Onları ilgili mahkemelere veriniz. Milli kurtuluşu engel olan bazı eski valilerin devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli işlemleri yapınız. Milli ayaklanmaya hizmet ettikleri için çıkarılanları eski görevlerine atayınız.

3. Önceki rütbeleriyle göreve alınmaları Millet Meclisi'nin onayından geçmemiş olan ve çalıştırılmamalarının tek sebebi birtakım kötü siyasi düşüncelerden başka bir şey olmayan emeklileri hemen eski durumlarına getiriniz. Önemli askeri görevleri yetkili ellere veriniz.

4. Eski bakanlardan Ali Kemal ve Adil Bey'lerle Süleyman Şefik Paşa'nın, Millet Meclisi açılınca Yüce Divan'a verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan bırakılmamasını; Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini; yasanın dokunulmazlığı ve milli hakların kutsallığı adına isteriz.

5. Milli ayaklanmaya katılmış ya da desteklemiş olanlara karşı başlanan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6. Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına

Mustafa Kemal

YUNUS NADİ BEY'İN GİRİŞİMİ

Ali Rıza Paşa hükümetinin iş başına gelmesi üzerinden beş gün geçmişti. Yurdun, İstanbul ile olan resmi yazışması ve resmi ilişkisi tamamen kopmuş durumda idi. Sadrazam tekliflerimize karşılık vermiyor ve hiçbir zaman da vermemiş olduğunu ima edecek açıklamalar yapıyordu. Hükümet üyelerinden hiç kimse bizimle görüşmek istemiyordu.

6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'nın, çağırması üzerine dairesinde ziyarete gitmişti. Cemal Paşa,

Yunus Nadi Bey'e durumdan, özellikle hükümetle Temsilciler Kurulu arasında daha anlaşmaya varılamadığından söz açmış ve anlaşıldığına göre de, bizi haksız göstermiş. Kendilerinin her şeyi kabule ve uygulamaya hazır bulduklarını anlatmış ve herhalde anlaşmazlık çıkararak ve bunda direnen tarafın Temsilciler Kurulu olduğunu söylemiş. Belki de, Yunus Nadi Bey'in bizimle yakından tanışıklığı dolayısıyla, arabuluculuk yapmasını istemiş olacak.

Yunus Nadi Bey'le telgraf başında yaptığımız görüşme, yeni hükümet ile aramızda yapılmış en etkili görüşmelerden biri olarak anlaşılmalıdır.

Ali Rıza Paşa hükümetinin ne kadar güçsüz ve cılız düşündüğünü ve geçeceği görmekteki ufaksuzluğunu anlamak zor değildi. Devletin içine düştüğü uçurumun derinliğini ve korkunçluğunu göremeyen mutsuzlar, elbette gerçek ve güvenilir çareyi görmemek için gözlerini kapatırlar. Çünkü, o gerçek ve güvenilir çare, kendilerini daha çok korkutur; Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, huy ve ahlaklarındaki gevşeme ve yozlaşma gereği böyledir.

MİLLETİ ZEHİRLİYORLAR

Biz, yeni hükümet ile uzlaşma yolu ararken Şerif Paşa, çoktan milleti zehirlemeye başlamıştı bile. Bakanlığa geçtiğini ilk bildiren 2 Ekim günlü genelgesinde şunları söylüyordu:

"Vatandaşların tam uzlaşma ve birleşik durumda bulunması, devletin çıkarına ve gerekli olduğu halde, bir süredir, yurt içinde uyuşmazlık ve bölünme belirtileri görülmesi, güçlükleri bir kat daha arttırması acınacak bir durumdur. Başarı hükümetin isteklerine uymakla; yurt yararına aykırı davranışlardan kaçırılmakla sağlanacağından hemen merkezde ve merkeze bağlı yerlerde bu yolda tedbirler alınmasına çalışınız."

Damat Ferit Paşa'dan daha akıllı olduğu söylenen Damat Şerif Paşa, işe çok acemi bir tarzda başladı. O günlerde bizi, baş kaldırıp dağa çıkmış askerler olarak gören bazı romancılar gibi, Damat Şerif Paşa da ancak aptal kişileri aldatabilecek biçimde bizi işe yaramaz ve hiçbir şeyi araştırmaz olarak sayıyordu galiba...

Oysa biz, Nazır Paşa'nın düşüncesini hemen anlamış ve daha uyanık bir hale gelmiştik.

Böylesine kesin dağılış belirtileri karşısında akli, anlayışı, vicdanı olan adamların kendilerini aldatmaları düşünülebilir mi? Bu gibi adamlar, doğrusu, kendilerini aldatacak kadar ahmak olurlarsa onların ülkenin kaderini yönetmelerine, akli eren, gerçeği ve acıklı durumu gören kişiler dayanabilirler mi? Eğer bu adamlar gerçeği biliyor ve kendilerini aldatmıyorlarsa, bunların milleti aldatarak koyun sürüsü gibi düşmanın pençesine bırakmaya canla başla çalışmalarına başka bir anlam verilebilir mi?

CEMAL PAŞA'NIN YAPTIKLARI

İstanbul Hükümeti'nin bildirisi çok anlamsız ve ela aldığı fikirler yanlış olduğu halde biz, Temsilciler Kurulu adına 7 Ekim günü, yeni hükümeti desteklemeye karar verdik. Yeni hükümet ile milli hedefler arasında tam uzlaşma olduğunu millete duyurduk ve her yerde hükümet işlerine hiç karışılmamasını sağlayacak tedbirler aldık. İçerde ve dışarıda birlik olduğumuzu ispat edecek biçimde davranmaya başladık. Kısacası, ülkenin esenliğini sağlamayı temiz yürekle ve samimiyetle düşünenlerin, akılca ve vicdanca yapmak zorunda oldukları her şeyi yapmaya çalıştık. Bir gün önce milletvekillerinin seçimini sağlamak için özendirmelerde ve öğütlemelerde bulunduk. Yalnız bir şey yapmıyorduk: Milli teşkilatları ve Temsilciler Kurulu'nu dağıtmıyorduk ve bizim tek suçumuz bu idi.

Damat Ferit Paşa'dan sonra, başka bir Damat Paşa'nın çevresinde, sadrazam diye, bakan diye toplanmış birtakım düşüncesizleri ve işe yaramaz düşüncelerini kolaylıkla uygulamakta serbest bırakmayacağımızı anlatıyoruz.

Delegemiz Cemal Paşa, bizim hükümete karşı iyi niyet ve güven göstermemizi sağlamak için her çareye başvurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşa'ya da, hükümeti övdürerek varlığımızın silinmesi gereği üzerine nasihatler verdiriyordu.

Cemal Paşa, Temsilciler Kurulu ile yakından görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın yola çıkmasının uygun görülmekte olduğunu bildirdi. Ama Salih Paşa biraz rahatsız olduğundan, görüşme yerinin yakın olması ve İstanbul'dan deniz yoluyla gitmesinin düşünüldüğü belirtildikten sonra, Temsilciler Kurulu'ndan kimlerle ve nerede buluşmalarının tasarlandığı soruluyordu.

10 Ekim'de verdiğimiz karşılıkta, buluşma yeri olarak Amasya'yı bildirdik. Görüşmek üzere, Temsilciler Kurulu'ndan benimle birlikte Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşa'nın İstanbul'dan hangi gün ayrılacağı ve Amasya'ya hangi gün ulaşabileceğinin zamanında bildirilmesini rica ettik.

Bu arada İstanbul'da Askeri Nigehban Cemiyeti diye bir bozguncu topluluğu türemişti. O zamanki bilgiye göre bu topluluğun başında bulunanlar, Kırz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı kovulmuş Kurmay Albay Refik Bey, eski Halaskar grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma eski Sevkiyat Reisi Topçu Binbaşlarından Hakkı Efendi ve daha bu dernekle ilgisi kesip kesmediği bilinmeyen kovulmuş Kurmay Binbaşlardan Nevres Bey gibi, kötü işleri yüzünden ordudan kovulmuş ya da emekliye ayrılmış kimselerle, ahlaksızlıkları ile tanınmış az sayıda başka adamlardı.

İşte bu dernek, 23 Eylül 1919 gün ve 8123 sayılı İkdam Gazetesi'nde bir duyuru yayımlamıştı. Kendisine yurdun ve milletin bekçisi süsünü vermek istiyordu.

Derneğin varlığı ve çalışmaları, ordudaki subayları sınırlendiriyordu. Bu yüzden Temsilciler Kurulu'na başvurular başlamıştı.

12 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan, kendi başarısı bakımından, bu bozguncu yuvasının kökünden sökülüp atılmasını ve üyelerinin şiddetle cezalandırılmalarını ve işlem sonucunun orduya genelge ile duyurulmasını rica ettim. Bir süre sonra Cemal Paşa'dan "bu kesin olarak kararlaştırılmıştır" cevabını aldım. Fakat Cemal Paşa'nın bu kesin kararının hiçbir zaman uygulandığını hatırlıyorum.

İŞGALE ALKIŞ TUTANLAR VAR

Bütün bu gelişmeler olurken İngilizler Merzifon'u ve arkasından Samsun'u boşalttıkları sırada ve Ferit Paşa hükümetinin düşmesi üzerine, Sivas halkı fener alayı yaptı, gösterilerde bulundu. Bazı konuşmalar yapıldı. Bu sırada halk da "Kahrolsun işgal!" diye bağırdı. Sivas'ta çıkmakta olan İrade-i Milliye Gazetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, gazetenin haberini gündeme getirerek Sivas Valiliği'ne yaptığı bir bildirimde, "Kahrolsun işgal! gibi yazılar, hükümetin şimdiki politikasına uygun değildir" diyordu.

Bunu nasıl anlamamız gerekiyor? İstanbul Hükümeti, düşmanların yurdumuza girişini kötü görmeyen bir politika mı uyguluyor? Yoksa "Kahrolsun işgal!" denildikçe, yurdun düşman eline daha çabuk geçmesine mi yol açılacaktı? Düşmanın ülkeye girişi ve saldırıları karşısında milletin durup susması, bundan üzülmüş görünmemesi mi akla uygundu? Böyle bozuk ve insanlık dışı bir fikir, batma ve dağılma noktasına gelmiş bir devleti kurtarabilecek politikaya temel olabilir miydi?

Bunun üzerine, 13 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya çektiğim bir telgrafta, "Ülkenin bazı yerlerinin boşaltıldığını gören milletin, böylece ve daha da belirgin olarak duygusunu göstermesini pek uygun ve yerinde gördüğümüzü" bildirdikten ve "Milletin gerçek duygularına dayanarak hükümetin, haksız yere düşmanların yurda girişini tanımadığını resmi olarak bildirmesini ve Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak, düşmanların bugüne kadar işlerimize karışmalarını protesto etmesini ve düzeltme istemesini beklemekteyiz" dedim.

Delegemiz ve aynı zamanda Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'nın verdiği karşılık çok ilgi çekicidir:

"Milli isteklere uygun olarak işleri yürütme sorumluluğunu yüklenen İstanbul Hükümeti, tutumunda ve uygulamasında politikanın gereklerini kollamak, yabancılara karşı daha konukseverce ve ılımlıca davranmak zorundadır."

Rıza Paşa hükümeti ve o hükümette Harbiye Nazırı olan kişi, ülkemize giren, süngülerini milletin can evine saplayan yabancılara misafir sayıyor ve onlara karşı ılımlı bir konukseverlik yapmaktan geri durmuyor hatta bunu lüzumlu görüyor. Bu nasıl bir düşüncedir, anlamak mümkün değil.

Harbiye Nazırı telgrafını şöyle bitiriyor:

"Birçok badire atlatmış ve artık büyüklüğünü kabul ettirmiş yüce milletimizin güvenini kazanmış bulunan şimdiki hükümetin, uygulamasında serbest kaldıkça dışarıya karşı daha çok sözünü dinletebileceği açık bir gerçek olduğuna göre, sayın Temsilciler Kurulu'ndan hükümetin yaptığı işleri daha çok destekleyici olmalarını rica ederim."

Cemal Paşa, gerçekten çok önemli noktalara dokunuyor. Önce, milletin büyüklüğünü kanıtladığını söyleyerek, bizim millet adına yol göstermemizi ve

ikazlarımıza gerek olmadığını anlatıyor ve bununla bizi millet yanında işleri karıştırıcı unsurlardan sayıyor. İkincisi, bizim hükümeti serbest bırakmadığımız ve bu yüzden dışarıya karşı sözünü dinletmeye engel olduğumuzu söylüyor.

Soylu milletimizin olgunluğunu ispatlayan eserler, Erzurum, Sivas Kongreleri'dir. Bu kongreler aldığı kararlarla ve bu kararların uygulanmasına çalışmakla, beraberlik ve dayanışma meydana gelmesi, Sivas Kongresi'ni yapanları yok etmeye kalkışan Ferit Paşa hükümetini devirmek gibi işler, davranışlar ve uyanıklık idi.

Bu kadarla yetinmek, bütün çalışma ve davranışlarda olduğu gibi, millete yaptığımız kılavuzluk görevinden, bundan sonra vazgeçerek hükümeti serbest bırakabilmek, ancak bir şartla olabilirdi. O da, özgür davrandığı anlaşılmış, Millet Meclisi'ne dayanan milli bir hükümetin, yurdun ve milletin kaderini tam anlamıyla sağlama bağladığına inanmaktı. Millettin "Kahrolsun işgal!" diye yükselen çığlığını boğmaya çalışan, duygusuz ve anlayışsız kimselerden kurulmuş, dokusunda hayırsızlık bulunan bir hükümetin, ahmakça, bilgisizce ve miskince davranışlarına seyirci kalmak; akli, anlayışı ve vatanseverliği olan kimselerden istenebilir miydi?

Harbiye Nazırı sadece bir kişinin güvenini kazanmıştı. O kişi de, devlet başkanlığını yapmakta olan Vahdettin'di...

TEŞKİLAT GENİŞLİYOR

Ferit Paşa hükümetinin düşmesi, kararsız görünenler üzerinde iyi etki yaptı. Her yerde, yüksek sivil memurlarla yüksek komutanlar başta olmak üzere, teşkilatlanmaya hız verildi. Ali Fuat Paşa, batı illerinin hemen hepsi ile ilgilendi. Kendisi, Eskişehir, Bilecik ve daha sonra Bursa dolaylarında dolaşarak ve gerekenlerle yazışarak iş görüyordu. Balıkesir'de bulunan Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa) o bölgede milli teşkilatlar ve askeri tedbirlerle ilgileniyor ve uğraşıyordu. Bursa'da Albay Bekir Sami Bey, 8 Ekim'de, Ferit Paşa'nın adamı olan valiyi İstanbul'a göndererek kongre kararlarını uygulatmaya başlamış ve bir merkez kurulu kurdu. Milli teşkilatlanma ile uğraşıldığı kadar, milletvekili seçimi ile de büyük ilgi ile uğraşıyordu.

Bunlara karşılık Karakol Cemiyeti'nin de İstanbul'dan başka, Bursa dolaylarında çalışmakta olduğu anlaşıldı. İtilaf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla

birlikte Anadolu'da karşı teşkilat kurmak üzere, yetmiş beş kişi kadar adam göndermişti. Bu haber alınır alınmaz kolorduların dikkati çekildi.

İstanbul'daki çalışmaların gizli yapılmasına karar verildi. Trakya'ya teşkilatların genişletilmesi için Cafer Tayyar Bey aracılığı ile talimat gönderildi.

Milletvekillerinin seçilmesine çalışırken, bir yandan da Millet Meclisi'nin nerede toplanabileceği düşüncesi kafamızı kurcalıyordu. Hatırlayacaksınız, Erzurum'dan, Refet Paşa'nın bu konu ile ilgili bir telgrafına karşılık verirken, "Meclis toplanmalı; ama İstanbul'da değil, Anadolu'da!" demiştim.

Gerçekten, ben meclisin İstanbul'da toplanması kadar mantıksız ve amaçsız bir iş düşünemiyordum. Ancak, bu konuda yetkili olanları ve kamuoyunu bu gerçeğe inandırmadıkça düşüncemiz gerçekleşmezdi.

AMASYA GÖRÜŞMELERİ

Salih Paşa, 15 Ekim'de İstanbul'dan; biz de 16 Ekim'de Sivas'tan yola çıktık. 18 Ekim'de Amasya'da buluştuk. Salih Paşa'ya, uğrayacağı iskelelerde, milli teşkilatlarca parlak karşılama törenleri yapılması ve bizim adımıza "Hoş geldiniz" denilmesi için talimat verilmişti.

Biz de, Amasya'da, büyük gösterilerle kendisini karşıladık. Salih Paşa ile Amasya'da 20 Ekim'de başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekim'de sona erdi.

Sırası gelmişken bir noktayı belirtmek isterim. Biz, milli teşkilatların ve Temsilciler Kurulu'nun, İstanbul Hükümeti'nce resmi olarak tanınmış bir siyasi varlık olduğunu, görüşmelerimizin resmi olduğunu ve sonuçlarına göre iş görmek gerektiğinin taraflarca kabul edilmiş bulunduğunu açıkça ortaya koydurmak istiyorduk.

Bunun için görüşme sonuçları ile ilgili tutanakların protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul Hükümeti'nin delegesi olan Bahriye Nazırı'na imzalatmak, önemli idi. Anlaşmaya varılan maddeler şunlardı:

Türklerin bulunduğu yörelerin bu arada Aydın ilinin de (İzmir, Muğla, Aydın, Denizli) düşmana bırakılmaması ve hiçbir şekilde koruyuculuğa sığmılamaması,

Müslüman olmayan halka egemenlik ve toplumsal dengeyi bozacak ayrıcalıklar verilmemesi,

Sivas Kongresi kararlarının uygulanması,

Mebus adayları seçiminde Temsilciler Kurulu'nun da onayladığı kimselerin bulunması,

Millet Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasının elverişli olmadığı,

Salih Paşa, bu konuda İstanbul hükümetini inandıracığına söz vermişti fakat gittikten sonra başarılı olamadığını hep birlikte gördük.

ADAPAZARI ANZAVUR OLAYLARI

Adapazarı'na yakın Akyazı beldesinde ortaya çıkan Talostan Bey, İstanbul'dan talimat alan Bekir Bey ve Sapanca'nın bir köyünden Beslân adında bir tahsildar bir araya geliyor. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya bazı kimselerle Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey adındaki Adapazarı kaymakamı bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen bir binbaşy ve bulduğu yirmi beş kadar atlıyı alarak kasabayı basmaya gelenlere karşı çıkıyor. Lütfiye denilen bir köyde karşılaşıyorlar. Bu derme çatma kalabalığa ne yapmak istedikleri soruyorlar. Adamlar, "Padişah Hazretlerinin sağ olup olmadığını ve yüksek Halifelik makamında oturup oturmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa'nın padişah olmasını kabul edemeyiz" diyorlar.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e doğrudan doğruya "Bekir ve arkadaşları için sert ve çabuk tedbirler alınmasında hiç duraksama gösterilmeyerek yaptıklarına son verilmesini ve sonucunun bildirilmesi" talimatını verdim.

İstanbul Hükümeti ve yandaşlarının, milli güçlere karşı bilgisiz halkı kışkırtmaları sürüyordu. İzmir yöresinde düşman, Müslüman halka eziyet yapıyor, birçok insan sebepsiz yere öldürülüyordu.

Bu durumun önlenmesini İstanbul Hükümeti'nden istememize rağmen olaylar azalmadı.

Anzavur adında serserinin, Bandırma yöresinde başına topladığı adamlarla haince birtakım işler yaptığını, halkı aleyhimize kışkırttığını öğrendik. Gerekli tedbirleri alması için, daha önce Balıkesir'de görevlendirdiğimiz Kazım Paşa'ya haber gönderdim.

Konya'nın Bozkır ilçesinde de benzer bir ayaklanma oldu. Bunun da bastırılması için gerekli tedbirler gecikilmeden alındı.

SAİT MOLLA'NIN MEKTUPLAŞMASI

Milli savaşlar sırasında karşılaştığımız açık ve gizli güçlükler üzerinde köklü bir bilgi edinmeye ve gelecek kuşakların ders almasına ve uyanmasına yarayacak nitelikte olan söz konusu belgeleri, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun buluyorum.

Bu belgeler, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin sözde başkanı olarak tanınan Sait Mol-la'nın Bay Fru adındaki rahibe gönderdiği mektupların örnekleridir.

Bu mektupların örneklerinin alındığını sezen Sait Molla, Türkçe İstanbul Gazetesi'nin 8 Kasım 1919 günlü sayısında, mektuplardan söz açarak uzun ve sert bir dille yalanlama yayımlamış olsa da, gerçeği örtmeyi başaramamıştı. Bu mektupların örnekleri, Sait Molla'nın evinden ve mektup karalamalarının yazılı bulunduğu bir defterden, olduğu gibi çıkarılmıştı. Bunlar bir yana, mektupların içindekiler, ülkede beliren durumlara, olaylara ve bazı kişilerin tutumuna tam bir uygunluk göstermektedir.

Bu mektuplardan birinden kısa bir bölümü sizlere aktarıyorum:

"Sayın dostum,

Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra verimli bir netice elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu bilgiyi, şu pusulama size tez elden iletmek istedim. Yarın sabah kendim gelip geniş bilgi vereceğim."

Bu arada seçimler konusunda beliren bazı değerlendirmelerin de uzlaştırılması gerekiyordu. Bu arada milli güçlerin düzenlenmesi işini de düşünmemiz gerekiyordu.

İç isyancılar ve istilacılar ülkede karışıklık çıkarmak, halkı rahatsız ederek bu suçları milli güçlerin işlediğini yaymak istiyorlardı. Bu yönde çeteler oluşturuluyordu. İhanetin böylesi görülmüş şey değildi. Daha çok Biga, Balıkesir, İzmit, Adapazarı ve Bolu çevresinde görülen olayların bizim tarafımızdan yapıldığı sanılıyordu, İstanbul Hükümeti bu vesileyle Temsilciler Meclisi'ni suçlamakta acele ediyordu.

İzmit ve yöresinde güveni yeniden sağlamak amacıyla milli güçler oluşturmaya başladık. Saldırıları durdurmaya ve engellenen Ankara-Eskişehir demiryolunun açılmasına çalıştık.

Durumu gün geçtikçe bozulan Aydın cephelerine silah ve cephane gönderdik. Bandırma'ya asker çıkaran Fransızlara karşı yörenin güvenliğini sağladık.

Yapılacak seçimlere işgal altındaki İzmir'in katılabilmesi için ilgili tarafsız devlet temsilcilerine uyarıda bulunduk. Milli güçlere karşı tavır almış olan "Ferda" adlı yabancı gazetenin Anadolu'ya sokulmasını engelledik.

Ülkenin hemen bütün bölgelerinden gönüllüler çeteler kurarak Kuvayı Milliye hareketine katılmaya koşuyordu. Bu yiğitçe davranış bizi daha da güçlendirdi.

GÜNDEMDE ANKARA VAR

Ülkenin bütünlüğünü, devletin ve milletin bağımsızlığını güven altına alma amacımızı korumak ve savunmak için birleşik ve azimli bir grup meydana getirmeyi ve bunun da Eskişehir'de toplanmasını düşünüyorduk. Daha sonra toplantıyı Ankara'da yapmaya karar verdik. Kâzım Karabekir Paşa bu fikrimizi katılmıyordu. Sivas'ta kalınması gerektiği düşüncesindeydi. Onunla buluşup konuştuk ve ikna ettik. 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldik.

Temsilciler Kurulu'nun Ankara'da olduğunu açık duyurularla belirtip, kurtuluş hareketinin buradan yönetileceğini ilan ettik.

Bir bu kararları alıp milletvekillerinin Ankara'ya gelmelerini beklerken, İstanbul'dan şu telgrafı aldık:

“1. Meclis'in bir an önce toplanması gereklidir. Bazı milletvekillerinin Ankara'ya çağrılmaları, Meclis'in tez elden açılmasına engel olacaktır.

2. Milletvekillerinin Ankara'ya çağrılması içte ve dışta büyük bir güven-sizlik doğuracaktır.

3. Böyle bir durumda, Meclis kendinden beklenen görevi yapamayacaktır.

4. Milletvekilleriyle görüşmek üzere geniş yetkili bir temsilcinin İstanbul'a gönderilmesi uygun olur.

5. Milletvekillerinin Ankara'ya gidişlerinin geri bırakılmasını ve oradakilerin hemen İstanbul'a gelmelerini bekliyoruz.

Harbiye Nazırı Cemal”

Bu imza İstanbul'da en güvendiğimiz adamımıza, yani bizim temsilcimize aitti. Oyun açtı. Benim İstanbul'a gitmem sakıncalı bulunuyordu.

BAYBURT'TAKİ YALANCI PEYGAMBER

İstanbul'un açıkladığımız can sıkıcı durumuyla uğraşırken, ülkenin doğu ucunda da bir yalancı peygamberin ortaya çıkardığı önemli ve kanlı bir olay yaşanıyordu. Bayburt'a bağlı Hart köyünde oturan Eşref adında bir şeyh, halka Şiilik aşılyormuş. Buna üzülen Bayburt Müftüsü ve hocalar, şeyhi çağırarak sorguya çekmek üzere meydana getirdikleri bir kurulu köye göndermişler ve hükümet adına adamı çağırmuşlar. Şeyh bu davete uymamış. Hükümetçe, 50 kişilik bir birlik gönderilmiş. Buna büsbütün kızan şeyh yanındaki adamlarla gelenlere saldırmış. Silahlarını ve cephanesini almış; erlerini ve subaylarını tutuklamış ve bazılarını da şehit etmiş.

Bunun üzerine, çevredeki bazı birlikler, Bayburt'a gönderilmekle birlikte, için kan dökülmeksizin barış yoluyla bir sonuca bağlanması uygun görülmüş. Şeyhin yanına hocalardan ve üst rütbeli subaylardan meydana getirilen birkaç kurul gönderilmiş. Hükümete boyun eğmesi için nasihatler verilmiş. Bunlar Şeyh Eşref üzerinde bir etki yapmamış.

Aksine şeyh gelenlere, "Hepiniz gavursunuz! Kimseyi tanımam, boyun eğmem, savaşaçağım! Allah bana, 'emirlerimi kullara duyurmakla görevlisin' dedi" diyerek, bir yandan da köylere "Beklenen Mehdi" imzalarıyla birtakım bildiriler göndererek halkı aldatmış ve kendisine katılmalarını sağlayarak başkaldırmış.

Bunun üzerine Bayburt'a gelip Dokuzuncu Tümen'in komutasını ele alan Yarbay Halit Bey, 25 Aralık 1919 günü, gerekli kuvvetle Hart'a gitti. Şeyh topladığı adamlarla karşı koymaya karar verdiğinden topçu ve piyade birliklerinin şeyhle çarpışması ve savaşıması gerekmiştir.

CEMAL PAŞA'YI SIKIŞTIRIYORLAR

Harbiye Nazırlığı ile Temsilciler Kurulu arasında sürüp giden bir anlaşmazlık uzun zamandır sürüyordu. Nazır Paşa, İstanbul'da bulunan generalleri kolorduların başına ve albayları tümenlerin başına geçirmek istiyordu. Öteki üst rütbeli subaylarla subayları da, Anadolu'daki birliklere göndereceğini söylüyordu. Bu isteği, bir kural olarak ileri sürmüş ve uygulanmasını da; Harbiye Nazırlığı Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa'yı, Ankara'da Ali Fuat

Paşa'nın yerine Yirminci Kolordu Komutanlığı'na ve Nurettin Paşa'yı da, Konya'da Albay Fahrettin Bey'in yerine On İkinci Kolordu Komutanlığı'na atamakla bir olup bittiye getirmek istemişti.

Buna göre iş yapılıncaya, Birinci Dünya Savaşı'nda yetişmiş ve kolordu ve tümen komutanlıklarına yükselmiş ne kadar genç general ve üst rütbeli subay varsa, bunların hepsi bu görevlerinden uzaklaştırılmış olacaktı. Çünkü, İstanbul'da toplanmış eski general ve üst rütbeli subaylar, kıdem ve rütbe bakımından, ordudaki büyük birliklerin başında bulunan genç komutanlardan önde idiler.

Biz, hiçbir zaman bu ilkedan yana olamazdık. Özellikle, içinde bulunduğumuz şartlar unutulmuş, yapılan böyle yanlış işlere, olur diyemezdik. Kolordu ve tümen gibi birliklerde komuta değişikliğini kabul etmemeye, özellikle de, milli isteklere uymuş ve o yolda çalışan, kişilikleri belli komutanları, böyle boş ve nasıl bir amaca dayandığı bilinmeyen bir ilke için elden çıkarmaya kesin olarak karar verdik. Yalnız, İstanbul'da bulunan genç ve fedakâr subayların ve doktorların, bir an önce Anadolu'ya ordu birliklerine gönderilmesini yararlı buluyor ve istiyorduk.

Bu arada İtilaf Devletleri komiserleri Ali Rıza Paşa hükümetine birer nota verdiler.

Komiserlerin notasından anlaşılıyor ki, İtilaf Devletlerinin Karadeniz Başkomutanı Bay Corç Miln, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya, doğrudan doğruya kendi emri altındaymış gibi talimat ve emirler vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye kadar bunu bize bildirmemiştir. Yine anlıyoruz ki, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırı, aldığı talimat ve emirleri yerine getirmekten ve kabul edilemeyecek özürler ve nedenler ileri sürmüş olmaktan dolayı suçlandırılıyordu.

Harbiye Nazırı'nın aldığı emirlerin ne olduğunu tahmin ediyoruz ve niçin yerine getirmemekte olduğunu da anlıyoruz çünkü buna milli kuvvetler engel olmaktadır. Bu kuvvetler, Harbiye Nazırı ve hükümetin, Başkomutan Bay Corç Miln'in emir ve talimatlarına uyarak verdiği ya da vereceği emirlerle boyun eğmiyor. Komiserler de bunu, Paris'teki Yüksek Kurul adına kabul edilebilecek özür olmadığını söylüyorlardı. Demek istiyorlardı ki hükümetseniz, Harbiye Nazırı iseniz; ülkeye, milli orduya karşı daha farklı davranmalı ve onları kontrol etmelisiniz. Eğer böyle iseniz özürleriniz kabul edilemez.

Burada anlaşılması gereken en önemli ve en anlamlı sonuç, hükümetin ortak noktaya verdiği karşılıkta, komiserlerin ileri sürdükleri meselelere büyük bir alçak gönüllükle ve büyük bir incelikle karşılık verilirken bir yön üzerinde hiç durulmamış olmasıdır. O da Bay Corç Miln'in doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırı'na emir ve talimat vermesidir. Bu durum, ne milli teşkilata karşı her şeyi onur meselesi yapan Harbiye Nazırı'nın, ne de Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını sağlamak sorumluluğunu yüklenmiş olan hükümetin onuruna dokunmuyor. Bu durumun, kendilerinin onuru ve devletin bağımsızlığını çoktan zedelemiş olduğunu anlamak istemiyorlar. Protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, "Bağımsızlığı ortadan kaldıran bu satışmaya ve saldırıya maşa olamayız!" diye karşı çıkmayı göze alamıyorlar. Göze alamamalarının nedeni ise korkmaları.

Nitekim korktukları başlarına geldi. Korkmamak için, insanlık onuruna ve milli onura dokunulamayacak bir çevrede ve bu şartlar içinde bulunmak gerekir. Buna önem vermeyenlerin, aslında bir insan ve bir millet için dokunulmaz olarak kalması en büyük namus meselesi olan mukaddes kavramlar üzerinde, çoktan saygısız ve duygusuz oldukları yargısına varmakta yanlışlık yoktur.

Adalet dilenmekle ve başkalarını kendine acındırmakla millet ve devlet işleri görülemez. Milletın ve devletin onuru ve bağımsızlığı güven altına alınamaz. Adalet dilenmek ve acındırmak gibi bir ilke yoktur. Türk milleti, bunu bir an olsun akıllarından çıkarmamalıdır.

NİHAYET ANKARA'DA...

Beni gerçekten samimi ve güven verici duygularla karşılamış olan Ankara halkı ile daha yakından tanışmak ve onlarla görüşmek bir ödev olmuştu. Onun için, istişare etmek ve görüşmek üzere çağırduğumuz milletvekillerinin gelişlerini beklediğimiz günlerde toplanan Ankaralılara bir konferans verdim.

Ankara'ya gelen milletvekilleriyle görüşmeye başlamıştık. İlk önce, iç ve dış durumun güven ve genişlik verici nitelikte gelişim gösteren noktaları ve yönleri araştırarak açıklamaya ve tanıtmaya karar verdik. Sonra da, belirli bir program dahilinde ve kararlı olarak birleşmenin sarsılmaz bir güç olduğu gerçeğini, hiç yorulmadan tekrarladık.

Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun, ancak tek bir ülkü etrafında birleşmek ve bu ülküyü gerçekleştirme yolunda tam birlik olmasına bağlı olduğunu anlattık. Ülkenin kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması amacına yönelmiş olan milli birliğimizin, köklü ve düzenli teşkilatların bulunması ve bu teşkilatları iyi yönetebilecek kafaların ve güçlerin bulunması ve bu teşkilatları iyi yöneterek birleşmiş ve kaynaşmış duruma gelmesi ile hedefe ulaşabileceğini söyledik.

Millet, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bulunduğu zamanlarda tarihin yazdığı çok önemli ve korkunç günler yaşıyordu. Böyle günlerde kaderini kendi eline almak uyanıklığını gösteremeyen milletlerin geleceği karanlık ve korkuludur.

Türk milleti bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bunun sonucuydu ki, kurtuluş umudu veren her içten çağrıya koşuyordu. Ancak, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminin etkisinden bir toplumun, bir günde, bir yılda kurtulabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildi ve biz bunu çok iyi biliyorduk.

Böyle olduğu için, durumu ve gerçeği bilenler, elinden geldiği ölçüde kendi milletini uyurup aydınlatarak kurtuluş yolunda ona kılavuzluk etmeyi en büyük insanlık ödevi bilmelidirler. Türk milletinin yüreğinden, vicdanından kopup gelen en köklü, en belirgin istek ve inanç artık yavaş yavaş belli olmaya ve hatta kesinleşmeye başlamıştı. Tek hedef, kurtuluştu...

Bu kurtuluş çığlığı sadece Türkiye'nin değil bütün dünyada yankısını bulmaya başlamıştı. Milletten başka bir şey istemiyorduk çünkü bu millet Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ne istediğini belli etmişti; bize ise bu istekleri uygulamak düşüyordu.

İSTANBUL'A GİTMEYECEKTİM

Artık ne yapılacağı kesinleşmiş gibi olduğundan, ana hedeflerin bir programa temel olacak biçimde topluca yazılması kararına varıldı. Neredeyse 'milli yemin' (Misak-ı Milli) olarak tanımlanabilecek programın ilk karalamaları da, bir fikir vermek amacıyla, kaleme alındı. İstanbul Meclisi'nde bu ilkeler, gerçekten toplu olarak yazılmış ve tespit edilmişti.

Görüştüğümüz herkes, bizimle fikir ve görüş birliği yaparak ayrılmışlardı. Ama, İstanbul Meclisi'nde "Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir

grup kurulduğunu duymadık. Bunun nedenini ve cevabını şimdi de öğrenmek isterim.

Böyle bir oluşuma gitmeyi vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve yeteneğinde bulunan efendiler inançsız, korkak ve bilgisizdiler de ondan...

İnançsızdılar; çünkü milli isteklerin gerçekliğine ve kesinliğine ve bu isteklerin dayanağı olan Kuvayı Milliye'nin sağlamlığına inanmıyorlardı. Korkaktılar; çünkü milli teşkilattan olmayı tehlikeli görüyorlardı. Bilgisizdiler; çünkü, tek kurtuluş dayanağının millet olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, büyük idealerin gerçekleştirilebileceğine inanma ahmaklığını gösteriyorlardı.

Bu adamlar aynı zamanda iyilik bilmez ve bencil idiler. Milli ülkünün ve milli teşkilatın kısa bir zamanda sağladığı şerefi ve varlığı küçümsüyorlardı. Meydana getirilen durumun ve varlığın kolayca elde edilebileceği düşüncesi ve kuruntusuna kapılmakla çirkin büyülenme duygusuna doyup kanmak istiyorlardı.

Geçmişle ilgili bütün süreçleri ve olayları hiçbir ayrıntıyı atlamadan sizlerle anlatmak ve bugüne nasıl geldiğini yansıtmak kararındayım.

Millet Meclisi'nin İstanbul'da saldırıya uğrayacağını ve dağılacakını kesin olarak bekliyordum. Böyle bir durum olursa başvurulacak tedbiri de kararlaştırdım. Hazırlığa ve gerekli düzenlemelere de başlanmıştı.

İşte bu görevi yaparken, milletçe yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm: Millet Meclisi Başkanlığı'na seçilmek.

Amacım, dağıtılan milletvekillerini, Millet Meclisi Başkanı niteliği ve yetkisiyle çağırma. Gerçi bu tedbir, ancak görünüşü kurtarmak için ve geçici olarak işe yarardı. Ama, herhalde, sıkıntılı zamanlarda, yararı geçici de olsa, her türlü tedbirin alınmış olması gereksiz sayılmaz.

Gerçekte, İstanbul'a gitmeyecektim. Ama bunu dile getirmeden, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında bulunmuyordum gibi, işleri düzenleyecek ve meclisi başkan vekilleri yöneteceklerdi.

MİLLET MECLİSİ AÇILIYOR

Millet Meclisi'nin açılışı, 12 Ocak 1920 günü İstanbul'da yapıldı fakat açılışa ben katılmadım. Önceden kararlaştırdığımız gibi gerekirse daha sonra gidecektim.

Şunu belirteyim ki, meclisin toplanma yerinin İstanbul olarak belirlenmesi sakıncalı olabilirdi. Çünkü İstanbul, düşman kuvvetlerin rahat hareket ettikleri bir şehirdi. Bu bakımdan güvenliğimizden emin olamazdık.

İleride bu tahminlerimizde yanılmadığımız ortaya çıktı. Kaygılarımızda haklı olduğumuz anlaşıldı. Millet Meclisi, yabancı güçlerin saldırısına uğradı ve bir şey yapamadan dağılmak zorunda kaldı.

Meclisin açılışından on gün sonra Cemal ve Cevat Paşalar İngiliz baskısıyla hükümetten çekildiler. Ali Rıza Paşa hükümetinin dirayetsizliği ortaya çıktı. Yabancıların görüş ve isteklerine boyun eğerek çıkar yol arayan böyle cesaretsizlerle hiçbir şey yapılamayacağını anladık. Bu hükümetten olumlu iş bekleyenler de yanıldıklarını anladılar. Bu durumu askeri birlik komutanlarının bilgisine ayrı ayrı bildirerek yurdun güvenliği için alınması gereken tedbirleri aktardım.

İngilizlerin İstanbul'da daha çok baskı ve tutuklamalara girişebileceklerini düşünerek Anadolu'da bulunan bazı yabancı subayların vakit geçirilmeden tutuklanmalarına karar verdim. Bu olaylardan milli güçlere karşı davranışlar bulunduğu, dolayısıyla milli savunmaya girişme zamanının daha da yaklaştığı belli oluyordu. Oysa bu gerçeği sezen çok az kişi vardı.

Meclisin İstanbul'da toplantıda bulunduğu sıralarda, milli iradeye aykırı olarak meclisin ve halkın ağır saldırılara uğradığını unutabilen Sadrazam, Temsilciler Kurulu'nu ihbar etmiştir. Bu konuda illere genelge göndermiştir. Oradaki arkadaşlarımız da bunu sessizce dinlemişlerdir.

O günlere ait bir başka durumu hatırlayalım: Şüphesiz Ermeni soykırımı gibi sözler gerçeğe uygun değildi. Tam tersine yabancıların silahlandığı Ermeniler, Müslümanlara saldırmaktaydılar. Maraş'taki acıklı olayda günahsız ana ve çocukları tepeleyen Ermenilerdi. Adana'daki Müslümanlar da tehlike içindeydi. İzmir ve Aydın yöresinde ise Yunanlılar güçlerini, savaş gereçlerini artırıp saldırı hazırlıklarına girişiyorlardı. Gerçek olan şuydu ki, milletimiz hiçbir yerde yabancılar sebepsiz yere saldırmıyordu. Bu duruma göre, milli güçlerimizi dağıtma amacını güden teklif ve girişimleri anlamaya imkan var mıdır?

İSMET PAŞA GELİYOR

Hadiseler kendi halinde akabilir. Önemli olan bu olayların gidişine kendini bırakmamaktır. Biz de böyle davranamazdık. Olayların nasıl gelişebile-

ceğini tahmin edip tedbirleri düşünmek ve hemen düşündüklerimizi hayata geçirmek istiyorduk.

Biz böyle düşünürken Aznavur ve adamları, Balıkesir ve Biga taraflarında tamiri mümkün olmayan ciddi olaylar çıkarmışlardı. Milli cephemizi arkadan vurmak istiyorlardı. Biga'da yapılan kanlı savaşta Anzavur kuvvetlerimizi dağıttı. Zaten az sayıda olan top ve tüfeklerimizi ele geçirdi. Er ve subaylarımızı şehit ve esir aldı.

O tarihten sonra Anzavur, Ahmediye Cemiyeti adı altında kendi ismini taşıyan başka bir teşkilat kurdu ve alçaklıklarına alçak saldırılarına devam etti.

Hadiselerden hemen sonra, 3 Mart 1920 günü çok önemli olduğuna inandığım bir telgraf aldım; telgrafta İsmet Paşa'nın İstanbul'dan geldiği yazıyordu. Bu telgrafi neden önemli buluyordum, anlatayım:

Yunanlılar büyük bir saldırıya hazırlanıyordu. Buna karşılık en akla yakın davranış güçler hazırlayarak düzenli bir savaşa girmekti. Fevzi Paşa da bu gerçeği anlıyordu. İsmet Paşa'nın bu sırada İstanbul'da Genelkurmay'da görevli olması daha uygundu.

İsmet Paşa telgrafında şöyle diyordu:

"İstanbul'da kurulan bir dernek ve İngilizler şu kararları almıştır:

Şimdiki hükümetin düşürülmesi, yeni bir hükümetin kurulması, meclisin dağıtılması, İzmir ve Adana'nın elde kalması için milli güçlerin ortadan kaldırılması, barış ve refah getirecek Halifelik Danışma Kurulu'nun oluşturulması..."

YUNAN SALDIRISI ve İSTANBUL'UN İŞGALİ

İngilizler, uzun zamandır devam eden savaşa son verilmesini isteyerek İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne bırakılacağını belirtmişlerdi. Bu düşündürücü teklif yapılırken, bir yandan da Yunanlıların saldırı hazırlıklarının üzeri örtülme çalışılıyordu. Fakat bizim bu gelişmeden haberimiz vardı.

3 Mart günü saldırıya geçen Yunanlılar Gölcük yaylası ile Bozdağ'a kadar

ilerleyip buraları zaptettiler. Ali Rıza Paşa hükümeti ise bunu fırsat bilerek yakasını bu işten nasıl kurtarabileceğinin çarelerini aramaya başladı.

Meclisin başkan yardımcılarını saraya giderek durum hakkında görüşme yapmak istediler ancak padişahın yeni bir sadrazam tayin edeceği haberiyle geri döndüler. Bunun üzerine meclis başkan vekilliğine, padişaha, İstanbul gazetelerine, basın derneğine yazı ve telgraf gönderdim. Ayrıca komutanlara, valilere, Müdafai Hukuk Merkezi kurullarına birer genelge yolladık. 6 Mart günü, tanımadığımız biri sadrazamlık görevinin Salih Paşa'ya verildiğini bildirdi.

Bütün bu gelişmeler karşısında, doğrusunu söylemek gerekirse, İstanbul Hükümeti'nin yaşamayacağını biliyordum. Hatta, Osmanlı Devleti'nin çoktan bittiğine inanıyordum.

İtilaf Devletleri temsilcileri aralarında görüşüp İstanbul'daki millî güçlerin temsilcilerinin tutuklanmasını istemişlerdi. Bunun üzerine bütün arkadaşları Anadolu'ya çağırdım.

O dönemi Manastırlı Hamdi telgraflarında şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

İngilizlerin Türkoçağı'na el koymaları üzerine, Milli Talim ve Terbiye binasına taşınan ocağın bu yeni taşındığı yere de dün öğleyin gene İngilizlerce el konulmuştur efendim. 9 Mart 1920".

"Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki Muzıka Karakolu'nu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, sonunda, şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı Hamdi"

"Bizim en güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil herkes, yeni gelenler söylüyorlar. Şimdi de Harbiye'ye girdiklerini haber aldık. Dahası, Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz erleri olduğunu öğrendik; fakat telgrafhaneye el koyup koymayacakları belli değildir."

"Sabahleyin İngilizler basarak, altı kişi şehit oldu; on beşe yakın da yaralı var. Harbiye Nazırlığına giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır."

"Paşa Hazretleri,

Harbiye telgrafhanesine de İngiliz deniz erleri girip teli kestiği gibi, bir yandan da Tophane'ye giriyorlar. Bir yandan da zırhlılardan erler çıkarılıyor. Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralımız vardır. Paşa Hazretleri, yüksek buyruklarınızı bekliyorum. 16 Mart 1920.

Hamdi"

"Sabahleyin bizim erler uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip giriyor. Erlerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanıyor. Sonunda bizden altı kişi şehit oluyor, on beş kişi yaralanıyor. Bunun üzerine, önceden kötülüğü tasarlamışlar ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesine ve Tophane'ye asker çıkardılar. Bir yandan da Harbiye Nazırlığı'na girmişler. Dahası, şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bulunmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre, Derince'ye kadar yayılıyorlarmış efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasına da el koydular sanırım. Allah esirgesin. Buraya da gelmesinler, işte Beyoğlu telgraf görevlileri, müdürleri geldiler. Kovmuşlar. Bir saate kadar buraya da el konulacaktır. Şimdi haber aldım efendim."

Bu yazışmaların hemen ardından bir daha Hamdi Efendi'nin mesajlarını alamadık, sanırım İstanbul telgraf merkezine de girilmişti.

İŞGAL SONRASINDAKİ DURUM

İstanbul'u işgal eden devletler resmi bir açıklama yapmak istediler. İkazımız üzerine bu bildiri, bazı yerler dışında kabul edilmedi. Yayınlanmak istenilen resmi bildiride özetle şunlar yer almaktaydı:

"1. İşgal geçicidir.

2. İtilaf devletlerinin düşüncesi, padişahlığın gücünü kırmak değil, tersine Osmanlı yönetiminde kalacak topraklarda o gücü desteklemek ve sağlamlaştırmaktır.

3. İtilaf devletlerinin düşüncesi, yine Türkleri İstanbul'dan mahrum bırakmamaktır. Ama taşrada genel karışıklık ve kırim gibi olaylar çıkarsa bu karar değişebilir.

4. Bu gergin zamanda herkesin görevi, kendi işine gücüne bakmak, güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmaktır. Osmanlı Devleti yıkıntılarında yeni bir Türkiye kurmak isteyenlerin deliliği ile son umudu da yok etmek peşinde olanların aldatmalarına kapılmamak gerekir. Padişah başkenti olan İstanbul'da verilecek emirlere uyulmalıdır. Yukarıda bildirilen kışkırtmalara katılanlardan bazıları yakalanmışlardır."

Öğrendiğimize göre, bu tutuklananların çoğu milletvekillerdir. Daha sonra Malta Adası'na sürgüne gönderilmişlerdir.

O günkü araç imkanlarıyla, İstanbul'da bulunan düşman devletlerin temsilcilerine, tarafsız devletlerin dışişleri bakanlarına aşağıdaki protestoyu gönderdim:

"İngiliz, Fransız, İtalyan askerleri, milli egemenliğimizi temsil eden meclise ve başkent İstanbul'a zorla girerek işgal etmişlerdir. Bu durum, medeniyetin kutsal saydığı ve bugünkü insan topluluklarının temeli olan özgürlük, yurt ve millet duygusu gibi ilkelere aykırıdır. Bu ilkeleri ortaya koymuş insanlığın genel vicdanına indirilmiş bir tokattır. Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz yolda hiçbir gücün susturamayacağına inanıyoruz. Bu olaydan doğacak tarihi sorumluluğa, son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz."

Bütün valiliklere ve komutanlıklara da bir genelge göndererek, İstanbul'un işgalinin protesto edilmesini istedim.

Ayrı bir bildiriyle, durumu bütün millete duyurdum. Düşman devletler tarafından İstanbul'un işgal edilmesiyle, egemenliğimize son verildiğini; bağımsızlığımıza kavuşmak, kurtulmak için kanımızın son damlasına kadar savaşmaktan başka bir yol kalmadığını anlattım. Milli mücadelenin inançla devam ettirilmesini istedim.

16 Mart'ta İstanbul'un işgali gerçekleşir gerçekleşmez, aldığım o kadar çok tedbir vardı ki, onları Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığım konuşmada bildirdiğim için burada yeniden anlatmak istemiyorum.

22 Nisan 1920 günü de şu bildiriği yayımladım:

“Tel. 22.4.1920

Dakika geciktirilmeyecektir.

Bütün İllerle Bağımsız Sancaklara, Kolordulara, Nazilli'de Albay Refet Beyefendi'ye, Bursa'da Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine, Bursa'da Elli Altıncı Tümen Komutanı, Albay Bekir Sami Beyefendi'ye, Balıkesir'de Altmış Birinci Tümen Komutanı Albay Kâzım Beyefendi'ye;

Allah'ın yardımıyla Nisan ayının 23'üncü cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askeri makamların ve bütün milletin emir alacağı en yüce makam, adı geçen meclis olacaktır. Bilgilerinize sunulur.

Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal”

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI

Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını ve açılmasını sağlamak için çalıştığımız günlerde bizi en çok uğraştıran, Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya yaklaşacak gibi görünen karşı ayaklanma dalgaları olmuştur. Ben, bir yandan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken bir yandan da, Ankara'da toplanmakta olan ve genel durumu henüz gereği gibi bilmeyen milletvekillerini, korkulu olaylar karşısında bırakmamak ve bu gibi olayların ortaya çıkmasıyla meclisin toplanamaması gibi uğursuz bir durumu önlemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, meclisin açılması işinde çok acele ediyordum. Sonunda, gelebilen milletvekilleriyle yetinerek meclisi, nisanın 23'üncü cuma günü açmaya karar verdik.

2. BÖLÜM

CUMHURİYET ve SONRASI

(23 Nisan 1920-15 Ekim 1927)

Size, Milli Mücadele'nin başlaması ve Cumhuriyet'e kadar geçen süreyi hiçbir ayrıntıyı atlamadan anlatmaya çalıştım. Şu ana kadar bilginize sunduklarım, kişisel olarak ve Temsilciler Kurulu adına temas ettiğim olayların açıklanmasıyla ilgilidir. Bundan sonra söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve hükümet kurulduktan bugüne kadar meydana gelmiş olayları ve yaptığımız yenilikleri, inkılapları kapsayacaktır. Söyleyeceklerim aslında herkes tarafından çok açık biçimde bilinen ya da kolaylıkla öğrenilebilecek olan olaylardır. Buradaki maksadım, yaptığımız işin kapsamını ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak adına tarihe kolaylık sağlamaktır.

Meclis açıldıktan hemen sonraki günlerde, içinde bulunduğumuz durumu ve şartları açıklayarak izlenmesini ve uygulanmasını doğru bulduğum fikirlerimi bildirdim. Bu düşüncelerin başında, Türk milletinin bundan böyle izlemesi gereken siyasi ilke gelmekte idi.

Siz de çok iyi bilirsiniz ki, Osmanlı döneminde çeşitli siyasi yöntemler tutulmuştu ve tutuluyordu. Ben, bu siyasi yöntemlerden hiçbirinin, yeni Türkiye devletinin yöntemi olamayacağına inanıyordum. Bunu, meclise anlatmaya çalıştım. Bu konu ile ilgili olarak önceden ve sonraları söylediklerimin temel noktalarını, burada hep birlikte hatırlamayı yararlı buluyorum.

Bana göre hayat demek, savaş ve çarpışma demektir. Hayatta başarı, yüzde yüz savaşta başarı kazanmakla elde edilebilir. Bu da maddi ve manevi güce dayanır. Bir de, insanların uğraştığı sorunlar, karşılaştığı tehlikeler, elde ettiği başarılar, toplumca yapılan genel bir savaşın dalgaları içinden doğmuştur. Doğu milletlerinin Batı milletlerine saldırısı tarihin belli başlı evresidir. Doğu milletleri arasında Türklerin başta ve en güçlü olduğu biliniyor. Gerçekten

Türkler, Müslümanlıktan önce ve sonra çeşitli dönemlerde ve şekillerde Avrupa içerisine kadar girebilmişlerdir. İspanya'ya girip Fransa sınırlarına kadar yayılan Araplar da vardır. Ama, kendisinin de bir saldırıya uğramayacağını düşünerek ona karşı güvenilir tedbirler almadan saldırıya geçenlerin sonu, yenilgi ve bozgunudur. Bu ülkelerin sonu da böyle gelir.

Batının Araplara karşı saldırısı, Endülüs'te acı ve ders alınmaya değer bir tarihi yıkım ile başladı. Ama, orada bitmedi. Bu savaş Afrika'nın kuzeyinde sürüp gitti, Attilâ'nın, Fransa ve Batı Roma topraklarına kadar genişlemiş olan imparatorluğunu hatırladıktan sonra, Selçuklu Devleti'nin yıkıntısı üzerinde kurulan Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'da Roma İmparatorluğu'nun yerine geçtiği dönemleri hep birlikte yeniden hatırlayalım.

Osmanlı padişahları içinde Almanya'yı, Batı Roma'yı ele geçirerek çok büyük bir imparatorluk kurmayı hayal edenler vardı. Yine, bu padişahlardan biri, bütün İslâm dünyasını bir merkeze bağlayarak yönetmeyi düşündü. Bu amaçla Suriye ve Mısır'ı işgal ettikten hemen sonra "halife"liğini ilan etti. Başka bir padişah da hem Avrupa'yı ele geçirmek, hem İslâm dünyasını yönetimi altına almak amacını güttü. Bütün bu mücadelelerden sonra ne oldu; Osmanlı İmparatorluğu da, benzerleri gibi, tarihin karanlık sayfalarına gömüldü.

Dış politikanın en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç teşkilatıdır. Batıda ve Doğuda, yaradılışı, kültürü ve ideali birbirinden farklı olan ve birbirleriyle uyuşmayan toplulukları tek sınır içine almış bir devletin iç teşkilatı, elbette temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış politikası da köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin, özellikle iç yapılanması milli olmaktan uzak olduğu gibi, siyasi yöntemi de milli olamaz. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin politikası milli olmaktan çok kişisel ve kararsız idi.

Farklı milletleri genel bir ad altında toplamak ve bu değişik millet topluluklarını eşit haklar ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasi görüş olarak kabul edilebilir ancak bu yanlıcıdır. Dahası, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir.

İslamcılık ve Turancılık politikasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır.

Bizim ortaya koyduğumuz politika akılcı, aydınlık ve teoriden hayata geçirilebilecek milli bir politikadır. Dünyanın bugünkü genel şartları ve yüzyılların kafalarda yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılığ olamaz. Tarihin dediği budur; bilimin, aklın, mantığın dediği de böyledir.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle milli bir politika uygulaması gerekir. Milli politika demekle anlatmak istediğim şudur:

Milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup milletin ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişi güzel, ulaşılamayacak istekler peşinde milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak; medeniyet dünyasının daha adil ve insanca davranışını, karşılıklı dostluğunu beklemektir.

Şimdi, ortaya koyduğum bu manzara karşısında iyi düşünmenizi istiyorum.

Böyle bir durum karşısında yapılabilecek en önemli şey, meclis çatısı altında bir hükümet kurulması meselesidir. Bu işin ve bununla ilgili teklifin o zaman için ne kadar önemli olduğunu söylememe gerek yoktur sanırım.

Osmanlı Devleti'nin ve halifeliğin ortadan kalktığını hesaplayarak, yeni ve sağlam temeller üzerine oturan yepyeni bir devlet kurmak gerekiyordu. Bu düşüncemi olduğu gibi söylemek belki işleri zora sokabilirdi o yüzden uygun zamanı kollamamız gerekiyordu. Çünkü meclisin genel yaklaşımı, padişah ve halifelik kurumuna karşı daha ılımlı yaklaşılması yönünde idi. Arkadaşlarımızı, İstanbul'daki şartların zorluğu, halife ve padişahla uygun bir görüşme yapılamayacağı konusunda ikna etmem gerekiyordu.

YENİ BİR HÜKÜMET ZORUNLULUĞU

Yeni bir devlet kuruluyordu herkes bunun farkındaydı. Hükümet kurmakla ilgili bir teklifte bulunmadan önce, duyguları ve görüşleri dikkate almak zorundaydık. Bu zorunluluğa uymakla birlikte, asıl amacı saklı tutan teklifimi yazılı olarak meclise sundum. Düşüncelerime karşı bazı görüşler ortaya atıldı ise de kısa bir görüşmenin ardından herkes tarafından kabul gördü. Bu teklifimi sizlere yeniden hatırlatırsam, tespit edilen ilkelerin ne kadar önemli olduğunu kabul edersiniz. Önergede şu maddeler yer alıyordu:

“1. Bir hükümet kurmak zorunlu hale gelmiştir.

2. Geçici olduğu bildirilerek bir hükümet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

3. Mecliste beliren milli irade, ülkenin geleceğine doğrudan doğruya milletin el koyması temel ilkesidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde başka bir güç yoktur.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır.”

Yukarıdaki temel ilkelere göre kurulan bir hükümetin ortaya çıkışı ve amaçları kolayca anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, milli egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir ve yönetim biçimi de doğal olarak cumhuriyettir. Öyle ki, hükümetin kuruluşundaki temel ilkelere biri de kuvvetler birliği düşüncesidir. Önceleri tartışmalara sebep oldu ise de, ben bütün bu maddeleri tek tek açıklamaya başlayınca, mecliste bulunan arkadaşlarım meseleyi daha iyi anlamaya başladılar.

Açık ve gizli oturumlarda bir iki gün süren açıklamalarımın, konuşmalarımın ve yukarıda belirttiğim ilkeleri kapsayan teklifimi ileri sürdükten sonra yüce meclis, beni başkanlığa seçmekle bana karşı olan güvenini gösterdi.

Oluşmaya başlayan milli birliği, milletin coşup uyanışına yormaktan daha çok, kişisel girişim sonucu olarak görüyorlardı. Bu arada benim girişimlerde bulunmamın yasak edilmesine önem veriyorlardı. Ben onlara göre istenmeyen bir adam olabiliyordum çünkü bunu açık açık söylemeseler de hareketleriyle gösteriyorlardı. Beni millete karşı tıpkı bir silah gibi kullanıyorlardı. Bu durumu hissettiğim andan itibaren tedbirler almaya başladım ve 24 Nisan 1920 günü gizli bir oturumda meclise durumu açıkladım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak göz önünde tutulmasını ve yalnız milletin ve ülkenin mutluluğu düşünülerek oy ve kararların uygun ve doğru olarak verilmesini rica ettim.

NİHAYET HÜKÜMET KURULUYOR

Büyük Millet Meclisi, bakanların seçimi ile ilgili 2 Mayıs 1920 günlü kanuna dayanarak 11 bakandan oluşan bir "Bakanlar Kurulu" oluşturdu. Bu kurul, genelkurmay işlerini yürütecekti.

Meclisin açılış günü olan 23 Nisan'dan beri bir hafta kadar zaman geçmişti. Bu süre içinde ülke ve millet işleri ile özellikle yıkıcı akım ve çalışmalarına

karşı tedbir almak meselesi bir an bile sekteye uğratılamazdı ve çalışmalar bütün hızıyla devam ettirilmeliydi. Biz de böyle yaptık. Sadece, bakanların seçimi ile ilgili yasa çıktığı zaman meclis tarafından bakanlığa seçilen kişilerden bazıları daha önce göreve başlamışlar, bana yardım ediyorlardı. Bu arada İsmet Paşa da genelkurmay işlerini üzerine almıştı.

O günlerde, arkadaşların hangi işlerde görevlendirilmesinin uygun olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İsmet Paşa ismini öne sürmüştüm. Ankara'da bulunan Refet Paşa, beni özel olarak görüp bilgi istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığı'nun en büyük askeri makam olup olmadığı noktası idi. İsmet Paşa'nın Başkomutanlık demek olan bu durumunu kabul edemeyeceğini söyledi. Görevin çok önemli ve ağır olduğunu, benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgime ve adam kayırmayacağıma güvenmenin uygun olacağını belirttim. Kendisinin böyle bir davranışta bulunmasının uygun olmadığını da sözlerime ekledim.

Daha sonra Batı Cephesi karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesine kesinlikle karşı olduğunu bildirdi. Fuat Paşa'yı da, durumun gerektirdiği en uygun çözüm yolu olduğunu inandırmaya çalıştım.

Refet ve Fuat Paşaların konuyla ilgili düşünceleri şöyle idi:

Kendileri daha önce Anadolu'da benimle işbirliği yapmışlar, İsmet Paşa ise sonradan katılmıştı. Oysa, bundan önceki sözlerim arasında sırası ve yeri geldiği için bildirmiştim ki, İsmet Paşa, ben İstanbul'dan ayrılmadan önce benimle işbirliği yapmıştı. Daha sonra Anadolu'ya gelip birlikte çalışmıştı. Ama, Fevzi Paşa Hazretlerinin Harbiye Nazırı olması üzerine önemli bir takım düşünceler dolayısıyla özel görev verilerek yine İstanbul'a gönderilmişti. Bunun için iş ve görüş birliğinde öncelik söz konusu olamazdı.

İsmet Paşa'nın, gerek Genelkurmay Başkanlığı döneminde ve gerekse daha sonraki cephe komutanlığında gösterdiği üstün başarı ve çabalar, kendisine görev verişimizdeki isabetliliğimizi ortaya koymuş olduğu için millet, ordu ve tarih karşısında içimin rahat rahat olduğunu söylemeliyim.

İSTİKLAL MAHKEMELERİ

Meclis, 29 Nisan 1920'de, Vatan Hainliği ve sonra İstiklâl Mahkemeleri Kanunlarını da çıkararak ortaya koyduğumuz yeni anlayışı ispat etmiş oldu. İstanbul'a düşmanın girişinden sonra başlayan can sıkıcı ve milleti zora sokucu akımlara, olaylara, ayaklanmalara şahit olduğumuz için bu kanunlar tilke ve millet için çok önemli bir hal almıştı.

Ankara'da biz yeni bir hükümet kurarken İstanbul'da da Damat Ferit Paşa yeniden devletin başına getirildi. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul'daki bütün yıkıcı, hain teşkilatların kurduğu birlik ve Yunan ordusu, elbirliği ile bizi yıkmak için çalışmaya başladılar.

Bu haince saldırılara karşı biz de, daha meclis açılmadan önce, Afyonkarahisar, Eskişehir ve bütün demiryolu boyunca bulunan yabancı devlet askerlerini Anadolu'dan çıkararak tedbir aldık. Geyve, Osmaneli, Carablus köprülerini yıkıp meclis toplanır toplanmaz Anadolu'daki yüksek din alimlerimizden fetva alarak karşı koyduk.

1919 yılı içinde, milli teşebbüslerimize karşı başlayan iç ayaklanmalar hızla yurdun her yerine yayıldı. Bandırma, Gönen, Susurluk, Mustafakemalpaşa, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında, Bozkır'da, Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında, Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında, Ümraniye, Refahiye, Zara, Hafik dolaylarında, Viranşehir dolaylarında tutuşan kargaşa ateşleri bütün yurdu yakıyor, hainlik, cahillik, düşmanlık ve yobazlık dumanları bütün yurdu sarmaya başlamıştı. Ayaklanma dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf tellerini kesmeye kadar varan çirkin ve akıl almaz saldırılara maruz kaldık.

Batı Anadolu'nun, İzmir'den sonra, önemli bölgeleri de Yunan ordusunun saldırıları ile çiğnenmeye başlandı. Sanıyorum sizin de dikkatinizi çekmiştir ki, Ali Galip'ten bu yana ufak-tefek olaylar dışında böyle büyük ve organize ayaklanma olmamıştı. Ortaya çıkan ve giderek ayaklanmalar yeni değildi. Sanki sekiz ay boyunca ülke genelinde hazırlık yapılıyordu.

Kısa süren Damat Ferit Hükümeti'nden sonra kurulan hükümetlerle milli şuurun korunması ve pekiştirilmesi yolundaki mücadelelerimizin ne kadar haklı temellere dayandığı çok acı olarak bir kere daha anlaşılmiş oluyordu.

İstanbul'daki hükümetlerin de içinde bulunduğumuz milli mücadeleyi sekteye uğratmak için iç ve dış hainlerle nasıl bir işbirliğine gittiğini hepimiz görüyorduk. Bunlardan ayrıca söz edeceğiz.

ANZAVUR ve DÜZCE AYAKLANMALARI

21 Eylül 1919'da Balıkesir'in kuzey bölgesinde birinci Anzavur ayaklanması başladı. 16 Şubat 1920'de yine bu bölgede ikinci Anzavur ayaklanması

oldu. Bu iki ayaklanma, askeri birliklerimiz ve kendi oluşturduğumuz kuvvetlerle bastırıldı.

13 Nisan 1920'de Bolu, Düzce dolaylarında ayaklanma oldu. Bu ayaklanma, 19 Nisan 1920'de Beypazarı'na kadar yayıldı. Bu sırada Anzavur, 11 Mayıs 1920'de, top ve ağır makineli tüfeklerle donanmış beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü kere, Adapazarı ve Geyve dolaylarındaki küçük bir birliğimize saldırarak yine ortaya çıktı. Anzavur, gönderdiğimiz birliklerimize durmadan saldırdı. 20 Mayıs 1920'de Geyve boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.

Düzce dolaylarındaki ayaklanma önemli idi. Abaza ve Çerkez toplanmış dört bin kişilik büyük bir kalabalık, Düzce'yi basarak cezaevlerini boşalttı ve çarpışma ile oradaki süvari birliğimizin silâhlarını aldılar. Hükümet görevlileri ile subayları tutukladılar.

Ayaklananların üzerine her yandan kuvvet gönderdik. Bu arada 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey başta olduğu halde Düzce üzerine yürüdü. Adapazarı kenti ayaklananlar tarafından ele geçirildi. Mahmut Bey, 25 Nisan'da Hendek-Düzce yolu üzerinde ayaklananlarca pusuya düşürüldü ve ateşte şehit edildi.

Ali Paşa, Geyve boğazı yakınlarında Adapazarı'na doğru olan kesimde ve Refet Paşa da, Ankara'dan Beypazarı yoluyla Bolu'ya doğru olan bölümde ayaklanmaları bastırmak için görevlendirildiler.

SÖZDE HALİFE ORDUSU

İzmit'te de Süleyman Şefik Paşa komutasında, "Halife Ordusu" adında hain bir kuvvet yığınak yapıyordu. Bu kuvvetin bir kısmı da, Bolu yakınlarında Kurmay Binbaşı Hayri Bey komutasında ayaklananları desteklemişti. Bunlar arasında İstanbul'dan gönderilmiş birçok subay da vardı.

Bu hain orduda görev alan Suphi Paşa ile ilgili küçük bir hatıramı anlatmak istiyorum:

Suphi Paşa'yı Selanik'ten tanırdım. Ben kolağası iken o, tuğgeneral ve süvari tümeni komutanı idi. Arada üst-ast ayrımı olduğu halde çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyetin kuruluşu şuralarında ilkin İştîp dolaylarında "Cumah" denilen bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Başka bazı kurmaylar arasında beni de manevrada bulunmak üzere çağırmıştı. Kendisi Almanya'da öğrenim görmüş, çok usta bir binici idi. Ama, askerlik sanatını anlamış

bir komutan değildi. Manevranın bitiminde ben, yetkim elverişli olmadığı halde paşayı bütün subayların önünde acı bir dille eleştirmiştim ve daha sonra "Cumah Ordugâhı" adında küçük bir kitap da yazmıştım. Suphi Paşa, gerek herkesin önünde yaptığım eleştirilerden, gerekse yayımlanan bu kitabımdan dolayı çok üzüldü. Kendisinin açıkça söylediğine göre maneviyatı kırılmış ama, bana güvenmedi. Arkadaşlığımız sürüp gitti.

Halife Ordusu'na buldukları komutan bu Suphi Paşa'dır.

Paşa, sonraları Ankara'ya geldi. Geziye çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde birbirimizle karşılaştık. Kendisine ilk sorum şu oldu:

- Paşam, niçin Halife Ordusu Komutanlığı'nı kabul ettin?

Suphi Paşa bir an duraksamaksızın:

- Size yenilmek için, karşılığımı verdi.

Verdiği bu karşılık ile, bu görevi özel bir düşünce ile kabul ettiğini söylemek istiyordu.

Suphi Paşa'nın böyle bir düşüncesi olabilir ama gerçekte, komutayı üzerine aldığı zaman kuvvetleri zaten yenilmişti.

Özet olarak şunu söyleyebilirim:

Ayaklananlar, sonunda tamamen bozguna uğratılmış ve elebaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ortaya koyduğu kanunlara göre gerekli cezayı almışlardır.

YENİHAN, YOZGAT, BOĞAZLIYAN ve DİĞERLERİ

Sadece yukarıda sözünü ettiğim yerlerde değil, mesela Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan dolaylarındaki ayaklanmalar da ciddi boyutlara ulaşmıştı.

Antep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey de milli kuvvetlerden oluşturulmuş bir birlik ile bu bölgeye getirildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan bir Erzurum birliği de o bölgede bırakıldı.

1920 yılı Temmuz ayının ortalarına kadar ayaklananların kovalanması ve bastırılmasıyla uğraştık diyebilirim. Eskişehir'den Etem Bey ve Bolu dolaylarındaki İbrahim Bey birliklerini de Yozgat bölgesine kaydirdik.

Yozgat ve dolaylarında ayaklanmalar bastırıldıktan sonra, oraya gönderilen birliklere başka bölgelerde görevler verildi. Ama, bu bölgede genel olarak dirlik düzenlik kurulamadı. 7 Eylül 1920'de Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacı-

oğulları denilen birtakım haydutlar Zile yakınlarında, Kara Nâzım, Çopur Yusuf denilen birtakım adamlar da Erbaa dolaylarında yeniden başkaldırdılar.

Sadece bu bölgelerde değil, güney bölgelerimizde de bizi çok uğraştıran önemli ayaklanmalar görüldü.

Birtakım aşiret reisleri, düşmanla işbirliği yaparak Siirt ve Dersim bölgelerine emir vermeye başladılar. Siverek'i ele geçirmek istediler. Bu bölgede bulunan kuvvetlerimiz ayaklananları dağıttı. Ancak kışkırtıcılar bir süre sonra yine toparlanıp Viranşehir'i aldılar. Birliklerimizi mağlup ettiler. Telgraf tellerini keserek, bölgeyle olan bağlantımızı aksattılar.

Biz bunlarla uğraşırken, Afyon'dan da bir ayaklanma haberi geldi. Oradakiler de askerlerimizi kaçırmak için kışkırtıyor ve askerliğe karşı propaganda yapıyorlardı. Gönderilen kuvvetler ve yöre halkının yardımlarıyla bu olaylar kısa sürede etkisiz hale getirildi.

Bu dönem ayaklanmaların yoğun yaşandığı dönemler oldu. Bizi uğraştıran bir ayaklanma da Konya'da çıktı. 5 Mayıs 1920'de karışıklık çıkarmak amacıyla burada bir dernek kurulduğu anlaşıldı. Dernek üyelerinden ileri gelenlerinin tutuklanmasına başlandı. Bir gün sonra, tutuklanmakta olan bu ileri gelenler, halkı da kışkırtarak Konya içinde silâhlı bir gösteri yapmaya kalkıştılar. Bir kısım halk da silâhlı olarak dışardan geldi ve hep birlikte ayaklandılar. Konya'da bulunan komutan, elindeki kuvvetlerle yiğitçe çarpışarak ayaklananları dağıtmayı ve önyak olanları tutuklamayı başardı.

SAVAŞ CEPHELERİNİN DURUMU

İsyanlar, ayaklanmalar, yeni meclis derken Anadolu'da toplu bir hareketlenme vardı. Meclisin açıldığı ilk günlerde cephelerimizdeki çatışmalar da bütün hızıyla devam ediyor, dört koldan bir milli mücadele başlamıştı. O dönemde, cephelerdeki genel durum şöyle idi:

İzmir-Yunan Cephesi: Yunanlılar İzmir'e çıktığında, orada 17. Kolordu Komutanlığı Karargâhı ve kuvvet olarak da iki alay vardı. Bu kuvvetler, Kolordu Komutanı Nadir Raşa'nın emri ile savaşa sokulmadan onur kırıcı davranışlar altında Yunanlılara teslim edilmişti.

Yunan Ordusu Ayvalık'a da asker çıkardı. Ayvalık'ta bulunan 172. Alay Komutanı Ali Bey, 28 Mayıs'ta Yunanlılara karşı koydu. Bu tarihe kadar Yunan ordusu hiçbir ateşle karşılaşmamıştı. Tersine bazı şehir ve kasabaların halkı korkutulmuştu. İstanbul Hükümeti'nin emirlerine uyararak, büyük görevliler başta olmak üzere, Yunanlıları, törenle karşıladılar. Ali Bey'in

Ayvalık'ta karşı koyması üzerine, Soma, Akhisar ve Salihli'de milli cephele kurulmaya başlanmıştır.

5 Haziran 1919'da göreve başlayan Albay Kâzım Bey, Balıkesir'deki 61. Tümen Komutanlığı'na getirilmişti. Daha sonra Ayvalık, Soma, Akhisar bölgelerindeki Kuzey Cephesi Komutanlığı'nı yapmıştı. Ali Fuat Paşa, Batı Cephesi Komutanı olunca Balıkesir'de Kuzey Kolordusu kurulmuş, komutanlığı da Kâzım Bey'e verilmişti. Aydın bölgesinde bazı vatanseverler, halkı yöreklendirmek ve Yunanlılara karşı koymak için çalışıyorlardı. İsim ve kılık değiştirerek İzmir'den o bölgeye giden Celal Bey'in (Bayar) fedakarlıkları da burada anılmaktadır.

15 ve 16 Haziran 1919 gecesi, Bergama'da bulunan Yunanlılara bir baskın düzenlenmiş, bunun üzerine Yunanlılar geri çekilmişler, Nazilli'yi boşaltmışlardı. İzmir'in çeşitli kesimlerinde de halkın desteğiyle milli teşkilatlar kurulmuştu.

Güney-Fransız Cephesi: Güneyde Fransızlara karşı ilk direnme, Adana, Mersin, Tarsus, İslâhiye ve Silifke'de kurulan Kuvayı Milliye birliklerinden gelmişti. Bunların düşmana karşı gösterdikleri yiğitlik anılmaya değer. İşgal altında bulunan Mersin, Tarsus, Adana'nın kapılarına kadar sokularak, üstünlük sağladılar. Pozantı'da Fransızları kuşatarak geri çekilmek zorunda bıraktılar.

Maraş, Antep, Urfa'da da önemli savaşlar ve çarpışmalar oldu. Buralarda da düşmanlar geri çekilmeye zorlanıyordu. Fransızlar, milli güçlerimizin yiğitçe direnmeleri üzerine 1920 mayısından sonra bizimle ilişki kurma ve görüşme yollarını aradılar. Yaptığımız görüşmede, 20 günlük bir ateşkes antlaşması imzaladık. Bu geçici anlaşma ile Adana'daki milli kuvvetlerimizi yeni bir düzene sokmaya amaçlıyordum.

İSTANBUL HÜKÜMETİ YENİDEN DEVREDE

İzmir eski valisi Nurettin Paşa'dan 27 Mayıs 1920 günü bir telgraf aldık. Paşa telgrafında iki arkadaşıyla birlikte İstanbul Hükümeti'yle bizim aramızda anlaşma kurmak istediğini belirtiyordu. Fayda getireceğini düşünerek hükümet ve İngilizlerin bunu kabul ettiklerini iletliyordu.

Haziran ayının ortalarına doğru Ankara'ya gelen Nurettin Paşa ile görüştük. Ancak kendisiyle bir anlaşmaya varamadık. Gerek davranışları, gerekse fikirleri bize güven vermedi. Bunun sonucu olarak da İstanbul Hükümeti ile ilişkimizi yeniden kestik.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, dışışleri ile ilgili ilk kararı, Moskova'ya bir heyet göndermek olmuştı. Heyet, Dışışleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında hareket edecekti. Aralarında Yusuf Kemal Bey de bulunuyordu. 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan yola çıkan heyetin temel görevi, Rusya ile ilişki kurmaktı. Anlaşma, ancak 16 Mart 1921'de imzalanabilmiştir.

YUNANLILAR YİNE SAHNEDE

Öyle çok olayla mücadele ediyorduk ki, ülke genelinde müthiş bir hareketlilik vardı.

Beliren iç ayaklanmaları izlemekte gecikmeyen Yunanlıların ilk saldırısı, gözlerimizi yeniden Batıya çevirmemize sebep oldu. Yunanlılar, 22 Haziran 1920'de Milen Hattı'ndan genel saldırıya geçtiler. Kuvvetleri altı tümene yükselmişti. Üç tümen ile, iki koldan Akhisar-Soma yönünden; iki tümen ile Salihli yönünden; bir tümen ile de Aydın cephesinden saldırdılar. Düşmanın kuzey kolu, 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e ve süvarileri de 2 Temmuz 1920'de Mustafakemalpaşa ve Karacabey'e girdi.

Düşman karşısında bulunan tümenlerimiz, Ulubat köprüsünü yıkarak Bursa'ya doğru çekildi. Düşman, birliklerimizi izleyerek Bursa'ya da girdi. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz çok sarsıldı. Eskişehir'e kadar çekilmek zorunda kaldı.

Bu savaşlar sırasında İngilizler, 25 Haziran 1920'de Mudanya ve 2 Temmuz 1920'de de Bandırma'ya birer birlik çıkardılar.

Salihli yönünde Doğuya ilerleyen iki Yunan tümeni de 24 Haziran'da Alaşehir'e girdi. Düşman karşısında bulunan 23'üncü Tümen ve milli birliklerimiz çok sarsıldı. Bunu fırsat bilen Yunan kuvvetleri Aydın'dan ilerleyerek Nazilli'ye kadar geldi.

Ben de bu sıralar, Eskişehir'e ve oradan ileri bölgelere gittim. Her fırsatta farklı bölgelerde bulunan kuvvetlerimizin düzene sokulmasını emrettim. Yeniden, düşman karşısında, düzenli komutaya bağlı cepheler kurulmasını sağladım. Yunan saldırısı ve milli cephelerin bozulması, mecliste büyük bir sıkıntıların yaşanmasına sebep oldu. Sert eleştiriler ve yıpratıcı sataşmalar işimizi daha zorlaştırıyordu.

YEŞİL ORDU KURULUYOR

Her koldan ülkeyi düşmandan kurtarmaya çalışırken, Ankara'da "Yeşil Ordu" adında bir dernek kuruldu. Bu derneğin ilk kurucuları bize çok yakın

ve bilinen arkadaşlardan oluşuyordu. Kuruluş amacını açıklamak için, iç ayaklanmaları ve bu ayaklanmalara karşı gönderilen ordu birliklerinin ve milli kuvvetlerin bazı durum ve görünüşlerini hatırlamak gerekir.

Ayaklananlar padişahın askerlik görevini kaldırdığından, Ankara'daki hükümetin kanuni olmadığından söz ederek onları kolaylıkla aldattıkları görüldü. Gerçekten birçok yerde bazı ordu erleri ayaklananlarla çarpışmadıkları gibi tersine, silahlarını onlara bırakarak köylerine çekilmeyi tercih ediyorlardı.

Milli kuvvetlerin, amacımızı daha kolaylıkla anladıkları ve ayaklananların ayartmalarına kapılmadıkları anlaşılıyordu. Bundan dolayı, Osmanlı ordusunun kalıntısı denilebilecek olan o günlerdeki yorgun, bezgin birlikler ile milli mücadeleyi başarmadaki güçlükler seziliyordu.

Orduyu yeni anlayışa göre daha şuurlu bir duruma getirmenin, o günkü şartlar içinde çok güç olacağı tahmin ediliyordu. Bunun için, istenilen nitelikte, şuurlu kimselerden, seçkin ve güvenilir bir teşkilat kurmak düşüncesi, bazıların kafasında yer etmeye başladı. İç ayaklanmalar karşısında, bu bildirdiğim düşünce ve eğilim kuvvetlendi. Sonunda bu kişiler böyle bir teşkilat kurmak üzere işe giriştiler. Ben bir yandan ordumuzu canlandırmak ve güçlendirmek için gerekli işleri yaparken bir yandan da, kurulmuş olan milli birliklerden, verdikleri her türlü sıkıntıya rağmen olabildiği kadar en iyi şekilde yararlanmaya çalışıyordum. Ama, önemli askerlik görevlerinin ancak düzenli ordu ile yapılabileceği gerçeğini unutmuyordum.

Yeşil Ordu teşkilatının ilk kurucuları arasında bulunan yakın arkadaşlarım, yalnız bana yardım amacı ile ve beni ayrıca yormamak düşüncesiyle kendileri işe girerek çalışmayı uygun gördüklerini söylüyorlardı. Yararlı bir iş yapacaklarını söyleyerek, kısaca bu girişimlerinden söz açmışlardı.

Gerçekten çok işim olduğu için, arkadaşların bu girişimleriyle uzunca bir süre ilgilenemedim. Yeşil Ordu teşkilatı, bir bakıma gizli bir teşkilat niteliğinde kurulmuş ve oldukça genişlemişti. Genel Sekreteri Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki yönetim kurulu, önemli ve köklü çalışmalar yapmışlardı. Basılı tüzüklerini ve görevlendirilmiş adamlarını her yere göndermişlerdi.

Yalnız bir noktayı da belirtmeliyim ki, Yeşil Ordu teşkilatı ile uğraşanlar, benim bu işi bildiğimi, uygun gördüğümü söylediklerinden, her yerde benim adıma teşkilatı genişletmeye ve güçlendirmeye çalışıyorlardı. Kurulmakta olan teşkilat, yalnız milli birlikler meydana getirmek gibi sınırlı bir alandan çıkmış, çok genel bir amaca yönelmişti.

Teşkilatın kurucuları arasına, milletvekili Çerkez Reşit Bey ile Çerkez Etem ve kardeşi Tevfik Beyler de girmişlerdi. Bunun dışında Etem ve Tevfik Bey birliklerinin bütün adamları, Yeşil Ordu'nun temeli haline gelmişlerdi.

Bu başlangıçtan sonra, Çerkez Ethem Bey ve kardeşlerinin ilk göze çarpmaya başlayan bazı durum ve davranışları üzerine bilgi vermek isterim:

Çerkez Ethem Bey, milli bir birlik ile önce Anzavur'u kovalamakta ve sonra Düzce ayaklanmasında başarılı bazı işler gördüğünden, Yozgat'a gitmek üzere Ankara'ya getirildiği zaman, hemen herkesçe beğenildi ve övüldü. Etem Bey ve kardeşlerinin sonraki davranışları bu alkış ve övgülerden dolayı büyüklendikleri, dahası, kimi kuruntulara kapıldıkları anlaşılıyor.

DOĞU CEPHESİNDE DURUM

Ermeniler, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan beri Doğu bölgemizde bulunan vatandaşlarımızı öldürmeye hız vermişlerdi. Baskılar dayanılmaz hale gelince Ermenilerin üzerine yürümeye karar verdik. 9 Haziran 1920'de Doğu'da geçici seferberlik ilân ettik. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı da "Doğu Cephesi" komutanı olarak tayin ettik.

Ordumuz, 29 Eylül 1920'de Sarıkamış'a girdi ve 30 Eylül'de Göle'yi aldı. 30 Ekim'de Kars'a girildi. 7 Kasım günü Arpaçay'a kadar olan bölge ve Gümrü ele geçirildi. Ermeniler bir gün önce savaşı bırakıp barış yapmak üzere bize başvurmuşlardı.

26 Kasım'da başlayan barış görüşmeleri 2 Aralık'ta sona erdi ve Gümrü Antlaşması imzalandı.

Gümrü Antlaşması, yeni kurulan devletimizin ilk antlaşmadır. Bu antlaşma ile, düşmanlarımız Osmanlı Devleti'nin 1877 savaşında yitirmiş olduğu yerleri bize, Milli Hükümete bırakarak aradan çekilmişdir.

Yine o bölgede bulunması dolayısıyla, Gürcistan ile olan ilişkimizden de söz etmek isterim.

1920 yılı Temmuz ayında, Batum'u İngilizler boşaltınca Gürcüler hemen ele geçirdiler. Bu durumu kabul etmeyeceğimizi 25 Temmuz 1920'de bildirmiştik. 23 Şubat 1921'de verdiğimiz bir nota üzerine Ardahan, Artvin ve Batum'un bize bırakılması kabul edildi. Bundan on beş gün sonra da Batum bize bırakıldı. Bu yerlere, Türkiye'ye katılmayı dört gözle bekleyen halkın alkışları arasında girildi.

YUNANLILAR TRAKYA'YA SALDIRIYOR

Büyük Millet Meclisi'nin Edirne milletvekili ve Trakya'da Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey idi. Yunanlılar, Tekirdağ'a saldırıp Edirne'ye doğru yürümeye başladılar. O bölgedeki görevli Cafer Tayyar Bey, komutanlığı Muhiittin Bey'e vermek istemiş ve bu duraksama bize pahalıya mal olmuştur. Birliklerimiz yönetimsiz kalarak dağılmıştır. Bir kısmı Yunanlılara esir olurken bir kısmı da Bulgaristan'a sığınmıştır. Bu olay göstermiştir ki, komutanlar askerlik görevini düşünürken ve uygularken siyasi düşüncelerin etkisinden uzak durmalıdırlar.

KONYA'DA HAYAT DURULMUYOR

Anadolu'nun tam ortasında kendimizi güvende hissederken birtakım ayaklanmaların ardı arkası kesilmiyordu. Ayaklanmaların Yunan ordusu karşısındaki kuvvetlerimiz üzerindeki kötü etkileri, düşmanlar tarafından beklenen sonucu vermedi. Cephemizi yıkma amacı güden çeşitli davranışlarla birlikte, cepheye yakın bölgelerde de halkı ayaklandırmak, düşmanların önem verdikleri bir konu idi.

İstanbul da öteden beri bu yöntemi belirlemişti. Zeynelabidin Partisi'nin Konya ve dolaylarında çıkartmaya çalıştıkları ayaklanma, 1920 yılı Ekim ayının ilk günlerinde başladı. Delibaş adında bir eşkiya, beş yüz kadar asker kaçağını yanına topladı. 3 Ekim sabahı da Konya'ya girerek yönetime el koydu. Konya Valisi Haydar Bey ve Komutan Avni Bey Konya'da bulunan az sayıda er ve jandarma ile Alâettin tepesinde, ayaklananlara karşı, anılmaya değer bir yiğitlikle savunmada bulundular. Ama, ayaklananların çokluğu ve her yönden saldırımları karşısında esir oldular.

Yine o günlerde Beşehir ve Akşehir ilçelerinde görevli olarak dolaşan asker heyetimizi, oralarda ayaklananlar engellemeye çalıştılar. Ilgın ilçesinin Çıgıl köyü yakınında toplanan üç yüz kadar isyancı da öğüt vermeye giden heyete ateş etti. Ayaklananlar, Konya güneyinde Karaman ilçesinde de toplanmaya başladılar. Bu ayaklanmalara karşı Afyonkarahisar ve Kütahya'dan gönderdiğimiz Derviş Bey (Kolordu Komutanı Derviş Paşa) komutasındaki kuvvetler, Konya kuzeyinde, Meydan istasyonu yakınında ayaklananlarla karşılaştı.

Ankara'dan da bir süvari alayı ve bir dağ topu ile, o zaman İçişleri Bakanını olan Refet Bey komutasında gönderilen kuvvet, Meydan istasyonundan ilerleyen Derviş Bey kuvveti ile birleşti. Adana cephesinden de bir kuvvet, Karaman'a doğru gönderildi.

Konya üzerine yürüyen kuvvetler, birkaç çarpışmadan sonra 6 Ekim 1920'de Konya'yı, güneyden gelen kuvvetimiz de Karaman'ı kurtardı.

İsyancıları dağıtmayı başaran kuvvetlerimiz, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehir'i de ayaklamalardan temizledi. Ayaklananların bazıları da bizim kuvvetlerimize sığındılar. Bazıları da Antalya ve Mersin yönlerine doğru kaçtılar. Delibaş ise Mersin bölgesinde Fransızlara sığındı.

ÇERKEZ ETHEM'İN OYUNU

Bütün bu gelişmeler olurken Batı Cephesi Komutanlığı, genelkurmay, Yunan ordusunun Gediz yakınında bulunan bir tümenine saldırıyı teklif etti. Genelkurmay Başkanlığı bu teklife sıcak bakmadı. Çünkü düşman ordusu bizden daha güçlüydü. Biz daha ordumuzu kurmuş ve düzene sokmuş değildik. Şimdilik bütün yapacağımız iş, ordumuzu genişletip, cephelerimizi güçlendirmeye çalışmaktı.

Genelkurmay Başkanlığı'nın bu görüşü Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'ya iletildi. Saldırının gerekli olduğunu bildirip teklifinde direnen Ali Fuat Paşa'yı Ankara'ya çağırdık. Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa ile görüştüler, İsmet Paşa, saldırının ertelenmesini istedi. Ali Fuat Paşa cepheye dönecek, durumu yeniden inceledikten sonra karar verecekti.

Ortaya çıkan manzaradan Ali Fuat Paşa ve arkadaşlarının saldırı için kararlı olduklarını anladık. Diyordu ki, "Düşman tümeni Gediz'de ayrı bulunuyor. Biz onu yok ederek, muazzam bir zafer elde ederiz."

Sonradan anlaşıldı ki, Ali Fuat Paşa'nın bu sabırsızlığının başlıca sebeplerinden biri, o bölgede görev yapan Çerkez Ethem ve kardeşlerinin özel çabalarıdır. Çerkez Ethem, Ali Fuat Paşa'nın yardımıyla Gediz'de bir başarı kazanmak, bu başarıdan kendisine büyük bir pay çıkarmak niyetindeydi.

Saldırının zamansızlığı konusunda Ali Fuat Paşa'ya ne dediysek boşuna oldu. Kendi fikrinden başka birinin görüşünü benimsemiyordu. Sonunda, Batı Cephesi'ne bağlı birliklerimiz ve gezici kuvvetler 24 Ekim 1920'de Gediz'de bulunan düşmana saldırdı. Dalgalı, düzensiz ve komutasız olan saldırı da bizi bozguna uğrattılar.

Yunanlılar bu saldırıya karşılık olarak 25 Ekim günü Bursa cephesinden saldırıya geçtiler. Yenişehir ve İnegöl'ü ele geçirdiler. Uşak bölgesinden de saldırıya uğradık. Birliklerimiz Dumlupınar'a çekildi. Böylece Batı Cephesi'nin her yanında genel bir yenilgiye uğramıştık.

Ali Fuat Paşa, bu mağlubiyetten sonra bize çektiği telgrafta ordunun donatılmasını, cephelerin güçlendirilmesini, askerlerin giydirilmesini istiyordu. Oysa bu eksikler, üç gün önce de biliniyordu.

Gediz saldırısındaki mağlubiyet, dedikodu ve söylentilere yol açtı. Haksız eleştiriler başladı. Ordu ve gezici kuvvetler birbirini suçluyordu. Fakat bence üzerinde durulması gereken asıl konu, gezici kuvvetler komutanı olan Çerkez Ethem ve kardeşlerinin etkisiyle saldırıya geçen Ali Fuat Paşa'nın durumu idi. Dedikoduların artması üzerine Ali Fuat Paşa'yı acele olarak Ankara'ya çağırdım. Üzerindeki Batı Cephesi Komutanlığı görevini bırakmasını istedim. O günlerde, Moskova'ya bir heyet göndermemiz gerekiyordu; kendisine büyükelçilik görevini teklif ettik o da kabul etti.

Batı Cephesi Komutanlığı'nı da Batı Cephesi ve Güneybatı Cephesi diye ikiye ayırdık. Önemli kesimlerden meydana gelen Batı Cephesi Komutanlığı'na İçişleri Bakanı Refet Paşa'yı atadık.

8 Kasım 1920 gecesi İsmet ve Refet Paşalarla önemli bir görüşme yaparak, yeni durumu ve görevleri anlattım. Şu talimatın kesin olarak gerçekleştirilmesini istedim:

1. Çarçabuk düzenli bir ordu kurulacak ve büyük süvari gücü oluşturulacak.
2. Düzensiz teşkilat düşüncesi ve politikası yıkılacak. Askeri güç meclisin emrinde olacak.

İsmet Paşa'nın Batı Cephesi komutanı olarak göreve başlamasından sonra Moskova'ya giden Fuat Paşa'ya Ethem ve kardeşlerini de dilerse yanında götürebileceğini söylemiştim. Bunun üzerine yeniden eleştiri okları üzerime çevrildi ve hatta diktatör olacağımı söyleyenler bile oldu.

Bu sırada Ethem, hastalığını bahane ederek cepheyi bıraktı, Ankara'ya geldi. Ethem ve kardeşleri Batı Cephesi komutanının bilgisi dışında ayrı birlikler kuruyorlardı. Üstelik bunların denetlenmesi de istenmiyordu. Bu birlikler her şeye karışıyor, zorbalık yapıyordu. Düzeni sağlamak üzere kurulan bölge komutanlığına da karşı çıkıyorlardı.

Bu kuvvetlerin doğru dürüst sayımı yapılamıyor ve başlarında okuma-yazma bilmeyen cahil kimseler bulunuyordu. Üstelik cephe komutanına da düzenli rapor verilmiyordu. Sorulduğunda, gerekirse Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ne rapor verileceği belirtiliyordu. Açıkça genel durum ve hükme başkaldırıyorlardı.

Kolaylıkla anlaşılacağı gibi milli hükümete karşı ayaklanmaya karar vermişlerdi. Bunun için Batı Cephesi komutanını yıpratmak ilk amaçları arasında idi.

Siyasi ve askeri tedbirlerimizi alıp uygulamaya başladık. Önce Ethem ve kardeşleri ile İsmet Paşa'yı yüz yüze görüştürmek üzere Eskişehir'e hareket ettik. Ethem Bey görüşmek istemedi ve görüşmekten kaçtı. Ethem'in kardeşi Reşit Bey'le konuyu görüştük. Amacı zaman kazanmaktı. Sarı Efe, Demirci Efe gibileri de yanlarına almaktı. Ayrıca Konya, Ankara ve Haymana başta olmak üzere her yana bağlantı subayı adı altında kimseler göndererek silah, araç ve gereç toplamaya başladı. O bunları yaparken, Reşit Bey de mecliste fikirlerini milletvekillerine aşılamaya çalışıyordu.

Bunun üzerine işin bir çözüme bağlanması için gezici kuvvetlere bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu da bir sonuç vermedi ve Çerkez Ethem ile taraftarlarına karşı savaşa girişilmesi talimatını verdim. 5 Ocak 1921 günü Gediz'i ele geçiren birliklerimiz o bölgede toplandılar. Çerkez Ethem ve kardeşleri de düşmandan yana geçip kendilerine yakışanı yaptılar.

BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

Milli kuvvetlerin içine kadar sızmış olan düşman ait olduğu yere gönderilmişti. Bundan sonra yalnız bir düşman cephesini ve bununla ilgili olayları göreceğiz. Gerçekten, bir gün sonra, Yunan ordusunun tamamı bütün cephe üzerinde her noktadan saldırıya geçti. O günkü askeri durum şöyleydi:

İznik'ten, Gediz üzerinden Uşak'a dek bir çizgiyi düşünün. Bu çizginin Gediz kuzeyinde kalan parçası iki yüz kilometre kadardır. Gediz'den Uşak'a olan parçası da, yaklaşık olarak otuz kilometredir. Düşman üç tümenle bu kesimin kuzey ucundan Eskişehir üzerine doğru yürüdü. Gediz'de bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorundaydı. Öyle de yaptı, karşıladı ve düşmanı yendi. Bu büyük ve önemli zafer tarihimizde "Birinci İnönü Zaferi" olarak anılacaktır.

İLK ANAYASA ÇIKIYOR

Yavaş yavaş toparlanmaya başlamıştık. Ayaklanmalar azalıyor, düşmana karşı zaferler elde etmeye başlıyorduk.

Bu arada temel maddelerini Sadrazam Tevfik Paşa'ya da bildirdiğim yeni anayasamız, 20 Ocak 1921 gününde meclisten çıkmıştı. Meclisin ve milli hükümetin durumunu, yetkisini, kuruluşunu ve niteliğini tespit edip belirten ilk yasa olması bakımından gelinen noktanın üzerinde iyi durmak gerekiyor.

Meclis, 23 Nisan 1920'de açıldığına göre, bu anayasanın meclisten çıkarılabilmesi için dokuz aylık bir zamanın geçmesi gerekmişti.

Yeni anayasadaki temel ilkeler şöyledi:

“1. Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim usulü, halkın kendi kaderini fiili olarak kendinin yönetmesi ilkesine dayanır.

2. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.

3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümet bundan böyle “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti” adını taşır.

4. Büyük Millet Meclisi, illerin kendi seçeceği üyelerden kurulur.

5. Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır. İki yıl dolduktan sonra meclise gönderilen isimler yeniden seçilebilir. Eski meclisin görevi yeni meclis toplanıncaya kadar sürer. Yeni seçim yapılamayacağı anlaşılırsa, toplantı dönemi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp bütün milletin vekili sayılır.

6. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, her yılın kasım ayı başında davet gönderilmeksizin toplanır.

7. Dini emirlerin yerine getirilmesi, kanunların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, antlaşma ve barış yapılması ve savaş kararı verilmesi gibi temel haklar da Büyük Millet Meclisi'nindir. Kanunlar ve tüzükler yapılırken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk hükümleriyle gelenekler ve önceki işlemler temel olarak alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluğu özel bir kanunla belirtilir.

8. Büyük Millet Meclisi, çeşitli bakanlıkları özel kanununa göre seçtiği bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis, yürütme işleri için bakanlara talimat verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

9. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanı'dır. Bu kimlikle meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri, içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak, Büyük Millet Meclisi Başkanı Bakanlar Kurulu'nun da tabii başkanıdır.

10. Anayasanın, bu maddelerle gelişmeyen hükümleri eskiden olduğu gibi aynen yürürlüktedir.”

Anayasa maddeleri iyice belirlendikten sonra karşı çıkanlar da oldu. Onlara göre, "Birinci maddenin başına 'halifelik ve padişahlığın kurtulmasına, yurt ve millet bağımsızlığının sağlanmasına kadar' biçiminde açıklık verici sözler eklemek gerekir"di. İkinci maddedeki "amacın gerçekleştirilmesine kadar" sözü yerine yukarıdaki açıklayıcı ifadenin konulması istendi.

Bu konu çok ciddi tartışmalara neden oldu. Bazı milletvekilleri, "Yalnız, halifelik kelimesini koyalım, bu, padişahlığı da kapsar" dediler.

Bazı hoca efendiler ise bunu kabul etmediler ve "Halifelik dini bir görevdir" diye karşı çıktılar.

"Halifelikte dini görev yoktur" diyenlere, hoca efendiler, "Padişahlık yönettiği ülkelerle ilgilidir. Halifelik ise yeryüzündeki bütün Müslümanlarla ilgilidir" diyerek karşı çıktılar.

Bu tartışmalar günlerce sürüp gitti fakat benim de bir açıklama yapmam gerekiyordu. O yüzden bir gizli oturumda meclise bazı açıklamalar yapmayı teklif ettim. Ortaya atılan duygu ve düşüncelere gerekli karşılıkları verdikten sonra özetle şunları anlattım:

"Türk milletinin ve onun biricik temsilcisi bulunan Büyük Meclis'in, yurt ve milletin bağımsızlığını, yaşamasını güven altında bulundurmaya çalışırken, halifelik ve padişahlıkla, bu kadar çok ilgilenilmesi sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlarımız gereğidir. Eğer amaç bugünkü halife ve padişaha olan bağlılığı bir daha söyleyip belirtmekse bu kişi haindir. Düşmanların, yurt ve millete kötülük yapmakta kullandıkları maşadır. Buna 'halife ve padişah' deyince, millet, onun emirlerine uyarak düşmanların isteklerini yerine getirmek zorunda kalır. Hain, ya da makamın gücünü ve yetkisini kullanması yasak edilmiş olan kişi, aslında padişah ve halife olamaz. Öyle ise, 'onu çıkarıp yerine hemen başkasını seçeriz' demek istiyorsanız, buna da bugünkü durum ve şartlar müsait değildir. Çünkü padişahlıktan ve halifelikten çıkarılması gereken kişi, milletin içinde değil, düşmanların elindedir. Onu yok sayarak başka birini padişah ve halife olarak tanımak düşünüüyorsa, o zaman bugünkü halife ve padişah, haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'daki hükümetiyle, bugün olduğu gibi, yerinde oturup çalışmalarını sürdürebileceğine göre, millet ve Büyük Meclis, asıl amacını unutup halifeler meselesi ile mi uğraşacak? Bu mesele geniş, ince ve önemlidir. Çözümü, bugünün işlerinden değildir. Sorunu kökünden çözümlenmeye girişecek olursak içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir. Bugün koyacağımız kanun hükümleri varlığımızı ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve milli hükümeti güçlendirecek mana ve yetkiyi içine almalı ve dile getirmelidir..."

O sıra Dışişleri Bakanı olan Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir delegeler heyeti oluşturuldu. Bu heyet, Londra Konferansı'na özel olarak çağrıldığımızda katılmak üzere Roma'ya gönderildi. Heyet, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığıyla konferansa resmi olarak çağrıldıkları kendilerine bildirildikten sonra Londra'ya gitti.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1921'den 12 Mart 1921'e kadar sürdüyse de bizim açımızdan hiçbir müspet netice vermedi.

YENİDEN YUNAN SALDIRISI

İtilâf Devletleri, Londra Konferansı'ndaki tekliflerin karşılığını almayı beklemeden, Yunanlılar bütün cephelerimize yeniden saldırıya geçtiler. Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921 günü ilerlemeye başladı. İsmet Paşa komutasındaki Batı Cephesi birlikleri, Eskişehir'in kuzeybatısında toplanmıştı. Kararımız, savaşı İnönü'nde kabul etmektir. Ona göre tedbirler alınıyor ve düzenlemeler yapılıyordu. Düşman, sağ kanadımıza yanaştı. Ertesi günü bütün cephede çatışmalar oldu. Düşman önce sağ kanadımıza, sonra diğer hatlara saldırdı. Bazı önemli başarılar elde ediyorlardı ancak 30 Mart günü sert çarpışmalarla geçti. Bu çarpışmalar da düşmanın lehine sonuçlanmıştı.

Sıra artık bize geliyordu. İsmet Paşa 31 Mart günü karşı saldırıya geçti ve düşmanı yenerek 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece, geri çekilmek zorunda bıraktı. Böylece mücadelemizin bir sayfası da, "İkinci İnönü Zaferi"yle taçlanmış oluyordu.

Düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanı ile 1 Nisan günü yaptığımız yazışmalar o günün izlenimlerini ortaya koyan belgelerdir. O gün yaşananları yeniden hatırlamak için izninizle bazı telgraf konuşmalarını olduğu gibi okuyacağım:

"Metristepe'den 1.4.1921

Saat 6.30

Metristepe'den gördüğüm durum: Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri direnen ve artçı olduğu sanılan bir düşman birliği sağ kanat grubunun saldırısı üzerine, dağınık olarak çekiliyor, peşinden kovalanıyor. Hamidiye yönünde karşılaşma ve çatışma yok. Bozuyuk yanıyor. Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silâhlarımıza bırakmıştır.

Batı Cephesi Komutanı İsmet"

“Ankara 1.4.1921

İnönü Savaş Meydanında Metristepe'de Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'ya

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Savaşlarında yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin bağımsızlığı ve varlığı, çok üstün yönetiminiz altında şerefle görevlerini yapan komuta ve silâh arkadaşlarınızın duyarlığına ve vatanseverliğine büyük güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makus talihini de yendiniz. Düşman çizmesi altındaki kara yazılı topraklarımızla birlikte bütün yurt bugün, en kıyıda köşede kalmış yerlerine dek zaferinizi kutluyor. Düşmanın yurdumuzda sonsuz yayılma isteği, vatanseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu. Adınızı tarihin onurlu sayfaları arasına geçiren ve bütün millette size karşı sonsuz bir saygı ve bağlılık duygusu uyandıran büyük savaşınızı ve zaferinizi kutlarken, üstünde durduğunuz tepenin, size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref alanı gösterdiği kadar, milletimiz ve kendiniz için yükseliş parıltılarıyla dolu bir geleceğin ufkunu da gösterdiğini söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal”

GÜNEY CEPHESİNDE DURUM

İnönü Savaşı'nda ikinci kez yenilip Bursa'ya doğru çekilen düşmanın kovalanmasında piyade ve süvari tümenlerimizin gösterdikleri kahramanlıkları burada anlatmayacağım fakat, Güney Cephesi'ndeki savaşlardan söz etmek istiyorum:

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'nın emri altındaki üç piyade tümeni, Dumlupınar'da, hazırlanmış bir mevzide bulunuyordu. Bunun dışında, bir süvari tümeni ve bir de süvari tugayı vardı. Onlar bu mevziinin sol kanadında bulunuyordu. Güney Cephesi Komutanı'nın aldığı görev burada düşmanı durdurmaktı.

Yunanlıların Dumlupınar üzerinden Eskişehir'e yürümesini beklemiştik. Fakat onlar Konya'ya yöneldiler. İkinci İnönü Zaferi üzerine geri çekilmeye başladılar. Bunların önünü kesip büyük bir bozguna uğratmak için harekete

geçtik. Fakat, Güneybatı Cephesi Komutanı Refet Paşa, saldırılarında başarılı olamadı. Tersine, çok şehit verdik. Düşman, Dumlupınar mevzilerine yerleşti ve orada kaldı. Sonradan anlaşıldı ki Refet Paşa, bu çarpışmalarda yaralı ve yanlışı değerlendirilmedi bulunarak birliklerimizin ağır kayıplar verdimiş. Giderek askerler üzerindeki güvenin kalmadığı anlaşıldı.

Yaptığım inceleme sonucu bunları öğrenince, Refet Paşa'yı hemen Ankara'ya yeni bir görev vermek üzere çağırdım. Birlikleri İsmet Paşa'nın başında olduğu Batı Cephesi Komutanlığı'na bağladım.

Bu arada, Londra'ya giden delege heyetimiz, İkinci İnönü Zaferi'nden sonra ülkeye döndü. Konferansta olumlu bir sonuç alınmadığını yukarıda belirtmişim. Ama heyet başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya devlet adamları ile buluşup konuşarak her biriyle ayrı ayrı bazı sözleşmeler imzalamıştı.

Bu sözleşmeleri, ülkenin çıkarlarına uygun görüp onaylayamazdık. Bekir Sami Bey, bunların uygulanmasını isteyince, kendisine bakanlıktan çekilmesini bildirdim. O da teklifimi kabul etti.

GRUPLAŞMALAR ARTIYORDU

Büyük Millet Meclisi'nde geçen olaylar hakkında bilgi vermek istiyorum. Biliyorsunuz ki, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne milletçe üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri de ikinci seçmenler arasında yer aldılar.

Buna göre denilebilir ki, Büyük Millet Meclisi, tamamen Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir grubu niteliğini de taşıyordu. Gerçekten başlangıçta tutum böyle idi. Cemiyetin temel ilkesi, meclis genel kurulunun da temel ilkesi idi. Sizin de bildiğiniz gibi, Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit edilen ilkeler, son İstanbul Millet Meclisi'nce kabul edilip, 'Misak-ı Milli' adı altında özetlenmişti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmişti ve bunlara uygun olarak yurdun bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak bir barışın elde edilmesine çalışılıyordu.

Zaman geçtikçe, mecliste birlik olarak çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler doğmaya başladı. En önemsiz konularda oylar dağılıyor, meclisten iş çıkmıyordu. Bazıları buna bir çıkar yol bulmak için 1920 yılı ortalarında birtakım teşkilatlar kurmaya kalkıştılar. Bütün bu girişimler, meclis

görüşmelerinin düzenli yürütülmesini sağlamak ve görüşülen konular üzerinde oylan toplayarak olumlu iş çıkarmak amacını güdüyordu.

Yeri gelince söylemişim ki, ilk anayasamıza kaynak olan 13 Eylül 1920 günlü bir programı meclise sunmuşum. Bu programın, mecliste 18 Eylül'de okunan kısmından başka, buna da temel olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin öz niteliğini ve yönetimle ilgili görüşleri ortaya koyan ve meclisin açılışından sonra okunup kabul olunan önergemi de, bu kısımın birlikte, 'Halkçılık Programı' adı altında bastırılmış ve her tarafa yayılmasını sağlamışım.

Yukarıda bildirdiğim teşkilatlar benim programımdan ilham alarak birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar. Niteliklerini ve neler yaptıklarını anlayabilmeniz için bu teşkilatlardan bazılarının isimlerini sizlere sunmak isterim:

- Tesanüt (Dayanışma) Grubu
- İstiklal (Bağımsızlık) Grubu
- Müdafa-i Hukuk Zümresi
- Halk Zümresi
- Islahat (Yenileştirme) Grubu

Bunların dışında ayrıca, isimsiz olarak özel amaçlı bazı küçük teşkilatların da çalıştıkları anlaşılıyordu. Adlarını saydığım grupların her biri meclis görüşmelerinde düzeni sağlamak ve oyların dağılımını önlemek amacıyla kurulmuşlarsa da, bunların varlıkları tersine sonuçlar veriyordu.

Gerçekten sayıları çok, üyeleri az olan bu gruplar birbiriyle yarışa kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden mecliste hemen hemen bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı. Özellikle anayasa, meclisten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, meclis üyelerinin ve ortaya çıkan grupların, genel olarak her işte toplantıya katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın bir kat daha zorlaşmaya başladığı görülüyordu. Çünkü, 'Misak-ı Milli' ile tespit edilmiş ilkelere her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde, anayasa ile konulan ilkeler üzerinde tam birlik sağlanmış görünmüyordu.

Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini güçlendirerek iş görmek için, dolaylı yollardan çok çalıştım. Ama bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olmadıkları görüldü. İşe bizzat benim el koyma zorunluluğum ortaya çıkmaya başladı. Sonunda, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin özü, iki noktada toplanıyordu.

Birinci nokta şu idi: Grup, Misak-ı Milli ilkelerine bağlı kalarak yurdun bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayıcı bir barışı elde etmek için, milletin bütün maddi ve manevi gücünü gereken amaçlara yöneltip kullanacak ve ülkenin resmî, özel bütün teşkilatlarını ve kuruluşlarını bu ana amaçla faydalı kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta ise şu idi: Grup, devletin ve milletin teşkilatlarını, anayasaya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş tespit etmeye ve hazırlamaya çalışacaktır.

Bütün grupları ve meclis üyelerinin çoğunu çağırarak bu iki ilke üzerinde birleşmelerini sağladım. Bildirdiğim bu ana madde ve bundan sonra grubun iç tüzüğüyle ilgili maddeler, 10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantıda kabul edildi. Grup genel kurulunun seçilmesi üzerine, grubun başkanlığını da üzerine almıştım.

Bütün ülke sahında nasıl bir Anadolu ve Rumeli Müdafai-Hukuk Cemiyeti varsa, mecliste de onun bu ad altında bir siyasi grubu kurulmuş oldu.

İZZET ve SALİH PAŞALARIN YANLIŞI

Ankara'da bulunan İzzet ve Salih Paşalar Ankara'ya bir türlü ısınamadılar, İstanbul'daki aileleri yanına gitmelerine izin vermemizi, kendileri ya da araçları, sürekli rica ediyorlar ve İstanbul'a dönüşlerinde hiçbir siyasi görev almayacaklarına söz veriyorlardı. 1921 yılı Mart ayı başlarında, İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelmiş olduğu bir sırada, paşalar ricalarını tekrarladılar.

Ben, Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşının verdikleri sözde doğruluk ve samimiyet olmadığını geri döndükleri takdirde, İstanbul Hükümeti'nde yüzde yüz görev alarak bizi tedirgin etmeyi sürdürecekleri düşüncesinde olduğumu söyledim.

“Namusları üzerine söz veriyorlar” dedi. Bu sözlerini, yazılı ve imzalı olarak verirlerse gönderilebileceklerini bildirdim. İsmet Paşa bu teklifimi yanımdaki odada bekleyen İzzet Paşa'ya ulaştırdı. İzzet Paşa, hemen bir kâğıt kalem alıp, hükümetten çekileceklerini, bir söz verme belgesi olarak yazmış, imzalamış ve yanılmıyorsa, Salih Paşa'ya da imza ettirmişti.

Gerçekten, İzzet ve Salih Paşalar, İstanbul'a döndüklerinde hükümetten çekildiler. Ama, çok kısa bir süre sonra, yine o hükümette, başka bakanlıkları üzerlerine aldılar ve bunu bize telgrafla bildirdiler. İstanbul Hükümeti'nin Dışişleri Bakanlığı görevini yüklenmiş olan İzzet Paşa, millete ve ülkeye yönelmiş olan büyük bir kötülüğün önüne geçmek için hükümete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım öğütler veriyordu.

İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankara'da oturdular. Milli ilkelerimizi benimsemeleri şartıyla kendilerine görev vermeye hazırдық. Buna bir türlü yanaşmadılar ve ondan sonra da Millet Meclisi'nin kapısından içeri ayak atmadılar. Ama, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin koyduğu kanunlardan elbette bilgileri vardı. Bu kanunların gereklerini, Millet Meclisi'nin ve hükümetinin İstanbul'a karşı belirlenmiş olan tutumunu çok iyi biliyorlardı. Bu kanunlara ve bilinen duruma rağmen, İstanbul'da yeniden iş başına geçip milli varlığın ve girişimlerin değerini yok etmek; düşmanların elinde oyuncak olan yönetimin egemenliğini sürdürmek için bütün varlıklarıyla çalışmalarına verilecek anlamın ne olduğunu anlatacak söz bulamıyorum. Bunun değerlendirmesini, Türk milletine ve Türk milletinin yeni ve gelecek kuşaklarına bırakıyorum.

Burada sırası gelmişken, saygıdeğer milletime şunu söylemek isterim: Bağrında yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanında ki, vicdanındaki özü çok iyi incelemeye dikkat etmekten hiçbir zaman geri durmasın...

SAKARYA MEYDAN SAVAŞI

İkinci İnönü Savaşı'nın üzerinden henüz üç aylık bir zaman geçti. Yunan ordusu yeniden cephemize karşı, genel saldırıya başladı.

Bu saldırıdan önceki günlerde iki tarafın durumu şöyle idi:

Bizim ordumuzun çoğunluğu başlıca, Eskişehir'de ve Eskişehir kuzeybatısındaki İnönü mevzilerinde ve Kütahya-Altıntaş dolaylarında toplanmıştı. Afyonkarahisar yöresinde iki tümenimiz vardı. Geyve ve Menderes bölgesinde ise birer tümenimiz bulunuyordu. Yunan ordusu da, Bursa'da bir ve Uşak'ın doğusunda iki kolordusunu hazır bulunduruyor; Menderes'te de bir tümeni vardı.

Yunanlıların bu saldırısı üzerine yapılan ve Kütahya-Eskişehir savaşları adıyla anılan bir dizi savaş başladı ve bu savaşlar 15 gün sürdü. Ordumuz, 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla, Sakarya doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zorunlu kılan sebeplerin gerekçelerini belirtmeliyim:

İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, asker, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından bizim ordumuzdan önemli derecede üstündü. Temmuz ayında Yunan ordusu saldırıya başladığı

zaman milli hükümetin ve ayaklanmanın gelişimi bizim genel seferberlik yapmamıza ve böylece milletin bütün kaynaklarını ve araçlarını, başka hiçbir şey düşünmeksizin, düşman karşısında toplamamıza uygun ve elverişli görülmemiştir. İki ordu arasındaki kuvvet, araç ve şart dengesizliğinin elle tutulur başlıca sebebi de budur. Bunun sonucu olarak özellikle daha tümenlerimizin taşıtlarını sağlayıp tamamlayamadığımızdan, bunların hareket güçleri yoktu. Yunanlıların bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında bizim askerlik yönünden temel ödevimiz, milli ayaklanmanın başından beri izlediğimiz yöntemdi. O da "Her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça bu saldırıyı, direnerek ve uygun hareketler yaparak durdurmak ve boşa çıkartmak ve yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak" diye özetlenebilir.

Son düşman saldırısı karşısında da bu temel ödevi gözden uzak tutmamak gerekiyordu. Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşa'nın karargâhına giderek durumu yakından inceledikten sonra şu talimatı verdim:

"Orduyu, Eskişehir Kuzey ve Güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla aramızda büyük aralık bırakarak çekilmek gerekir ki, orduyu derleyip toparlayıp güçlendirebilelim. Bunun için Sakarya'nın doğusuna kadar çekilebilirsiniz. Düşman hiç durmadan ilerlerse hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek teşkilatları kurmak zorunda kalacak. Herhalde ummadığı birçok zorlukla karşılaşacaktır. Buna karşılık, bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli şartlar içinde olacaktır. Bu çekilişimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek iç sarsıntıdır. Ama az zamanda, elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini hiç durmadan uygulayalım ki, başka sakıncalara karşı koyabilelim."

BAŞKOMUTAN OLUYORUM

Birçok tedbiri birden düşünmek zorunda idim. Dile getirdiğim sakıncaların ortaya çıkması beni haklı çıkarıyordu. Buna ilk tepki meclisten geldi. Özellikle karşı olanlar karamsarlık dolu sözlerle dedikoduya başladılar ve her yerde "Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumu ortaya çıkaranları görmek istiyoruz" diyorlardı.

Bunları söyleyenler hiç şüphesiz benim kellemi istiyorlardı veya tek sorumlu olarak beni görüyorlardı. En sonunda, Mersin Milletvekili Salâhattin Bey, kürsüden benim adımla söyleyerek, "Ordunun başına geçsin" dedi. Bu teklife katılanlar kısa zamanda çoğaldı. Buna karşı olanlar da vardı.

Bu görüş ayrılıklarının sebepleri üstüne biraz açıklamada bulunmak uygun olur. Bir daha, benim fiilen ordunun başına geçmemi teklif edenlerin düşünce ve amaçlarını ikiye ayırabiliriz. Benim ve benimle birlikte bir çoklarının o zaman anladığımızı göre, birtakım kişiler, artık ordunun büsbütün yenildiği, durumun düzeltilemeyeceği, kısaca amacın, güttüğümüz milli amacın gerçekleşmeyeceği kanaatine varmışlardı. Bu yüzden duydukları kızgınlığı ve öfkeyi benim üzerimde yatıştırmak istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi düşüncelerine göre bozulmuş ve bozgunu sürecektir olan ordunun başında benim de kişiliğim bozguna uğrasın...

Bunların dışındaki bir çoğunluk da, bana olan güven ve inançlarından dolayı, ordunun başına geçmemi yürekten diliyorlardı. Şimdilik fiilen komutanlığı üstüme almamı sakıncalı görenlerin de düşüncesi şuydu:

Ordunun, bundan sonraki herhangi bir savaşta başarı kazanamayıp yeniden geri çekilmesi beklenmedik bir şey değildir. Bu durumlarda ben ordunun başında bulunursam, genel inanişe göre, son umudun da yitirilmiş olduğu gibi bir anlayış doğabilir. Oysa, daha genel durum, son tedbire ve son çareye başvurulmasını ve son kuvvetlerin gözden çıkarılmasını gerektirecek nitelikte değildir. Bundan dolayı, kamuoyunda son umudun kalabilmesi için benim doğrudan doğruya savaşı yönetmem zamanı gelmemiştir.

Fakat ben, konuşmalar ve tartışmalarla ortaya çıkan bu görüşleri, gereği kadar inceleyip değerlendiriordum. Son görüşü savunanlar, mantığa dayanan sağlam gerekçeler ileri sürüyorlardı. Akıl dışı isteklerde bulunanların yaygaraları, komutayı ele almamı yürekten teklif edenlerde endişe verici etkiler yapmaya başladı. Benim fiilen komutayı ele almam, bütün mecliste son çare ve son tedbir olarak görüldü. Bu görüş, meclis dışında da yayıldı. Benim ses çıkarmayıp, komutayı ele almak için istekli görünmeyişim, sanki yıkımın kesin ve yakın olduğu düşünce ve görüşünü genelleştirdi. Bunu anlar anlamaz hemen kürsüye çıktım. Bu durum 4 Ağustos 1921 günü bir gizli oturumda belirmiştir. Üyelerin bana karşı gösterdikleri yakınlık ve güvene teşekkür ettikten sonra başkanlığa şöyle bir önerge verdim:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı’na,

Meclis sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve dilekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi, kendi üzerime almaktan doğacak

yararların hemen elde edilebilmesi, ordunun maddi ve manevi gücünün en kısa zamanda arttırılıp pekiştirilmesi ve yönteminin bir kat daha sağlamlaştırılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini fiilen kullanmak şartıyla üzerine alıyorum. Yaşadığım sürece, milli egemenliğin en gerçek bir savunucusu olduğumu, millete bir daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını ayrıca rica ediyorum.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal”

Kanun teklifi, o gün açık oturumda okundu, aceleyle görüşüldü ve milletvekillerinin adları birer birer okunarak oya sunuldu. Oybirliğiyle kabul edildi. Bunun üzerine yaptığım kısa bir konuşmanın bir iki cümlesini yeniden hatırlatmama izin vermenizi rica ederim. Sözünü ettiğim cümleler şöyleydi:

“Efendiler, boynu bükük milletimizi esir etmek isteyen düşmanları yüzde yüz yeneceğimize olan iman ve güvenim, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu inancımı yüksek kurulunuza karşı, bütün millete karşı ve bütün dünyaya karşı ilân ederim.”

VERGİ HEYETİ OLUŞTURDUK

Başkomutanlık görevini fiilen aldıktan sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım. Genelkurmay Başkanlığı ile Savunma Bakanlığı'nın çalışmalarını Başkomutanlık'ta birleştirdim.

Ordunun insan ve taşıt bakımından güçlendirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla "Milli Vergi Emri" adı altında bazı genel bildirimlerde bulundum. Buna göre;

1. Her ilçede birer "Milli Vergi Heyeti" kurularak, bu heyetlerce toplananlar ordunun çeşitli bölümlerine dağıtılmak üzere düzenlenecek,
2. Her ev, birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Milli Vergi Heyeti'ne verecek,
3. Tüccar ve halk elinde bulunan bez, patiska, pamuk, yün, kumaş, kösele, meşin, ayakkabı, çivi, iplik, nal, mih, yular, kaşağı, semer ve urganların yüzde kırkına, parası sonradan ödenmek üzere el koyulacak,
4. Eldeki buğday, saman, un, bulgur gibi yiyeceklerin ve yemlerin, sabun, gaz gibi maddelerin yine yüzde kırkına, parası sonradan ödenmek üzere el koyulacak.

5. Herkes elindeki taşıt aracıyla ayda bir daha askeri ulaşım işlerinde çalışacak.

Ortaya çıkan bu yeni durum karşısında vefakar halkımız da, var gücüyle milli kurtuluş davamıza destek verdi ve elinden geleni fazlasıyla yapmaya çalıştı.

YENİDEN CEPHEDEYİM

12 Ağustos 1921 günü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'da cephe karargâhına gittim. Düşman ordusunun cephemize doğru ilerleyerek sol kanadımızdan kuşatacağını düşünüyorduk. Bu görüşe dayanarak hiç çekinmeden gerekli tedbirleri aldırıldım ve düzenlemeleri yaptırıldım. Olaylar görüşümüzün yerinde olduğunu gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921 günü var gücüyle cephemize doğru ilerlemeye ve saldırıya başladı. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızın birçok parçasını kırdı. Böylece ilerleyen düşman gruplarının karşısına kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan savaşı 100 kilometrelik bir cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız Ankara'nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü, arkası Ankara'ya iken kuzeye verildi. Yön değiştirilmiş oldu. Bunda hiç sakınca görmedik. Savunma hatlarımız yer yer kırılıyordu. Ama, kırılan yerin hemen arkasında çok çabuk biçimde yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Savunma hattına çok umut bağlamak ve onun kırılmasıyla ordunun büyüklüğü oranından çok gerilere çekilme mantığını çürütmek için, ülke savunmasını başka türlü anlatmayı ve bu anlatımda direnmeyi ve listelemeyi yararlı buldum. Dedim ki:

“Savunma hattı yerine savunma alanı vardır ve o alan bütün vatandır. Yurdun her karış toprağı, vatandaşlarımızın kanıyla ıslanmadıkça düşmana bırakılamaz. Onun için, küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir; ama küçük büyük her birlik ilk durabildiğı noktada yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşı sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler ona uyamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanıp direnmekle yükümlüdür.”

İşte ordumuzun her ferdi, bu kurala göre her adımda en büyük fedakârlığı gösterip düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratarak ve yok ederek sonunda onu, saldırıyı sürdürme gücünden ve kabiliyetinden mahrum bir duruma getirdi.

Savaş durumunun bu sürecini tahmin eder etmez hemen, özellikle sağ kanadımızla, Sakarya ırmağı doğusunda düşman ordusunun sol kanadına ve

daha sonra cephenin önemli yerlerinde karşı saldırıya geçtik. Yunan ordu- su yenildi ve geri çekilmek zorunda kaldı. 13 Eylül 1921 günü Sakarya ır- mağının doğusunda düşman ordusundan hiçbir iz kalmadı. Böylece 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bugünler de içinde olmak üze- re, yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız süren büyük ve kanlı Sakarya Sa- vaşı, yeni Türk devletinin tarihine, dünya tarihinde pek az olan, büyük bir meydan savaşı örneği yazdı.

MAREŞAL ve GAZİ UNVANI

Başkomutanlık görevini üzerime aldığım da meclise ve millete yüzde yüz başarıya ulaşacağımız yolundaki kesin inancımı bildirmekle ve bu inancımı, bütün onurumu ve varlığımı ortaya koyarak pekiştirmekle ilk manevi göre- vimi yapmış olduğumu sanırım.

Bir başka görevim de, ordu içinde savaşan birliklerin arasında savaşa gir- mek ve savaşı kendim yönetmekti. Bu işi, gücümün yettiği ölçüde, dahası, bir kaza sonucu olarak sol kaburga kemiklerimden birinin kırılmış olmasına al- dırmadan iyi yapmaya bütün varlığım la çalıştığımı sanırım. Sakarya Sava- şı'nın sonuna kadar askeri bir rütbem yoktu. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisi tarafından bana "Mareşal" rütbesiyle "Gazi" unvanı verildi.

Sakarya'da zafer kazandıktan sonra, batı ile yaptığımız olumlu ve ve- rimli buluşma ve görüşmeler, Ankara anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu an- laşma, Ankara'da 20 Ekim 1921'de imza edilmiştir. Bu konuda kısa bir açıklama yapayım:

Bekir Sami Bey başkanlığındaki delegeler heyetinin gittiği Londra Konfe- ransı'ndan sonra Yunanlıların yaptıkları saldırı, bildiğiniz gibi kırılmış ve İkinci İnönü Zaferi kazanılmıştı. Bir zaman için, savaşlarda duraklama oldu. Rusya ile Moskova Antlaşması imzalanmış ve doğudaki durumumuz belirlen- mişti. İtilâf devletlerinden de milli ilkelerimizi kabul edebileceklerle anlaş- manın yararlı olacağı düşünülmekte idi. Özellikle Adana, Antep ve dolayla- rım yabancılar elinden kurtarmak bizce önemli görülmekte idi.

Çeşitli sebeplerden dolayı, Suriye'den başka, bu söylediğim illerimizi al- mış olan Fransızların da bizimle anlaşmaya eğilimli oldukları anlaşılmaktay- dı. Bu yüzden onlar da, biz de birbirimizle ilişki kurmanın yollarını aramaya başladık. Ankara'ya gelen Bay Franklen Buyon ile iki hafta kadar görüşmeler yaptım; bu görüşmelerde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'le Fevzi Paşa da

bulundular. Ben, bizim için temel noktanın Misak-ı Milli'nin kapsamı olduğu ilkesini ortaya koydum.

Bay Franklen Buyon, ilkeler üzerinde tartışmanın güçlüğünü ileri sürüp, Sevr Antlaşması'nın bir oldu-bitti olarak ortada bulunduğunu söyledikten sonra, Misak-ı Milli'nin ve milli ayaklanmanın, değil Avrupa'da, daha İstanbul'da bile değerlendirilmemiş olduğunu söyledi.

Ben, verdiğim karşılıklarda dedim ki, "Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türkiye devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız millet gibi haklarını tanıttacaktır. Sevr Antlaşması, Türk milleti için öylesine uğursuz bir ölüm kararıdır ki, onun bir dost ağzından çıkmamasını isteriz. Bu görüşmelerimiz sırasında da Sevr Antlaşması'nın adını anmak istemem. Sevr Antlaşması'nı kafasından çıkarmayan milletlerle yapacağımız işlemlere güvenemeyiz. Bizim bakımımızdan böyle bir antlaşma yoktur. Avrupa'nın Misak-ı Milli'yi bilmemesi düşünülemez. Avrupa, 'Misak-ı Milli' kelimesini öğrenmemiş olabilir; ama yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı çarpışmaların neden ileri geldiğini elbet düşünmektedir. Misak-ı Milli'yi ve milli mücadeleyi İstanbul'un bilmediği yolundaki sözler ise doğru değildir, İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, milli ayaklanmayı bilmektedir ve ondan yanadır."

Uzun görüşme ve tartışmalar sonunda Bay Franklen Buyon, ilkin Misak-ı Milli'yi okuyup anladıktan sonra görüşmelerin daha ileri bir tarihe bırakılmasını teklif etti. Ondan sonra, Misak-ı Milli'nin maddeleri baştan sona kadar birer birer okunarak görüşüldü ve tartışıldı. Üzerinde en çok durulan madde, yabancılara verilmiş ayrıcalık haklarının kaldırılması, bağımsızlığımızın tam olarak tanınması ile ilgili madde oldu. Bay Franklen Buyon, bu meselelerin incelemeye ve düşünölmeye değer olduğunu söyledi. Ben buna karşılık verdim. Söylediklerimin özeti şuydu:

"Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken ne ölçüde yapılabileceği üzerinde hiç şüphesiz, çok düşündük. Ama, sonunda edindiğimiz kanaat ve inanç, bunda başarı sağlayabileceğimiz yolundadır. Biz, işe böyle başlamış kişileriz. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlış işler yüzünden milletimiz, sözde bağımsızdı, ama gerçekte bağımlı bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kötü gösteren neler düşünölebilirse hep bu yanlışlıktan ve bu yanlışlığı sürdürmekten doğuyor. Bu yanlışlığı

sürdürmek, yüzde yüz, ülkenin ve milletin bütün onurundan ve bütün hayat kabiliyetinden uzaklaşması ve mahrum kalması sonucunu doğurabilir.

Biz, yaşamak isteyen, onuruyla ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir yanlışlığı sürdürmek yüzünden bu niteliklerden mahrum kalmaya katlanamayız. Kim olursa olsun milletin bütün fertleri, belki işin içindeki güçlükleri iyice kavramaksızın, bugün yalnız bir nokta çevresinde toplanmış ve sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürülmesidir.

Tam bağımsızlık demek, elbette siyaset, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, milletin ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından mahrum edilmesi anlamına gelir.

Biz, bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanaatinde değiliz. Görünüş ve yöntem bakımından barış veya anlaşma yapabiliriz; ama tam bağımsızlığımızı sağlamayacak olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla milletimiz hiçbir zaman canlılığa ve esenliğe erişemeyecektir. Belki, silâhlı çarpışmasını bırakarak yıkıma sürüklenmeye yol açmış olacaktır. Eğer milletimiz bunu kabul etseydi, bunu kabul edecek nitelikte bulunsa idi, iki yıldan beri boşu boşuna savaşmazdı.”

20 Ekim 1921'de anlaşma imzalanabildi. Bu anlaşma ile siyaset, iktisat, askerlik ve diğer alanlarda, tek bir konuda bağımsızlığımızdan hiçbir şey yitirmeksizin, yurdumuzun değerli parçalarını düşman elinden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile milli isteklerimizi, ilk defa olarak, batı devletlerinden biri kabul etmiş ve onaylamış oldu.

Bay Franklen Buyon, bundan sonra da bir kaç kez Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde aramızda kurulan dostluk duygularını belirtme yollarını aramıştır.

YENİ SORUN: PONTUS...

Bu konuşmanın başlangıcında Pontus sorununa da değinmiştim. Bu sorun, belgeleriyle, herkesçe öğrenilmiştir. Ancak bizi de çok uğraştırdığından burada ilgisi bulunan bazı noktalarını anlatacağım.

1840 yılından beri, yani üç çeyrek yüzyıldan beri, Rize'den İstanbul Boğazı'na kadar Anadolu'nun Karadeniz bölgesinde eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğu vardı. Amerika'daki Rum göçmenlerinden

Rahip Klematıyos (Klematıos) adında biri, ilk Pontus toplantı ocağını İnebolu'da şimdi halkın "Manastır" dediği bir tepede kurmuştu. Bu teşkilatın üyeleri, zaman zaman, ayrı ayrı haydut çeteleri kurarak çalışıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında dışardan gönderilip dağıtılan silâh, cephane, bomba ve makineli tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri sanki bir silâh deposu durumuna gelmişti.

Ateşkes Antlaşması'ndan sonra bütün Rumlar, Yunanlılık milli gayesi ile her yerde yüz bulup şımarıldığı gibi, Etnik-i Eteryâ Derneği propagandacıları ile Rum topluluğu da, bağımsız bir Pontus Hükümeti kurmak isteğine kapıldı. Bu amaçla genel bir ayaklanma hazırladılar. Dağlara çekildiler. Bazı yabancı hükümetler, Pontus'un kurulmasına yardım edeceklerine söz verdiler.

Biz buna göz yumamazdık. Ordumuzu meselenin üzerinde yoğunlaştırdık ve emellerine ulaşmadan onları ortadan kaldırdık.

MECLİSTE İKİNCİ BİR GRUP

Sakarya Savaşı'ndan sonra Ankara'da diğer görevlerimle uğraşıyordum. Üç-dört ay geçmemişti ki, Sakarya Zaferi'ni unutanlar mecliste yeni bir olumsuz hava estirmeye başladılar. Bu havayı meydana getirenler ve yayanlar, birer ikişer yurda dönen Malta tutukluları arasında yer alan birkaç kişiden ibaretti. Bunlara zamanla başka kişiler de katıldı. Giderek mecliste, ikinci bir grup ortaya çıktı. Bunlar, hükümetin kurulmasını engellemeye başladılar. Ardından, "Nereye gidiyoruz? Bizim kim nereye sürüklüyor? Koskoca bir millet, belirsiz, karanlık amaçlara sürüklenir mi?" gibi kıskırtmada bulundular.

Bu olumsuz havayı önlemek amacı ile mecliste düzenlenen gizli bir oturumda şu konuşmayı yaptım:

"Ordumuzun kararı saldırıya geçmektir. Ancak, hazırlığımızı tamamlamamız gerekir. Yarım hazırlıkla yapılan savaştan sonuç alamayız. Kurtuluş için, bağımsızlık için eninde sonunda bütün varlığımızla vurularak düşmanı yenmekten başka çaremiz yoktu ve olamazdı da... Elimizde üç savaş aracı vardır: Birincisi, doğrudan milletin kendisidir. İkincisi, millet adına iş gören meclistir. Meclis, ne ölçüde dayanışma içinde olursa düşmana karşı o kadar güçlü oluruz. Üçüncü araç, milletimizin yeniden meydana getirdiği ordumuzdur. Bu üç türlü araç ya da kuvvetin düşmana karış cephesi iki nitelik gösterir: İç cephe, dış cephe. Dış cephe, düşman karşısındaki silâhlı ordudur. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilebilir. Ama bu durum hiçbir zaman ülkeyi, milleti yok edemez. İç cephe bütün yurdun, bütün milletin meydana getirdiği cephedir. Bu cephe çökerse, millet esir olur, yok olur. Bunu bizden daha iyi

bilen düşmanlar, kaleyi içerden vurmak istemişlerdir. Bugüne kadar da başarı sağlamışlardır. İçimize kadar sokulup orduyu karamsarlık ve umutsuzluğa düşürecek sözleri keselim. Bunlara kulak vermeyelim...”

Bu konuşmayı yaptıktan sonra meclis içinde yükselen uğultular ve dedikodular da sona ermiş oldu.

DÜNYA ÖNÜNDE VERECEĞİMİZ SINAV

Zor bir dönemden geçiyorduk ve Türk milleti olarak yüzyıllardan sonra çetin bir sınavın hemen öncesinde idik. Bu sınava hazırlanırken, bir yandan da, gözlemcilerin hakkımızda neler düşündüğünü öğrenmek istedik. Bu amaçla önce Dışişleri, sonra İçişleri Bakanımızı Avrupa'ya gönderdik, Londra ve Paris'te yapılan görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmadı.

Düşman devletlerin dışişleri bakanları, Yunanlılarla bir ateşkes anlaşması yapmamızı teklif ettiler. Yunanlılar bu teklifi hemen kabul ettiler. Arkasından ikinci bir barış teklifi daha geldi. İtibar etmedik. Çünkü yok edici girişim ve çalışmalar içindeydiler. Bu çabalara karşı koymak için “Ya istiklâl, ya ölüm!” demekten başka bir yol yoktu.

Ordumuz, savaş hazırlıklarını tamamlamak üzereydi. Batı Cephesi Komutanı, Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı ile birlikte saldırı için son hazırlıkların hemen bitirilmesini kararlaştırdık.

Düşman ordusu, kuvvetli bir grubu ile Afyonkarahisar-Dumlupınar arasında, bir başka grubu da Eskişehir bölgesinde bulunuyordu. Denilebilir ki, düşman güçleri Marmara'dan Menderes'e kadar uzanmışlardı. Biz de Batı Cephesi'ndeki kuvvetlerimizi iki ordu halinde düzenledik. Ayrıca cepheye bağlı başka birliklerimiz de vardı. Yunan Ordusu makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephane ve teknik gereç bakımından bizden daha üstündü. Buna karşılık ordumuzun süvari sayısı bakımından üstünlüğü vardı.

Bu hareketteki amacımız düşmanla kesin sonuçlu bir meydan savaşı yapmaktı. Büyük kuvvetlerimizi, düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanadının güneyindeki Akarçay ile Dumlupınar karşısına kadar olan yerde toplamayı düşündük. Düşmanın en can alıcı önemli noktası orasıydı. 23 Temmuz 1922 günü Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim. Oradan Konya'ya geçerek tekrar Akşehir'e döndüm.

28- 29 Temmuz gecesi komutanlarla bir saldırı planı üzerinde genel olarak görüştük. 30 Temmuz günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile yeniden görüşerek saldırının nasıl yapılacağını ayrıntıları üzerinde

görüş birliğine vardık. Ankara'dan çağırdığımız Savunma Bakanı Kâzım Paşa da 1 Ağustos'ta Akşehir'e geldi. Savunma Bakanlığı'nın yapacağı işler de ortaya konuldu.

Orduya hazırlıklarını tamamlayıp, saldırısını çabuklaştırması talimatını verdikten sonra Ankara'ya döndüm. Batı Cephesi Komutanı, 6 Ağustos 1922'de ordularına gizli olarak saldırıya hazırlık emrini verdi. Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı olan paşalar da Ankara'ya döndüler. Saldırı için yeniden cepheye gitmeden önce, Ankara'da yapılması gereken birtakım işler vardı. Saldırı emri verdiğimi Bakanlar Kurulu'na tamamen bildirmemişim. Artık onlara işi resmi olarak bildirmenin zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda iç ve dış durum ile ordunun durumunu görüşüp tartıştıktan sonra, saldırı konusunda Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık.

Önemli başka bir iş daha vardı. Karşı olanlar ordunun düzeninin bozulduğu, kıpırdayacak durumda olmadığı, böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin yıkımla sonuçlanacağı yolundaki propagandalarını iyice artırmışlardı. Onları da, çok yakında yapacağım saldırı konusunda ve altı-yedi günde düşmanın büyük kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim üzerinde aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım.

Genelkurmay Başkanı benden önce, 13 Ağustos 1922'de cepheye gitmişti. Ben, birkaç gün sonra yola çıktım. Gidişimi birkaç kişiden başka bütün Ankara'dan gizledim. Ankara'dan ayrılacağımı bilenler, buradaymışım gibi davranacaklardı. Dahası, Çankaya'da çay şöleni verdiğim gazetelerde yayımlanacaktı. Bir gece otomobille Tuz Gölü üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya gidişimi orada hiç kimseye bildirmedığım gibi Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına aldirarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım.

20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat dörtte Batı Cephesi Karargâhı'nda, yani Akşehir'de bulunuyordum Kısa bir görüşmeden sonra, 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana saldırmak için cephe komutanına emir verdim.

BAŞKOMUTANLIK MEYDAN MUHAREBESİ

20-21 Ağustos 1922 gecesi Birinci ve İkinci Ordu Komutanları'nı da cephe karargâhına çağırdım. Genelkurmay Başkanı ile cephe komutanının yanında saldırının nasıl yapılacağını harita üzerinde kısa bir savaş oyunu biçiminde açıkladıktan sonra, cephe komutanına o gün verdiğim emri tekrarladım.

Komutanlar hemen işe koyuldular. Saldırımız, her bakımdan bir baskın biçiminde yapılacaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için de, yığınağın ve düzenlemenin gizli kalmasına önem vermek gerekiyordu. Bundan dolayı, her türlü yürüyüş gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaç altında dinleneceklerdi. Saldırı bölgesinde yolların düzeltilmesi gibi çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için başka bölgelerde de benzeri düzmece çalışmalar yapılacaktı.

24 Ağustos 1922'de karargâhlarımızı Akşehir'deki saldırı cephesi gerisine getirdik. 25 Ağustos 1922 sabahı da savaşları yönettiğimiz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadır ordugâha gittik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe de idik. Sabah saat 05.30'da topçu ateşimizle saldırıya başladık. Yeniden düşman ordusunun büyük kuvvetlerini 30 Ağustos'a kadar geriye çevirdik. Burada yaptığımız savaş sonunda düşmana büyük kayıplar verdirerek önemli bir zafer kazandık ve birçok düşman askerini esir aldık. Düşman ordusunun başkomutanlığını yapan General Trikupis de esirler arasındaydı. Tasarladığımız kesin sonuç beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız, ana kuvvetleri ile İzmir'e doğru yürürken, başka birlikleri ile de düşmanın Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ilerliyorlardı.

Bu savaşın adına da Başkomutanlık Meydan Muharebesi adı verilmiştir.

AKDENİZ'E KADAR İNDİK

Telsizle doğrudan doğruya bana gönderilen bir telyazısında İzmir'deki İtilâf devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunmak yetkisinin verildiği bildiriliyor; hangi gün ve nerede buluşabileceğim soruluyordu. Verdiğim karşılıklı, 9 Eylül 1922'de İzmir Kemalpaşa'da görüşebileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten dediğim gün ben Kemalpaşa'da idim. Ama, görüşmeyi isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğimiz hedefe, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı.

Her aşaması düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve zaferle sonuçlandırılmış olan bu savaşlar, Türk ordusunun, Türk subaylarının ve komutanlarının yüksek güçlerini ve kahramanlıklarını ortaya koyması bakımından takdire layık bir eserdir.

Bu sonuç Türk milletinin hürriyet isteğinin ölümsüz anıtıdır ve bu zaferi başaran bir milletin çocuğu, bir ordunun başkomutanı olduğum için sevinçim ve mutluluğum sonsuzdur.

ATEŞKES TEKLİF EDİYORLAR

Üst üste başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştı. Düşman kuvvetler, birliklerimiz karşısında dağılıp yok oluyordu.

İzmir ve Bursa'nın kurtarılmasından sonra İstanbul'daki Fransız Olağanüstü Komiseri General Perle, benimle görüşmek için İzmir'e geldi. Bana ordularımızın "Tarafsız Bölge" diye andığı Trakya'ya girmemesinin uygun olacağını söyledi. Böyle bir bölge tanımadığımızı bildirdim. Trakya'yı kurtarmadıkça ordularımızın durdurulamayacağını söyledim.

Daha sonra, bir Fransız savaş gemisi ile Bay Franklen Buyon geldi. İngiltere ve İtalya adına ve İngiltere'nin uygun görmesi üzerine benimle görüşmek için görevlendirildiğini söyledi. Buyon'la görüşürken aynı devletlerin dışişleri bakanlarının imzası ile bir nota geldi. Notada savaşın durdurulması, konferans ve barışla ilgiliydi. İzmit veya Mudanya'da bir toplantı yapılması teklif ediliyordu.

29 Eylül 1922 günü bu notaya verdiğim karşılıklıta Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimi bildirdim. Ama Meriç ırmağına kadar Trakya'nun hemen bize verilmesini de istedim. Mudanya Konferansı, temsilcimiz İsmet Paşa'nın başkanlığında toplandı. İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileriyle bir hafta süren tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekim 1922'de "Mudanya Ateşkes Anlaşması" imzalandı ve böylece Trakya da ana yurdun topraklarına katılmış oldu.

BARIŞ GÖRÜŞMELERİ

Bu başarının hemen ardından kısa süre içinde bir barış toplantısı yapılması gerekiyordu. Bu işle uğraşmak için İzmir'den Ankara'ya dönmeliydim ve öyle de yaptım. Bakanlar Kurulu'nda, mecliste, meclis komisyonlarında bu konu tartışılıyordu. Bakanlar Kurulu Başkanı, Dışişleri Bakanı, Sağlık Bakanı barış görüşmelerine gidecek temsilciler heyetinin tabii üyeleri gibi görülüyordu.

Ben, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'in başkanlığında gidecek bir heyetin başarı kazanacağına inanmıyordum. Rauf Bey, kendisine danışman olarak İsmet Paşa'nın verilmesini teklif etti. Ben de, "İsmet Paşa danışman olarak değil, başkan olarak giderse daha yararlı olacağına inandığımı" söyledim. Bu nokta üzerinde daha fazla görüşülmedi. İsmet Paşa ile Genelkurmay Başkanı, Bursa'da bulunuyorlardı. Kendileri ile görüşmek üzere Bursa'ya gittim.

Bursa'da kaldığım süre içinde önce görevsiz bulunan Refet Paşa'yı İstanbul'a gönderdim.

İsmet Paşa'nın barış toplantısına gidecek delegeler heyetine başkanlık yapıp yapamayacağım tekrar inceledim. Mudanya Konferansı'nı nasıl yönettiğini ayrıntıları ile gözden geçirdim. Sonunda bu görevi en iyi biçimde İsmet Paşa'nın yapabileceği sonucuna vardım. Yalnız, İsmet Paşa askerdi. Bu görev atanması için Dışişleri Bakanı olması gerekiyordu. Hemen Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e bir tel çekerek görevinden çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesine aracı olmasını istedim. İtiraz edilmedi ve İsmet Paşa'ya, Dışişleri Bakanı olacağını, ondan sonra da barış konferansına delegeler heyetinin başkanı olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire şaşırıldı. Asker olduğunu ileri sürerek özür diledi. En sonunda, teklifimi emir olarak görüp kabul etti.

Bunun üzerine yeniden Ankara'ya döndüm. Bu sırada, 28 Ekim 1922'de, İtilâf devletleri bizi Lozan'da toplanacak barış konferansına çağırıyordu. İtilâf devletleri, İstanbul'daki hükümeti tanımak istiyor ve onu da bizimle birlikte konferansa çağırıyordu.

PADİŞAHLIĞI KALDIRIYORUZ

Padişahlığın kaldırılmasına karar verdiğim zaman, önce, yakın arkadaşlarımdan bazıları ile konuştum. Düşünceme katılmadılar, fakat ben kararlıydım. 30 Ekim 1922 günü mecliste bu konuda görüşmeler başladı. Milletvekillerinden çoğu başta Rauf Bey olmak üzere söz alarak konuştular. Son Osmanlı hükümetleri üzerinde durdular. İstanbul'da hükümet adını ve kimliğini takınan adamların "Vatan Hainliği Kanunu"na göre cezalandırılmasını istediler.

Bu arada, altında benim de adım bulunan, sekseni aşkın imzalı bir önerge okundu. Bu önergede, Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı; yeni bir Türkiye Devleti'nin doğduğu, yeni anayasa gereğince egemenlik haklarının millette olduğu belirtiliyordu.

Bazı kişiler önergeye karşı çıktılar. Padişahlığı savundular. Bunların başında, İzmir suikastının başı olarak asılan Ziya Hurşit vardı.

31 Ekim 1922 günü meclis toplanmadı. O gün Müdafaa-i Hukuk toplantısı vardı. Bu toplantıda padişahlığın kaldırılmasının neden gerektiği üzerinde uzun bir konuşma yaptım.

1 Kasım günü, meclis yeniden konu üzerinde görüşmeye başladı. Uzun tartışmalar yapıldı. Konu ile ilgili, ayrıntılı tarihi bilgileri ihtiva eden bir konuşma yapmak ihtiyacını hissettim. Bundan sonra, konuyla ilgili önergeler

anayasa, diyanet, adalet komisyonlarına verildi. Bu üç komisyonun üyeleri bir araya gelip bir çözüm yolu bulacaklardı. Bu karma komisyondan bizim götüğümüz amaca uygun bir sonucun çıkması zordu. Onun için durumu yakından bizzat izlemem gerekiyordu.

Üç komisyon bir odada toplandı. Başkanlığa Hoca Müfit Efendi seçildikten sonra görüşmeler başladı. Hocalardan oluşan Din İşleri Komisyonu üyeleri padişahlığın halifelikten ayrılamayacağını söyleyerek padişahlığın kaldırılması görüşüne karşı olduklarını belirttiler. Hür düşünceli kimselerin söz alıp, hocaların ileri sürdükleri iddiaları çürütmelerini bekledim ama hiç kimse ses çıkarmadı. Böylesi görüşmelerle istenilen sonuca varılamayacağını anlayınca, Karma Komisyon Başkanı'ndan söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım ve yüksek sesle şunları söyledim:

“Efendiler, egemenliği hiç kimse, hiç kimseye görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik güçle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milleti'nin egemenliğine el koymuşlardı. Bunu altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk Milleti bu saldırganlara, artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline yeniden almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. Söz konusu olan, milli egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Konu, gerçekleşmiş bir olayı kanun ile tespit etmekten başka bir şey değildir. Bu, ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlarla meclis ve herkes meseleyi tabii bulursa, sanırım daha uygun olur. Yoksa gerçek yine kendi metoduna göre tespit edilecektir. Fakat, belki birtakım kafalar kesilecektir...”

Bu sözlerim üzerine Ankara milletvekillerinden Hoca Mustafa Efendi, “Bağışlayın efendim, biz konuyu başka bir açıdan ele almıştık, açıklamalarınızla şimdi daha farklı düşünüyoruz” dedi.

Konu, böylece Karma Komisyon'da çözüme bağlanmış oldu ve kanun tasarısı aceleyle tespit edildi. O gün, meclisin ikinci oturumunda okundu. Açık oya konulması teklifine karşı kürsüye çıktım. Dedim ki, “Buna gerek yoktur. Ülkenin ve milletin bağımsızlığını sonsuz olarak koruyacak ilkeleri yüce meclisin oybirliği ile kabul edeceğini sanırım.”

“Oylansın!” sesleri yükseldi.

En sonunda başkan oya koydu ve “Oybirliği ile kabul edilmiştir” dedi.

Yalnız karşı bir görüşün sesi yükseldi:

“Ben karşıyım!”

Bu ses “Söz yok!” sesleri ile boğuldu.

İşte, yüzyıllarca hüküm süren Osmanlı hakimiyeti bu oylamanın ardından tarihe gömülmüştür.

PADİŞAH VAHDETTİN’İN KAÇIŞI

17 Kasım 1922 günlü resmi bir tel yazısının ilk cümlesi şöyle idi:

“Vahdettin Efendi, bu gece saraydan kaçmıştır.”

Tel yazısında, bu kaçışa kimlerin yardım etmiş olabileceğinden söz edildiği gibi Hazreti Peygamberden kalan kutsal eşyaların nasıl korunduğunu bildiren cümleler de vardı. Kamuoyuna şunları açıklamak isterim:

Egemenliği atadan oğula geçirmek gibi yanlış bir yöntem sonucu olarak büyük bir makam, gösterişli bir unvan kazanabilmiş bir alçağın, onuru çok yüksek olan soylu bir milleti nasıl utançlı bir duruma düşürebileceği kendiliğinden anlaşılır: Gerçekten, neden ve nasıl olursa olsun, Vahdettin gibi özgürlüğünü ve canını kendi milleti için tehlikede görebilecek kertede olan birinin bir dakika bile olsa, bir milletin başında bulunduğunu düşünmek ne acıdır.

Türk milletinin bu davranışı elbette övülmeye değer. Beceriksiz, duygu ve anlayıştan mahrum birisi, kendisini kabul eden herhangi bir yabancıyı kanadı altına sığınabilir; ama böyle bir yaratığın, bütün Müslümanların halifesi kimliğini taşıdığını söylemek elbette doğru değildir. Böyle bir görüşün doğru olabilmesi, her şeyden önce, bütün Müslüman toplumların esir olmaları şartına bağlıdır. Oysa, dünyada gerçek böyle midir? Biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca özgürlüğe ve bağımsızlığa bayrak olmuş bir milletiz. Değersiz yaşayışlarını iki buçuk gün daha, alçakçasına sürükleyebilmek için her türlü düşkünlüğü sakıncasız bulan halifeler oyununu da ortadan kaldırdığımızı gösterdik.

Böylece devletlerin, milletlerin, birbirleriyle olan ilişkilerinde, kişilerin, özellikle kendi devletinin ve milletinin zararına da olsa kişisel durumlarından ve canlarından başka bir şey düşünemeyecek aşağılık kişilerin önemi olamayacağı yolundaki bilinen gerçeği bir daha doğruladık. Milletlerarası ilişkilerde kuklalardan faydalanmak usulüne, düşkünlük çağına son vermek, medeni dünyanın içten gelen bir dileği olmalıdır...”

Vahdettin, böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından halifelikten çıkarıldı ve yerine sonuncu halife olan Abdülmecit Efendi getirildi.

Yeni halife seçilmeden önce, seçilecek kişinin de padişahlık unvanı ve isteğine kapılarak herhangi bir yabancı devlete sığınmasını önleyecek tedbir almak gerekiyordu. Bunun için İstanbul'daki görevlimiz Refet Paşa'ya, Abdülmecit Efendi ile görüşmesini, dahası, elinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halifelik ve padişahlık üzerine aldığı kararı şartsız kabul ettiğini bildirir bir de belge olarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım aynen yapılmıştır.

18 Kasım 1922 günü İstanbul'da Refet Paşa'ya bir kapalı telgrafta başlıca şu noktaları yazmıştım:

"Abdülmecit Efendi, Müslümanların Halifesi unvanını kullanacaktır. Bu unvana, başka unvan ve söz eklenmeyecektir. Müslümanlık dünyasına duyurulmak üzere bir bildiri yayımlanacaktır. Bu bildiri başlıca şu maddelerden meydana gelecektir:

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini halifelğe seçmesinden dolayı sevindiği açıkça belirtilecektir.

2. Vahdettin Efendi'nin yaptıkları bir bir sayılarak kınanacaktır.

3. Anayasanın ilk on maddesinin kapsamı uygun bir yolla açıklanarak ve önemli yerleri olduğu gibi alınarak, Türkiye Devleti'nin, Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin kendine has vasıfları ile yönetim biçiminin Türkiye halkı ve bütün Müslümanlık dünyası için en faydalı ve en uygun olduğu belirtilecektir.

4. Yeni Türkiye Hükümeti'nin geçmişte gördüğü işler ve değerli çalışmaları övücü bir dille anılacaktır.

5. İşbu bildiride, yukarıda sözü edilenlerden başka siyasetle ilgili sayılabilecek bir görüş ve düşünceye yer verilmeyecektir.

PROPAGANDACILAR ATAĞA GEÇİYOR

Bazı gerici çevreler halifelikle ilgili tartışmaları sürdürmeye çalıştılar. Halikımız, bu olumsuz tartışmaları haklı olarak endişe ile izlemeye başladı. Gerici bir grup, "Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü" imzasıyla "İslâm Halifeliği ve Büyük Millet Meclisi" adıyla bir kitapçık yayımladı. Kitapta, "Halife demek, hükümet demektir. Halifeliğin haklarını ve görevlerini ortadan kaldırmak için kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir" deniliyor, "Müslümanlar şüphe ve üzüntü içindedir" gibi sözlerle ortalık bulandırılmak isteniyordu.

Hoca Şükrü Efendi ve arkadaşları, "Halife Meclis'in, Meclis Halifenindir," gibi sözlerle halifeyi meclisin, dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermeye ve kabul ettirmeye çalışıyorlardı.

Onlara göre halife adını taşıyan hükümet başkanı yeryüzündeki üç yüz milyon Müslümana egemen olacak, adaleti sürdürecektir, kamu haklarını gözeticektir, dirlik, düzenlik ve güveni sağlayacaktır, başka dinden olanların saldırılarına engel olacaktır. Müslümanlığı mutluluğa ulaştıracaktır uygarlık ve bayındırlığı hazırlamakla yükümlü olacaktır.

Bundan da anlıyordum ki, bu kişiler, siyasi ve kişisel çıkarlarına ulaşmak için dini duyguları kendilerine bir araç olarak kullanıyorlardı.

Padişahlığın kaldırılışı ve halifelik makamından doğan bu tip propagandalar konusunda halkı aydınlatma gereği duydum ve bir yurt gezisi düzenlemeyi yararlı gördüm. Ayrıca, meclis son yasama yılına girmiş bulunuyordu. Seçimler dolayısıyla, "Anadolu ve Rumeli Haklarını Savunma Derneği"ni bir siyasi parti durumuna getirmeye karar vermiştim. Bu konularda, halkla karşı karşıya gelip görüşmeyi uygun ve yararlı buluyordum.

Eskişehir'den başlayarak İzmit, Bursa, İzmir ve Balıkesir'de halkı uygun yerlerde toplayarak uzun uzun görüştüm. Bana diledikleri soruları sormalarını istedim. Sorulan sorulara karşılık olmak üzere, saatlerce süren konuşmalar yaptım.

Hemen her yerde halk, Lozan Konferansı ve sonucunu; milli egemenlik ve halifelik meselesini, bir de kurmak isteğim partiyi merak ediyordu.

Lozan barış görüşmelerinden olumlu sonuçlar alınacağına inancımı belirttim. Halifelik konusunda da halkın şüphe ve endişesini gidermek için her yerde lüzumu kadar konuşma yaptım. Bu konuşmalarda kesin olarak bir şeyin altını çizdim:

"Milletimizin kurduğu yeni devletin kaderine, işlerine, bağımsızlığına, unvanı ne olursa olsun hiçbir kimseyi karıştırmayız. Millet, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuza kadar da koruyacaktır!"

Yaptığım konuşmalarda da halkımıza özetle şunları anlattım:

"Bütün Müslümanları içine alan bir devlet kurmak göreviyle yükümlüymüş gibi görülen bir halifenin görevini yapabilmesi için Türkiye Devleti ve onun bir avuç insanı bu halifenin emri altına verilemez. Millet, bunu kabul edemez. Türkiye halkı bu kadar büyük sorumluluğu, bu kadar mantıksız bir görevi üstüne alamaz. Milletimiz, yüzyıllarca böyle boş görüşlere dayanılarak sağa sola koşturuldu. Ama ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı korumak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için kaç insan şehit oldu, bunu biliyor musunuz? Sonuç

ne oldu görüyor musunuz? Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının kendi varlığından ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur. Başkalarına verilecek en küçük bir şeyi kalmamıştır.”

Konuşmalarımın sonunda şunu da öğütledim:

“Kendimizi dünyanın hakimi sanmak cehaleti artık sürüp gitmemelidir. Dünyanın durumunu, dünyadaki gerçek yerimizi bilememek ve bilgisizlere uymakla milletimizi sürüklediğimiz yıkımların sonu gelmelidir. Bile bile bu acıklı durumu sürdüremeyiz...”

LOZAN BARIŞ KONFERANSI

Lozan Konferansı genel toplantısı, 21 Kasım 1922 günü yapılmıştır. Bu konferansta Türkiye Devletini İsmet Paşa temsil etti. Trabzon Milletvekili Hasan Bey ile Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın başkanlığındaki heyeti meydana getiriyorlardı. Heyetimiz, 1922 Kasım ayı başlarında, Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. İki dönemli olan ve sekiz ay süren Lozan Konferansı ve sonucu herkes tarafından biliniyor.

Bir süre, Ankara'da, Lozan Konferansı görüşmelerini izledim. Görüşmeler ateşli, tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu sonuç görülüyordu. Ben, bunu normal buluyordum. Çünkü, Lozan barış masasında söz konusu edilen meseleler, yalnız üç-dört yıllık son döneme bağlı değildi. Yüz yıllık hesaplar görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık hesapların içinden çıkmak elbette çok kolay olmayacaktı.

Osmanlı Devleti'nin, kendisini kuran temel düşüncenin, Türk milletinin insanca yaşamasını sağlayacak yollara başvurması yasak edilmişti. Ülkeyi kalcındırmaz, demiryolu yaptıramaz ve hatta okul bile yaptıramazdı. Bu gibi durumlarda hemen yabancı devletler engel olurlardı.

Osmanlı hükümdarları ve yakınları, büyük gösterişler içinde yaşayabilmek için ülkenin ve milletin bütün kaynaklarını kuruttuktan başka, milletin her türlü gelirini karşılık göstererek ve devletin onurunu, şerefini ayaklar altına alarak birçok borçlara girmişlerdi. O kadar çok borçlanmışlardı ki, devlet bu borçların faizlerini ödeyemeyecek duruma gelmiş, dünya gözünde batmış sayılmıştı.

Mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünya gözünde hiçbir değeri, erdemi ve onuru kalmamıştı. Milletlerarası hakların dışında bırakılmıştı. Sanki başka milletlerin esareti veya mandası altına alınmış gibi görülüyordu.

Geçmişteki yanlışlarla, savsaklamalarla hiçbir ilgimiz yokken, yüz yılların birikmiş hesapları bizden sorulmaması gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü.

Milleti ve ülkeyi gerçek bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturmak için bu güçlülere katlanmak bizim üzerimize yükletilmişti. Ben, yüzde yüz olumlu sonuç alınacağına güveniyordum. Türk milletinin varlığı için, bağımsızlığı için, egemenliği için yüzde yüz başarı elde etmek zorunda olduğumuz temel hakların dünyaca tanınacağına hiç şüphem yoktu. Çünkü, gerçekte bu temel haklar fiili olarak, savaş meydanlarında alınmıştı.

Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş olan hakların usulüne göre yazılıp tasdik edilmesinden başka bir şey değildi. İsteklerimiz açıktı ve tabii haklarımıza dayanıyordu. Bundan başka, haklarımızı korumak ve sağlamak için gücümüz de vardı ve bu güç bize yeterdi. En büyük gücümüz, en güvenilir dayanağımız milli egemenliğimizi elde etmiş olmamız idi.

BENİ YIPRATMAYA ÇALIŞIYORLAR

Daha önce, mecliste bize karşı olan milletvekillerinin saldırıları hakkında bilgi vermiştim. Bunların bir kısmına geziye çıkışımın ertesi günü şahit olmuştuk. Hoca Şükrü Efendi ve arkadaşlarının bazı teşebbüslerini size daha önce anlatmaya çalışmıştım. Şimdi, bu türde fikri olanların Aralık 1922'de çevirmek istedikleri yeni bir dolaptan örnek vermek istiyorum. Üç milletvekili, "Milletvekili Seçimi Kanunu"nda değişiklik yapılması ile ilgili bir önerge hazırlamışlar. Bu önergede yazılanları öğrenmiştim. 2 Aralık 1922 günü, bu önergenin mecliste okunarak Tasarı Komisyonu'na gönderilmesi istendi. Başkan, "Bu kanun teklifinin okunmadan komisyona gönderilmesi gelenektir" dedi.

Erzurum milletvekili Süleyman Necati, Mersin milletvekili Selâhattin ve Samsun milletvekili Emin Beylerin hazırladıkları kanun tasarısı, doğrudan doğruya benimle ilgiliydi ve özü şuydu: "Beni vatandaşlık haklarından mahrum etmek!"

Tasarının 14. maddesi şöyleydi:

"Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için, Türkiye'nin bugünkü sınırları içinde bulunan yerlerden herhangi birinin halkından olmak ya da kendi seçim bölgesinde yerleşmiş olmak gerekir. Göçmen olarak gelenler, bir yere yerleştirildikleri günden bu yana beş yıl geçmiş ise seçilebilirler."

Hemen söz alıp özetle şu konuşmayı yaptım:

“Efendiler, bu tasarı, beni ilgilendirdiğinden, kısaca düşüncemi bildirmek istiyorum. Ne yazık ki, benim doğum yerim, bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. İkincisi, herhangi bir seçim bölgesinde beş yıl oturmuş da değilim. Doğum yerim, bugünkü milli sınırimızın dışında kalmıştır. Ama, bunu ben istemiş değilim ve bunda hiçbir suçum yoktur. Bu, bütün yurdumuzu, milletimizi dağıtıp yok etmek isteyen düşmanların bu işteki başarılarının biraz olsun önlenemeyişinden ileri gelmiştir. Eğer düşmanlar amaçlarına tam olarak ulaşmış olsalardı, Allah korusun, bu tasarıya imza atan bayların doğum yerleri de sınır dışında kalabilirdi. Bundan başka, bu maddenin istediği şart ben de yoksa, yani beş yıl sürekli olarak bir seçim bölgesinde oturmamış isem, o da, bu ülke uğrunda yaptığım görevler yüzündendir. Eğer bu maddenin istediği niteliğe sahip olmaya çalışsaydım, Arıburnu ve Anafartalar'daki savunmalarımı yapmamam gerekirdi. Eğer bir yerde beş yıl oturmak zorunda bulunsaydım, benim, Bitlis'i ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakır'a doğru yayılan düşmanın karşısına çıkmamam, Bitlis'i ve Muş'u kurtarmak gibi önemli ödevimi yapmamam gerekirdi. Bu bayların istediği nitelikleri kazanmak isteseydim, Halep'te bir ordu kurarak düşmana karşı savunmaya girmemem ve bugün "milli sınır" dediğimiz sınırı zorla çizmeme gerekirdi. Sanıyorum ki, ondan sonraki çalışmalarımı herkes bilir. Hiçbir yerde, beş yıl oturamayacak ölçüde çalışmış bulunuyorum. Ben sanıyordum ki, bu çalışmalarımın dolayısıyla milletimin sevgisini ve yakınlığını kazandım. Belki bütün İslam dünyasının sevgisini ve yakınlığını kazandım. Bu sevgi ve yakınlıklara karşılık, vatandaşlık haklarından mahrum bırakılacağıma hiç aklıma getirmedim. Sanıyordum ki, dış düşmanlar canıma kıyarak da beni yurdumdaki işimden ayırmaya çalışacaklardır. Ama hiçbir zaman düşünüp düşleyemedim ki, yüce mecliste, iki üç kişi bile olsa, düşmanlar gibi düşünen üyeler bulunabilsin. Bunun içindir ki, ben anlamak istiyorum: Bu baylar gerçekten seçim bölgeleri halkının düşünce ve duygularını mı yansıtıyorlar? Yine bu baylara soruyorum; milletvekili olmaları bakımından, bütün milletin vekili olmak gibi bir nitelik taşıdıklarına göre, milletin da kendileri gibi düşündüğünü söyleyebilir mi? Beni vatandaşlık haklarından mahrum kılmak yetkisi bu baylara nereden verilmiştir? Bu kürsüden açıkça yüce kuruluşa ve bu bayların seçim bölgeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve karşılık istiyorum!”

Bu sözlerim, yayın organları aracılığı ile ülkeye yayıldı. Millet, konuşmamı ve karşılığımı istediğim soruyu öğrendi. Her taraftan seçmenler ve halk, hemen Meclis Başkanlığı'na protesto yazıları yağdırdılar. Kanun teklifine imza atan milletvekilleri, kendi bölgelerinde kınandılar.

Milletimin bu sevgi ve güven gösterileri, benim için büyük birer onurdu ve hayatımın hiç döneminde unutamayacağım bir hatıradır.

YENİ SEÇİM ZAMANI

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin bu karışık ruh durumu düşünölmeye değeri. Milli Meclis'in görev yapamayacak bir duruma geldiği kaygısının yaygınlaştığı sezildi. Olup bitenleri soğukkanlılıkla inceleyen bazı milletvekilleri, üzüntülerini bildiriyorlardı. Artık bu Meclisi yenilemek, yeni bir seçime gitmek gerekli olmuştu.

Konuyu önce Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e bildirdim. O da Bakanlar Kurulu'nu topladı. Meclisin yenilenmesi için bir önerge verilmesi konusunda görüş birliğine vardık. Bu karar, ayrıca partimizin Grup Yönetim Kurulu'nda da tartışıp sonuca vardıktan sonra, 1 Nisan 1923 günü meclise sunuldu. Tasarı oybirliği ile kabul edilip kanunlaştı.

Meclis'in bu kanunu çıkarması, inkılap tarihimiz açısından çok önemli bir hadisedir. Meclis bu yasayı çıkarmakla, kendinde beliren zaafı ve eksikliği kabul ettiğini ve bundan dolayı milletin duyduğu üzüntüyü anlamış olduğunu gösterdi.

Yeni seçimlere, daha önce, tespit ettiğimizi söylediğim ilkelerle girdik. Aday olacaklar, önce benimle görüşecekler, partimizin ilkelerini benimsediklerini ve görüşlerimize katıldıklarını bana bildireceklerdi. Adayları ben seçip ilan edecektim. Ülkenin her yerinde konuşmalarım ve ikazlarım halkımızca büyük bir samimiyetle ve güvenle karşılandı. Ortaya attığımız ilkeler benimsemi. Bu ilkelere ters düşecek adayları seçmeyecekleri anlaşıldı. Fakat bazı kişiler bağımsız olarak, bazıları da iki yüzlü davranışlarla içimize girmek yolunu denediler. Bunların gerçek yüzleri, ikinci Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra anlaşıldı.

YENİDEN LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

İçeride bu gelişmeler olurken, Lozan Konferansı seçime girdiğimiz sırada 23 Nisan 1923'te yeniden toplandı. Biz seçimle uğraşırken, temsilcilerimiz de barışı sağlamak için çalıştılar. Bu alanda önemli ve yararlı işler yaptılar.

Bu görüşmeler sonunda, dört yıllık Kurtuluş Savaşımız, milletimizin tarihine ve geleneklerine uygun bir biçimde, yani barışla neticelendi.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın hemen ardından orada ülke için çalışan heyetin başkanı olan İsmet Paşa'ya şu telgrafı çektim:

“Milletin ve hükümetin, yüksek kişiliğinize vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Ülkeye yararlı işlerle örülmüş olan ömrünüzü bu tarihi başarı ile yücelttiniz. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bugün parlak başarılarınızdan dolayı sizi ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün heyet üyelerini içten duygularla tebrik ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Gazi Mustafa Kemal”

Bakanlar Kurulu Başkanı olan Rauf Bey de şu teli gönderdi:

“Yüzyıllarca hür ve bağımsız yaşamış olan kutsal Türkiye'mizin soylu halkı, uğradığı haksız saldırılar karşısında bütün şuur ve varlığı ile, yaşama hakkını ve bağımsızlığını kurtarmak için ayaklanarak, kurduğu yılmaz ve yenilmez milli ordusuyla, Büyük Başkanımızın ve Başkomutanımızın ve gözü pek komutanlarımızın yönetiminde zaferden zafere yürüdü. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin, milletten aldığı kudret ve güçle ve ordularının pek yüksek savaş kabiliyetiyle elde ettiği bu başarı ve zaferlerin, Lozan'da aylardan beri süren barış görüşmeleri sonunda milletlerarası bir belge ile ortaya konulması, milletimize yeni bir çalışma dönemi hazırlamıştır. Bakanlar Kurulu, dirençli ve fedakar milletimizin hayat hakkını ve bağımsızlığını güven altına alan bir antlaşmanın yapılmasındaki çalışmalardan dolayı, başta yüksek kişiliğiniz olmak üzere, temsilcilerimiz ve danışmanlarımızı kutlar.

Bakanlar Kurulu Başkanı Hüseyin Rauf”

YENİ BAŞKENT ANKARA OLUYOR

Lozan Barış Antlaşması, çok önemli bir netice ile, barışla sona ermişti. O günden sonra artık yeni Türkiye Devleti'nin başşehirini kanun ile tespit et-

mek gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin başşehrinin Anadolu'da ve Ankara şehri olması gerektiği noktasında toplanıyordu. Başkent seçiminde en kesin önemi olan yön asker güdümü ve coğrafya durumu idi. Devletin başşehrini bir an önce belirleyerek iç ve dış kararsızlıklara son vermek çok gerekli idi. Gerçekten, bilindiği gibi, başşehrin İstanbul olarak kalacağı, ya da Ankara olacağı meselesi üzerinde öteden beri içerde ve dışarıda kararsızlıklar görülmüyordu. Bu arada İstanbul'un yeni milletvekillerinden bazıları, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un başşehir olarak kalması gerektiğini, kimi örneklerle dayanarak ispatlamaya çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma araçları, gelişim kabiliyeti, gerekse kuruluş ve teşkilatlar bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlardı.

Bütün bunlar olurken, İsmet Paşa'nın tek maddelik önerisi 13 Ekim 1923'de büyük bir çoğunlukla kabul edildi ve Ankara, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin başşehri olarak kayıtlar altına alındı.

Çok geçmeden mecliste, Fethi Bey'in başkanlığında kurulan hükümete karşı, taşlamalar ve eleştiriler başladı. Anlaşıldığına göre bazı milletvekillerinin bakan olma isteği ve dileği artmıştı. Hükümeti bunun için beğenmemeye başlamışlardı.

Yeni seçimde partimiz adına milletvekilliğine seçilmeleri sağlanmış olan bazı isimler de Bakanlar Kurulu'na karşı olan akımları körükleyerek kendi amaçlarına göre yararlanma yollarını hazırlamaya çalışıyorlardı. Karşı duruma geçecekleri sezilen milletvekillerinin meclis çoğunluğunu aldatarak hükümete ve meclise faal bir durum almak amacıyla oldukları anlaşılıyordu.

Bizimle, görüşte ve çalışmada uzlaşıp birleşmeyi gerekli görmeden bağımsız ve gizli olarak çalışan küçük bir grup belirdi. Bu grup temiz yürekli ve haksever gibi görünerek bütün parti üyelerine kendi görüşlerini benimsetmede başarılı olmaya başladı. Örnekse, bir parti toplantısında, İçişleri Bakanlığı'na Erzincan milletvekili Sabit Bey'in ve Meclis İkinci Başkanlığı'na da İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in meclis tarafından seçilmesi sağlandı.

Halbuki ben, Sabit Bey'in İçişleri Bakanı olmasını uygun görmemiştim. Rauf Bey'in de, Meclis İkinci Başkanlığı'na seçilmesini doğru bulmuyordum. Çünkü Rauf Bey, daha dün Bakanlar Kurulu Başkanı'ydı. Hangi duyguların etkisi altında çalıştığından dolayı başbakanlıktan çekilmek zorunda bırakıldığı herkes tarafından çok iyi biliniyordu.

Yeni Meclis, daha ilk zamanlarda gizliden gizliye bize karşı duran küçük bir grup tarafından aldatılma durumuna düştü. Fethi Bey ve arkadaşları, hükümet işlerini rahatça yapamayacak duruma getirildi. Fethi Bey, bu durumdan bana birçok daha yakındı ve Bakanlar Kurulu'ndan çekilmek istedi. Kötülük, hükümetin meclis tarafından seçilmesinden doğuyordu. Bu gerçeği çok önceden görmüştüm.

CUMHURİYET İLAN EDİLİYOR

Devletin üst seviyesinde görev alan arkadaşlarla Çankaya Köşkü'nde yemekli bir toplantı düzenlemeye karar verdim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle yemeğe gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize milletvekili Fuat Bey, Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onların da yemeğe kalmalarını sağladım.

Yemek yenirken, "Yarın cumhuriyet ilân edeceğiz" dedim.

Orada bulunan arkadaşlar hiçbir tepki göstermeden sözlerimi onayladıklarını belirttiler. Yemeği bırakarak, bundan sonra yapılması gerekenleri konuşmak üzere bir plan yapmaya başladık ve aramızda iş bölümüne gittik.

Düzenlediğim programın ve verdiğim talimatın uygulanışı konusunda hiçbir aksaklık istemiyordum.

Görüyorsunuz ki, cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmayı ve onlarla görüşüp tartışmayı gerekli görmedim. Çünkü, onların öteden beri ve tabii olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden şüphem yoktu. Oysa, o sırada Ankara'da bulunmayan bazı kişiler hiçbir yetkileri yokken kendilerine bilgi verilmeden, düşünceleri ve uygun görüp görmedikleri sorulmadan cumhuriyetin ilân edilmiş olmasını kendilerine karşı yapılmış bir hareket olarak gördüler, gücendiler ve hatta bazıları bunu hükümetten ve milli hareketten ayrılma gereği olarak bile gördüler.

O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir kanun teklifi hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 günlü anayasanın devlet biçimini tespit eden maddelerini değiştirmiştim. Birinci maddenin sonuna, "Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi cumhuriyettir" ibaresini ekledim.

Şimdi burada, 29 Ekim 1923 pazartesi günü Ankara'da geçen olayı, kısaca anlatmak istiyorum. Pazartesi günü öğleden önce saat 10.00'da, Halk Partisi

Grubu, Grup Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu seçimi görüşmelerine başlandı. Uzun konuşmalardan sonra beni çağırdılar ve seçimden hemen sonra şu görüşleri dile getirdim:

"Sayın arkadaşlarım, dünya çapında önemli olağanüstü olaylar karşısındayız. Yüksek heyetinize teklif edilen kanun teklifinin kabulü dolayısıyla, Türkiye Devleti'nin uzun zamandan beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken vasfı, milletlerarası adıyla isimlendirildi. Bunun tabii neticesi olmak üzere, meclisin başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığımız görevi, cumhurbaşkanı unvanıyla yine bu arkadaşınıza, bu güçsüz arkadaşınıza verdiniz. Bu seçim dolayısıyla şimdiye kadar benim için gösterdiğiniz sevgi, yakınlık ve güveni bir daha göstermekle yüksek kıymet verirliliğinizi ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce meclise gönlümün bütün samimiyetiyle teşekkür ederim. Yüzyıllardan beri doğuda haksızlık görmüş olan milletimiz, Türk milleti, soydan gelme vasıflarından mahrum sayılıyordu. Milletimiz, kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükümetin yeni adıyla, medeniyet dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasındaki yerine yaraşır olduğunu, başaracağı işlerle kanıtlayacaktır. Arkadaşlar, bu yüce kuruluşu meydana getiren Türk Milletinin son dört yıl içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç kat olmak üzere görülecektir. Ben, gördüğüm bu güven ve insana yaraşır işlerin neticesini görebilmek için pek önemli saydığım bir noktadaki ihtiyacı bildirmek zorundayım. O ihtiyaç, yüksek meclisin bana karşı olan sevgisini, güvenini ve yardımını sürdürmesidir. Ancak böylelikle ve Allah'ın yardımıyla bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri iyi bir biçimde yapabileceğimi düşünüyorum. Her zaman sayın arkadaşlarımla ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak onların varlıklarından kendimi bir an bile ayrı görmeyerek çalışacağım. Her zaman, milletin sevgisine dayanarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı, muzaffer olacaktır..."

Bu konuşmanın ardından, meclis tarafından cumhuriyeti kabul kararı 29-30 Ekim 1923 gecesini saat 20.30'da verildi. 15 dakika sonra yani 20.45'te cumhurbaşkanı seçimi yapıldı ve sonuçlar o gece bütün ülkeye bildirildi.

HALİFELİK TARİHE KARIŞIYOR

Önümüzde önemli bir engel daha vardı. Sürekli tartışmalar sırasında gündeme gelen halifelik makamıyla ilgili düşüncelerimi de sizlere anlatmak zorundayım.

1924 yılı başında, büyük bir askeri tatbikat yapılması kararlaştırılmıştı. Bu tatbikat İzmir'de gerçekleştirilecekti ve bin bunun için 1924 yılı ocak ayı başında İzmir'e gittim. Orada iki aya yakın kaldım. Burada bulunduğum süre içinde, halifelüğün kaldırılması zamanının geldiği kanaatine varmışım. İsmet Paşa ve Milli Savunma Bakanı olan Kâzım Karabekir Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa daha önce orada bulunuyordu. Hepimiz halifelüğün kaldırılması gerektiği görüşünde idik. Bununla birlikte Din İşleri ve Evkaf Bakanlıklarını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik. 23 Şubat 1924 günü Ankara'ya döndük. Burada da gereken kişilere kararımı bildirdim.

Mecliste bütçe görüşmeleri yapılıyordu. Osmanoğulları'ndan yurt içinde bulunanların ödenekleri ile Din İşleri ve Evkaf Bakanlığı bütçeleri üzerinde durulmak gerekiyordu. Arkadaşlarımız bu amaca göre konuşmalara ve eleştirilere başladılar. Görüşme ve tartışma sürdürüldü. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisi'nin beşinci çalışma yılı dolayısıyla yaptığım konuşmada özellikle şu noktalara değindim:

1. Millet, Cumhuriyet'in bütün saldırılardan korunmasını istemektedir. Bunun için Cumhuriyetin, zaman yitirilmeden denenmiş ilkelere uydurulması gerekir.

2. Eğitim ve öğretim birleştirilerek, zaman yitirilmeden bunun uygulanması gereklidir.

3. Müslümanlık, bir siyasi araç olmaktan kurtarılmalıdır.

2 Mart günü parti grubu toplanıp ortaya atılan bu üç konuyu görüştü. İllelerde anlaşmaya varıldı. Tasarıya birkaç kişi karşı çıktıysa da, mecliste yapılan inandırıcı konuşmalarla kabul edilip kanunlaştı. Buna göre:

1. Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı kaldırıldı.

2. Bütün bilim öğretim kurumları, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.

3. Halife görevinden alındı ve halifelik makamı kaldırıldı. Görevden alınan halife ile birlikte Osmanoğulları soyundan olanların hepsinin, Türkiye'de oturması yasaklandı.

Şunu da belirtiyim ki, birtakım kişiler, bu kararların alındığı son dakikalarda halifelik görevini üzerine almamı dahi teklif ettiler fakat ben onlara konuşuyla ilgili gerekli cevabı gerektiği biçimde verdim.

CUMHURİYET'E KARŞI TUZAKLAR

Bir yandan yeni rejimi yönetiminin bütün kademelerine yaymaya çalışırken, bir taraftan da hâlâ aşlamamış engellerle mücadele ediyorduk.

Ekim ayının son günlerinde bize karşı olanların yeni bir oyunuyla karşılaştık. Farklı görüşler, ordu komutanları arasında da yayılıyordu. Rauf Bey, meclis içinde gerçekleştiremediği oyununu ordu içinde sahneye koymaya kalkıştı. Kısa zamanda Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa gibi ordunun önde gelen bazı komutanlarını da çevresinde topladı. Bunlar, bir birlik kurarak, yönetimi ele geçirmeye kalkıştılar. Yeni seçimlerde milletvekili seçilemeyen kişileri kullanarak bütün ülkede, milleti bize karşı kışkırtmak için uğraştılar.

Durumu hükümetteki ilgili arkadaşlarla inceledik. Hemen önlem almak üzere görüş birliğine vardık. O zamanlar ordu komutanlarının çoğu, aynı zamanda meclis üyesi, yani milletvekiliydi. Cumhuriyetin ilânına kadar bu durumun bir sakıncası görülmemişti. Cumhuriyetin ilânından sonra ortaya çıkan görüş ayrılıkları, bu görüş ayrılıklarının orduyu etkilemesi, durumun sakıncalı olduğunu gösterdi. Ordunun bir bütün olarak varlığını sürdürmesi için politika dışında tutulması gereği ortaya çıktı. Oynanmak istenilen yeni oyun bunu bütün açıklığıyla ispatladı.

30 Ekim 1924 günü ordu komutanlarına bir telgraf çektim. Hemen milletvekilliğinden ayrılmalarını ve askerlik görevine bağlılıklarını bildirmelerini istedim. İsteğim yerine getirildi. Komutanların çoğu milletvekilliğinden ayrıldıklarını bildirdiler. Ayrılmayanların görevlerine son verdik. Böylece oynanmak istenen oyunu da bozmuş olduk.

Cumhuriyetin ilânını, padişahlığın ve halifelüğün kaldırılmasını tasdik etmeyenler, mecliste bir süre daha direndiler. Yolsuzluklar yapıldığı gerekçesiyle verilen bir gensoru önergesinin görüşülmesi sırasında, açıkça hükümete karşı olduklarını gösterdiler. Burada da bir başarı kazanamayınca bir parti kurdular. Adına da "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" dediler. "Cumhuriyet" sözcüğünü ağızlarına almaktan çekinenlerin, kurdukları partiye bu adı vermeleri, elbette samimi ve inanılır değildi. Bu partiye, "tutucu" demek daha uygun olurdu. "Partinin dini fikir ve inançlara saygılı" ol-

duğu ibaresiyle taraftar toplamaya çalıştılar ve bu sözü neredeyse bir bayrak gibi taşımaya başladılar.

Durumun nereye doğru gittiğini görüyordum. Yüzyıllardan beri, cahilleri, yobazları ve boş inançlara saplanmış olanları aldatarak özel menfaat sağlamaya kalkışmış olanların taşıdığı bir bayraktı bu sözünü ettikleri ifade biçimi. Türk Milleti, yüzyıllardan beri sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkılmaz bataklıklara, bu sözlerle gösterilerek sürüklenmişti.

Yine bu düşünceyle, dini yobazlığı çoşturarak, milletimizi cumhuriyete, ilerleme ve yenileşmelere karşı kışkırtmak istediler. Dini düşünce ve inançlara saygı perdesi altında, "Biz halifelüğün yeniden kurulmasını isteriz. Biz yeni kanunlar istemeyiz. Bize eski kanunlar yeter. Medreseler, tekkeler, softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in partisi halifelığı kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek" diye propaganda yapmaya başladılar.

Bütün bu gelişmeler üzerine hükümet ve meclis, olağanüstü tedbirler almayı gerekli gördü. Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkardı. İstiklâl Mahkemeleri'ni kurdu. Ordunun savaşa hazır sekiz, dokuz tümenini, ayaklananları yola getirmek için uzun süre görevde hazır tuttu. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" denilen zararlı siyasi hareket, filizlenmeden kapatıldı.

Bütün bunların sonunda elbette cumhuriyet başarı kazandı. Ayaklananlar yok edildi. Ama, cumhuriyet düşmanları, alçakça, son bir teşebbüste daha bulundular. Bu da, İzmir'de bize karşı düzenlenen suikast girişimidir ki, cumhuriyet mahkemelerinin ezici eli, bu defa da, cumhuriyeti, bu insanların elinden kurtarmayı başardı.

İSTİKLAL MAHKEMELERİ FAALİYETTE

Bir taraftan iyi şeyler olurken bir yandan da kötü durumlarla karşılaşuyorduk. Durumun ağırlaşması üzerine hükümetçe olağanüstü tedbirler alınması gerektiği görüşümüzü ortaya attık ancak ilk zamanlar bu görüşün karşısında duranlar oldu.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nu ve İstiklâl Mahkemeleri'ni, zorbalık aracı olarak kullanacağımız iddiasını ortaya atanlar ve fikri aşılama çalışmaları oldu. Elbette, zaman ve olaylar, bu iğrenç düşünceyi aşılama çalışmaları, utançlı duruma düşürmüştür. Biz, alınan olağanüstü, ama kanuna uygun tedbirleri,

hiçbir zaman ve hiçbir biçimde, kanun dışına çıkmak için araç olarak kullanmadık, tersine ülkenin tamamında dirlik ve düzenliği sağlamak için uyguladık. Devletin yaşamasını ve bağımsızlığını sağlamak için kullandık. Biz, o tedbirleri, milletin medeni ülkeler seviyesine gelebilmesi uğruna kullandık. Aldığımız olağanüstü tedbirlerin uygulanmasına ihtiyaç kalmadığı görüldükçe uygulanmasından vazgeçtik. Nitekim, İstiklâl Mahkemeleri, iş bitince kaldırıldığı gibi, Takriri Sükûn Kanunu da, yürürlük süresi sonunda yeniden Büyük Millet Meclisi'nin incelenmesine sunuldu. Meclis, kanunun bir süre daha yürürlükte kalmasını gerekli görmüş ise de, elbette bu, milletin ve cumhuriyetin yüksek menfaati içindir. Yüksek meclisin, bize zorbalık aracı vermek için bu kararı aldığını düşünmek akla uygun gelmiyor.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte ve İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmakta olduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, meclisin ve milletin inancının tam yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır. Ülkede yapılan büyük ayaklanma ve suikast düzenleri ortadan kaldırılarak sağlanan dirlik ve düzenlik, elbette halkı mutlu etmiş ve kendine güvenini artırmıştır.

TOPLUMSAL DEĞİŞİM ZAMANI

İdari yapılanma tamamlanmış sıra artık milletin günlük hayatında yaşadığı bazı sıkıntıların giderilmesine gelmişti. Farklı alanlarda yenilikler yapmak istiyorduk.

Milletimizin giydiği 'fes' yobazlığın sembolü haline gelmişti. Türk Milletinin şapka giyen medeni toplumlardan anlayış yönünden de hiçbir farkı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bu değişikliği, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde yaptık. Eğer kanun yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Gerçekten, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte bulunuşu, bazı güçlerin kamuoyunu geniş ölçüde zehirlemesine engel olmuş, bazı zararlı işlerin yapılmasının önüne geçmiştir.

Yobazlık ve gericilik duyguları ateşlenenlerin yaptığı çılgınlıklar da İstiklâl Mahkemeleri'nde birkaç kişinin hesap vermesiyle sona erdirildi ve ortadan kaldırıldı.

Tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çebebilik, falcılık, büyücülük, türbe beççiliği gibi birtakım

unvanların kaldırılması ve yasak edilmesi de Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlükte iken yapılmıştır. Bunlarla ilgili uygulamaların, halkımızın, boş inançlara bağlı ilkel bir topluluk olmadığını göstermesi bakımından da çok önemli idi.

Halkı zehirleyen birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve kaderlerini ve canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluk medeni bir topluluk sayılmazdı. Milletimizin gerçek niteliğini, yanlış bir yolda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi adamların ve kurumların, Türkiye Devleti'nde, Türk Cumhuriyeti'nde çalışmalarına göz yumulmamalı idi. Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına yapılabilecek en büyük yanılttı. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte oluşundan yararlanarak, bu tarihi yanılgıyı ortadan kaldırdık ve milletimizin kaderini olduğu gibi açık ve temiz göstermek ve milletimizin yobaz ve ortaçağ anlayışlı olmadığını ispat etmek için bu kanunla önemli işlerin üstesinden geldik.

Türk Milleti, dünya medeniyetini kurmuş diğer milletlerle eşit haklara sahiptir. Bu şuurla insanlarımızı yetiştirmek zorunda idik. Yeni kanunlarımızla, yaptığımız işlerle, ilkelerimizle bunu ispat etmek durumunda idik. Kadın haklarına önem veren ve aileyi sağlamlaştıran kanunlar da sözünü ettiğim bu zaman içinde yapılmıştır.

Şunu açıklıkla belirtmeliyim ki, biz her türlü iyilik ve faydadan tek bir ideal ve ülkü için yararlanma yoluna gideriz. Sözünü ettiğim ideal ve ülkü, Türk Milletini layık olduğu medeni toplumlar seviyesine çıkarmaktır.

Yine bu ideal ve ülke çerçevesinde sağlam temeller üzerine oturttuğumuz Türk Cumhuriyeti'ni her gün biraz daha güçlendirerek, geleceğe taşımaktır.

Bunu yapacak olan en büyük gücün, gençlik olduğunu çok iyi biliyoruz. Bu uzun ve bir yığın ayrıntıya yer veren sözlerim, Türk Milletinin son birkaç yılda yaşadığı bir başarıyı ortaya koymak içindir. Milletim ve yarını kuracak çocuklar ve gençler için dikkatleri uyanık tutacak bölümleri dile getirebilmişsem kendimi mutlu ve huzurlu hissedeceğim.

Bugün geldiğimiz netice, yüzyıllardan beri çekilen milli yıkımların yol açtığı direnmenin ve mübarek ülkemizin her köşesini sulayan kanların karşılığıdır. Ben bu kutlu neticeyi, Türk gençliğine armağan ediyorum ve onlara şöyle sesleniyorum:

“Ey Türk Gençliği!

Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahili ve harici, kötü niyetliler olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyetini müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şartlarını düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şartlar, çok el-verişsiz olabilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin temsilcisi olabilirler. Zorla ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şartlardan daha acıklı ve daha korkunç olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve şaşkınlık ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi çıkarlarını, yurda girmiş düşmanların siyasi emelleriyle birleştirebilirler. Millet, yoksulluk ve sıkıntı içinde harap ve bitkin düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı!

İşte; bu ortam ve şartlar içinde dahi vazifen; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır.

Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!”